

Univerzita Karlova v Praze

Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Geografie

Studijní obor: Regionální a politická geografie



Jindřich Pechal

Integrace marginálních území do regionálního systému: příklad vojenského újezdu Brdy
The integration of marginal regions into the regional system: the case of the Brdy Military
Training Area.

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Pavel Chromý, Ph.D.

Praha 2011

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze 17. 8. 2011

.....
Jindřich Pechal

Úvodem bych rád poděkoval RNDr. Pavlu Chromému, Ph.D., za cenné rady a inspiraci při psaní této diplomové práce.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá problematikou marginálních oblastí na území Česka a možnostmi jejich zpětné integrace do regionálního systému. Mezi marginální oblasti, jakožto oblasti určitým způsobem (například hospodářsky) vyloučené z regionálního systému, řadíme v podmínkách Česka vojenské újezdy. První část práce se zabývá vybranými teoreticko-metodologickými rámci výzkumu v oblasti polarizace prostoru, přičemž se zaměřuje na objasnění pojmu „marginalita“ a problematiku vnitřních periferií. V následující empirické části jsou vybrané teoretické a metodologické koncepty aplikovány na modelové území vojenského újezdu Brdy a jeho zázemí. Na základě zvolených socioekonomických ukazatelů jsou zhodnoceny vybrané podmínky pro rozvoj čtyř typů kapitálu (přírodního, člověkem vytvořeného, lidského a sociálního) v zájmovém území a diskutována jejich souvislost s polarizací prostoru. Implicitně jsou pak vymezeny periferní oblasti se zhoršeným rozvojovým potenciálem. Pozornost je v této práci věnována také názorům představitelů veřejné správy okolních obcí a dalších aktérů/subjektů regionálního rozvoje na proces konverze a budoucího využití vojenského újezdu Brdy.

Klíčová slova: polarizace prostoru – marginalita – vojenský újezd – rozvojový potenciál – vnitřní periferie – lidský a sociální kapitál

Abstract

This thesis is focused on description of marginal areas in Czechia and possibilities their reintegration to the regional system. Among marginal areas as places excluded in some way (for example economically) from the regional system, belongs military areas (in czech conditions). The first part of thesis deals with selected theoretical-methodological framework of the spatial polarization research, which is aimed on clarification of the concept „marginality” and the topic of inner peripheries. In the following empirical part, selected theoretical and methodological concepts are applied to the model area Brdy military base and municipalities in its neighbourhood. On the base of selected socioeconomic indicators conditions for the development of four types of capital (natural, man-made, human and social) are evaluated in the case study. Their relationship with the spatial polarization process is also discussed in this context. Peripheral areas with low development potential are defined implicitly. This thesis is also focused on the role of administration and other stakeholders in the process of conversion and future use of Brdy military training area.

Key words: spatial polarization – marginality – military training area – potential of development – inner periphery – human and social capital

OBSAH

Abstrakt.....	4
Abstract.....	5
Seznam použitých zkratk 7	7
Seznam tabulek, obrázků a příloh.....	8
1 Úvod.....	10
1.1 Cíle, výzkumné otázky a pracovní předpoklady.....	13
1.2 Struktura práce a metodika výzkumu.....	16
2 Teoreticko-metodologická východiska v oblasti studia polarizace prostoru.....	19
2.1 Definice klíčových slov periferní a marginální.....	23
2.2 Výzkum polarizace prostoru v Česku.....	27
2.3 Hranice ve vztahu k polarizaci prostoru.....	31
2.4 Lidský a sociální kapitál a polarizace prostoru.....	33
3 Vymezení zájmového území.....	38
3.1 Stručná charakteristika zájmového území.....	41
3.2 Postavení zájmového území ve vybraných rozvojových dokumentech.....	42
3.2.1 Pozice zájmového území v národních rozvojových dokumentech.....	42
3.2.2 Pozice zájmového území v rozvojových dokumentech krajů.....	44
4 Potenciál rozvoje zájmového území.....	47
4.1 Hodnocení potenciálu na bázi tvrdých dat.....	47
4.1.1 Lidský kapitál.....	52
4.1.2 Sociální kapitál.....	58
4.1.3 Člověkem vytvořený kapitál.....	60
4.1.4 Přírodní kapitál.....	61
4.1.5 Analýza vnitřního rozvojového potenciálu obcí na základě syntézy jednotlivých druhů kapitálu.....	64
5 Zájmové území z hlediska aktérů regionálního rozvoje.....	67
5.1 Kvalitativní hodnocení potenciálu rozvoje.....	67
5.2 Vyhodnocení řízených rozhovorů.....	67
5.2 Výsledky terénního šetření.....	69
5.2.1 Priority a problémy v oblasti rozvoje obcí.....	69
5.2.2 Spolupráce obcí, schopnost obcí získávat dotace.....	71
5.2.3 Zpracování a využívání rozvojových a strategických dokumentů.....	72
5.2.4 Subjektivní hodnocení pozice obce.....	72
5.2.5 Vztah obcí k VÚ Brdy.....	73
5.2.6 Nahlížení na budoucnost VÚ Brdy a jeho možné využití.....	74
5.3 Posouzení vybraných variant konverze VÚ Brdy.....	78
6 Závěr.....	80
Seznam použité literatury a pramenů.....	84
PŘÍLOHY.....	91

Seznam použitých zkratk

ČR	Česká republika
ČSR	Československá republika
ČSÚ	Český statistický úřad
DSI	Demograficko-strukturální index
EA	Ekonomicky aktivní
HDP	Hrubý domácí produkt
CHKO	Chráněná krajinná oblast
LUCC	Land use/cover changes
KES	Koeficient ekologické stability
MAS	Místní akční skupina
MO	Ministerstvo obrany
NP	Národní park
ORP	Obec s rozšířenou působností
POÚ	Pověřený obecní úřad
RUD	Rozpočtové určení daní
SO ORP	Správní obvod obce s rozšířenou působností
SO POÚ	Správní obvod obce s pověřeným obecním úřadem
SLDB	Sčítání lidu, domů a bytů
SRR	Strategie regionálního rozvoje
SŠ	Střední škola
SŠb	Střední škola bez maturity
SŠm	Střední škola s maturitou
UK	Univerzita Karlova
VŠ	Vysoká škola
VÚ	Vojenský újezd
VÚC	Velký územní celek
VVP	Vojenský výcvikový prostor
ZŠ	Základní škola
ZÚJ	Základní územní jednotka

Seznam tabulek, obrázků a příloh

Tabulka 1: Hlavní ukazatele sociálního kapitálu podle Van Detha, 2008.....	37
Tabulka 2: Velikostní kategorie obcí zájmového území k 1.1.2010.....	40
Tabulka 3: Členění dat využití půdy v databázi LUCC UK.....	51
Tabulka 4: Kvantifikace vývoje krajinné makrostruktury okresů Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih (rozloha v km ²).....	63
Tabulka 5: Vnitřní diferenciacce obcí zájmového území na základě syntézy hodnot sledovaných ukazatelů lidského, sociálního, přírodního a člověkem vytvořeného kapitálu.....	65
Tabulka 6: Přehled dotázaných úřadů, v nichž byl proveden řízený rozhovor.....	68
Obrázek 1: Abstraktní vývojové typy polarizace prostoru.....	22
Obrázek 2: Diferenciacce území Česka podle exponovanosti, 1980.....	28
Obrázek 3: Rozmístění periferních území v krajích Česka podle Musila, 1988.....	29
Obrázek 4: Rozmístění periferních území v krajích Česka podle Musila a Müllera, 2008..	30
Obrázek 5: Vybrané hraniční efekty.....	32
Obrázek 6: Zájmové území (územní uspořádání k 1.1. 2001)	39
Obrázek 7: Poloha zájmového území vůči hlavní a vedlejším rozvojovým osám Česka (2006)	43
Obrázek 8: Hustota zalidnění v obcích okresů Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih, (k 1.1.2010)	52
Obrázek 9: Index stáří v obcích okresů Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih (k 31.12.2010)	54
Obrázek 10: Index ekonomického zatížení v obcích okresů Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih (k 31.12.2010).....	55
Obrázek 11: Index vzdělanosti v obcích okresů Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih (k 1.3.2001)	56
Obrázek 12: Míra nezaměstnanosti EA obyvatel v obcích okresů Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih (k 31.1.2011)	57
Obrázek 13: Volební účast v komunálních volbách v obcích okresů Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih, 2010.....	59
Obrázek 14: Index občanské a technické vybavenosti v okresech Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih, 2008.....	60
Obrázek 15: Podíl lesních ploch z celkové rozlohy základních územních jednotek v okresech Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih, 2000.....	61

Příloha 1: Koeficient ekologické stability krajiny ZÚJ v okresech Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih, 1845.....	92
Příloha 2: Koeficient ekologické stability krajiny ZÚJ v okresech Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih, 1948.....	92
Příloha 3: Koeficient ekologické stability krajiny ZÚJ v okresech Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih, 1990.....	93
Příloha 4: Koeficient ekologické stability krajiny ZÚJ v okresech Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih, 2000.....	93
Příloha 5: Procentuální zastoupení jednotlivých druhů ploch na celkové rozloze okresů Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih mezi roky 1845, 1948, 1990, 2000.....	94
Příloha 6: Procentuální zastoupení jednotlivých druhů ploch na celkové rozloze zájmového území mezi roky 1845, 1948, 1990 a 2000.....	94
Příloha 7: Osnova řízeného rozhovoru s představiteli veřejné správy obcí I. řádu.....	95

1 Úvod

Problematika integrace marginálních oblastí do regionálního systému se v poslední době dostává stále více do popředí zájmu nejen vědeckých kruhů, ale i širší veřejnosti. Za marginální oblasti (jakožto oblasti stojící na okraji ekonomického zájmu) se v podmínkách Česka obecně považují vojenské újezdy (Seidl, Chromý 2010). Ty v minulosti vznikaly především v oblastech s nízkou mírou osídlení, které nebyly vhodné pro zemědělskou ani významnější průmyslovou výrobu, často ve vysokých nadmořských výškách. Díky své nepřístupnosti a povaze stály vojenské újezdy (dále též VÚ) dlouhá léta na okraji zájmu veřejnosti a postupně tak ztrácely přirozené sociální, kulturní, historické a ekonomické vazby na své okolí (Seidl 2008). Vznikly tak nedostupné ostrovy uvnitř fungujícího systému a s tím došlo i k významnému poklesu jejich regionálního významu. Tímto stavem byly ovlivněny především obce v zázemí těchto újezdů. Ty se tak dnes potýkají s existencí mnoha složitých problémů v rámci širokého spektra otázek regionálního rozvoje, ať už se jedná o nekvalitní infrastrukturu nebo nízkou kvalitu lidského kapitálu (Svoboda 2009). Na druhou stranu se díky své povaze mohla území VÚ vyvíjet takřka bez zásahu člověka, což umožnilo vznik v mnoha případech jedinečných přírodních lokalit. Staly se tak ostrovy nové navracející se divočiny uprostřed kulturní krajiny (Seidl 2008).

Jelikož problémy marginálních území (oblasti dnešních VÚ) jsou považovány za obecně složitější povahy, než problémy periferií, je k jejich řešení nezbytná vnější intervence (Chromý, Jančák 2005). Samotný vznik marginálních území bývá podmíněn zlomovým, často politickým rozhodnutím, které má zásadní vliv na budoucí postavení těchto území v regionálním systému. Z tohoto úhlu pohledu je tedy potřeba jakýkoliv další zásah z vnějšku pečlivě zvažovat. Existuje totiž nebezpečí, že zásahy navržené z centra nepřinesou očekávané zlepšení (Cudlínová 2007 cit. Chromý, Seidl 2010). Současné postavení VÚ včetně procesu jejich konverze¹ zůstává tématem, kterým je třeba se nadále intenzivně zabývat. Především se jedná o nalezení co nejšetrnějšího postupu při zpětném začleňování a „zcivilňování“ těchto marginalizovaných území do regionálních struktur (Seidl, Chromý 2010).

¹ Konverzí (zcivilněním) vojenských území lze chápat proces označovaný v anglické terminologii jako tzv. „*decommitment*“, výsledkem jsou tzv. „*decommissioned military sites*“, čili restrukturalizovaná území procházející procesem integrace do struktur regionálního systému pod civilní správu (Gazenbeek 2005).

Rozhodující změna v postoji k otázkám VÚ jakožto marginálních území nastala spolu s politickou transformací po roce 1989. Po uvolnění poměrů v 90. letech, se ihned začaly formovat názory na budoucí využívání těchto z mnoha ohledů cenných lokalit. Důkazem toho mohou být například monotematická čísla Sborníku České geografické společnosti, respektive Geografie, věnovaná tématu revitalizace bývalých VÚ. Zde se dostávají do střetu především dva hlavní protichůdné zájmy, a to zájem ochrany přírody a na druhé straně stojící zájem socioekonomického rozvoje (Hájek 2010). Harmonizace obou těchto zájmů je hlavním tématem minulých i možných budoucích konverzí VÚ a je třeba si uvědomit, že tohoto cíle nemůže být dosaženo bez existence dostatečného množství kvalitních analýz.

Za příklad komplexní analýzy zabývající se problematikou integrace území VÚ do regionálního systému můžeme považovat například práci Seidla (2008). Ten se ve své práci zabýval problematikou VÚ Boletice a jeho zázemím. Výsledky této práce nalezneme také v článku Problémy integrace marginálního území do regionálního systému: Příklad vojenského újezdu Boletice (Seidl, Chromý 2010) a též v článku Perceptions of Marginality: The Role of Administration and Other Stakeholders in Issues of Future Development of Czech Military Training Areas. (Seidl, Chromý, Habartová 2010).

Modelovým územím byl zvolen VÚ Brdy a obce ležící v jeho zázemí. Jedním z hlavních důvodů pro výběr této oblasti byl fakt, že znám tuto oblast z autopsie a problematikou tohoto újezdu jsem se částečně zabýval již ve své bakalářské práci na téma: Spolupráce obcí Mikroregionu Litavka a analýza jejich vztahů k VVP Jince (Pechal 2009). Na jaře 2011 se navíc objevily informace o plánovaném zrušení tohoto újezdu. Pokud by se tento krok stal skutečností, znamenalo by to iniciaci vysoce dynamických změn ve vývoji celé oblasti VÚ včetně jeho zázemí. Současná snaha ministerstva obrany o zrušení VÚ jen potvrzuje rostoucí tendenci společnosti k opětovné integraci území jednotlivých VÚ v Česku do regionálního systému.

Předkládaná práce se zabývá zvoleným územím zejména proto, že doposud není dostatečně odhalen vliv VÚ na své okolí. Problematickou rozvoje regionu sousedícího s VÚ Brdy se zabýval například Svoboda (2009), který se pokusil odhalit vliv VÚ Brdy na rozvoj obcí v jeho zázemí v oblasti tzv. vnitřní periferie, avšak samotný vliv existence vojenských újezdů na rozvoj obcí v jejich zázemí se jeví jako otázka přinejmenším problematická a je

zřejmé, že pro odhalení širších souvislostí a vztahů v takto specifických územích je zapotřebí vzniku dalších studií.

Dalším podnětem ke vzniku této práce byla skutečnost, že doposud neexistuje dostatečná společenská diskuze nad možnými scénáři procesu integrace VÚ Brdy do regionálního systému. Ženíšková (2006) a později Seidl (2008) i Svoboda (2009) zkoumali názory starostů na vztah jejich obce k vojenskému újezdu. Díky těmto studiím si můžeme vytvořit poměrně dobrou představu o vztahu VÚ – sousední obec, avšak je potřeba nadále sledovat probíhající změny v těchto vztazích a názorech, především v návaznosti na možné budoucí využití VÚ. Jak již bylo řečeno, největší dynamiku změn lze očekávat právě v obcích sousedících s VÚ a intenzita těchto změn bude záviset především na zvoleném způsobu integrace těchto VÚ do regionálního systému. Zároveň také neexistuje dostatečná odpověď na otázku, jaké dopady bude mít zvolený scénář procesu konverze VÚ Brdy na jeho území a na rozvoj sousedních obcí. Tato dílčí tematika je v rámci studia geografie zatím řešena pouze parciálně například v rámci geografie venkova nebo studia polarizace prostoru. Snahou této práce je tedy navázat na dosavadní výzkumy a přispět do diskuze o budoucím vývoji území dnešního VÚ Brdy.

Na základě dosavadních poznatků a s přihlédnutím ke studiím, které již byly zpracovány, lze cíle práce formulovat v několika rovinách. V první rovině probíhá diskuze literatury a jednotlivých pojmů z oblasti výzkumu polarizace prostoru resp. periferií a marginálních oblastí, hraničních efektů, rozvoje venkova a regionálního rozvoje obecně. To je nezbytná pro uchopení řešené problematiky. V další rovině se snažíme identifikovat vnitřní rozvojový potenciál obcí v zázemí VÚ Brdy, včetně rozvojového potenciálu samotného VÚ, a to především na základě kvantitativních, ale i kvalitativních metod výzkumu. Dále jsou analyzovány záměry a vize budoucího využití VÚ Brdy mezi jednotlivými aktéry/subjekty regionálního rozvoje, a to na základě výsledků kvalitativní části výzkumu. V poslední rovině pak posuzujeme jednotlivé varianty možného budoucího vývoje VÚ Brdy, podle námi nabízených možností jeho konverze a to na základě kombinace výsledků z obou částí empirického výzkumu. Práce je vedena v duchu kritického realismu a přistupujeme tedy ke kombinaci kvantitativních i kvalitativních metod výzkumu.

V závěru práce se věnujeme popisu získaných výstupů, shrnutí předchozích kapitol a zodpovězení hlavních výzkumných otázek. Diskutujeme zde také jednotlivé modely možného budoucího vývoje území, popřípadě se snažíme o nalezení nejvhodnějšího modelu budoucího využití území dnešního VÚ Brdy.

1.1 Cíle, výzkumné otázky a pracovní předpoklady

Hlavní cíle práce a k nim patřící výzkumné otázky lze shrnout do několika bodů:

- 1) Identifikovat vnitřní rozvojový potenciál obcí v zázemí VÚ Brdy. Na základě nastudované literatury a s přihlédnutím k výsledkům v úvodu zmíněných prací, ve kterých je vojenským újezdem přisuzován spíše negativní vliv na rozvoj obcí v jejich zázemí, jsme se rozhodli přistupovat k obcím sousedícím s VÚ Brdy, jako k obcím se zvýšenou mírou perifernosti. S přihlédnutím k ostatním cílům naší práce, které jsou zaměřeny na problematiku samotné integrace VÚ do regionálního systému, spojené především s aktuálně plánovaným zrušením VÚ Brdy, bylo přínosné zaměřit se na analýzu rozvojového potenciálu těchto obcí a pokusit se tak nastínit možnosti jejich budoucího rozvoje, především pak ve vztahu k rozvojovému potenciálu VÚ Brdy. V naší práci byl brán (jakožto ukazatel rozvojového potenciálu obcí) v úvahu lidský a sociální kapitál a dále člověkem vytvořený a přírodní kapitál (Blažek, Csank, Macešková 2007). Na základě míry všech těchto kapitálů jsme se pokusili identifikovat rozvojový potenciál jednotlivých obcí v zázemí VÚ Brdy a implicitně tak vymezit oblasti periferní. Předpokladem zvýšené perifernosti zájmových obcí byl negativní vliv hraničního efektu marginalizovaného území VÚ. Tím jsme navázali především na předchozí výzkumy Seidla (2008) a Svobody (2009), které jsme doplnili o nový úhel pohledu na problematiku marginalizovaných území, včetně rozvoje obcí v jejich zázemí. Svoboda (2009) na základě výpočtu demograficko-strukturálního indexu identifikoval jižní část zázemí VÚ Brdy, jakožto území periferní. Důležitý faktor v tomto ohledu tvořila především poloha obce vůči VÚ. Výsledek práce Svobody (2009) potvrdil fakt, že jižní částí zájmového území prochází oblast tzv. vnitřní periferie, kterou identifikovaly již dřívější výzkumy provedené na hranicích Středočeského a Jihočeského kraje (Musil 1988; Kostić 2004; Musil, Müller 2008, Váně 2009). Bylo tedy opodstatněné předpokládat potvrzení vlivu této administrativní hranice i v našem zájmovém území a pokusit se odhalit obdobný vliv krajské hranice také mezi Středočeským a Plzeňským krajem. Tím bylo potřeba brát v úvahu nejen problematiku vnitřních periferií, ale i hraničních efektů, ať už se jedná o vliv administrativních hranic, případně hraničního efektu samotného VÚ. V rámci plnění tohoto cíle jsme se snažili hledat odpovědi na následující výzkumné otázky: Je vojenský újezd bariérou nebo impulsem rozvoje obcí v jeho zázemí? Vykazují obce v zázemí VÚ Brdy odlišný

potenciál rozvoje na základě jejich polohy vůči VÚ? Je postavení obcí v regionálním systému negativně ovlivněno přítomností krajských hranic?

- 2) Analyzovat záměry a vize budoucího využití VÚ Brdy mezi jednotlivými aktéry regionálního rozvoje na úrovni obecní a krajské samosprávy, doplněné o resort ministerstva obrany. Hlavním podnětem byla skutečnost, že doposud neexistuje uspokojivá odpověď na otázku, jaký vliv má společenské klima a role aktérů/subjektů v různých stupních veřejné správy na regionální rozvoj v zázemí vojenských újezdů. O nalezení odpovědi na tuto otázku se pokusil např. Seidl (2008). Z jeho výsledků vyplývá především nejednotnost v přístupu těchto aktérů/subjektů k dané problematice a absence společné diskuze nad budoucím vývojem těchto lokalit. Svoboda (2009) se pokusil provést obdobnou analýzu v části zázemí VÚ Brdy, ale získané odpovědi reprezentovaly pouze úroveň obecní. Ve světle nových informací o plánovaném zrušení VÚ Brdy tak bylo přínosné pokusit se hledat odpovědi ve vertikální ose veřejné správy (a dalších subjektů regionálního rozvoje). Na základě zmíněných prací jsme předpokládali také převážně rozdílné názory a vize na budoucí vývoj VÚ Brdy. V rámci plnění tohoto cíle jsme hledali odpovědi na následující výzkumné otázky: Jaké jsou vize aktérů/subjektů regionálního rozvoje v různých stupních veřejné správy na budoucí využití VÚ Brdy? Shodují se tyto vize nebo jsou protichůdné?
- 3) Posoudit varianty možného vývoje VÚ Brdy podle námi diskutovaných možností jeho konverze. Cílem je v tomto případě nalézt takové řešení, které by respektovalo zájmy jednotlivých aktérů regionálního rozvoje a to jak na úrovni obcí I. řádu, tak i v úrovni vyšších územně-správních celků (kraje). Vzhledem k vysoké komplexnosti daného problému bylo nutné zároveň respektovat i potřeby Armády ČR. Na tuto otázku jsme se pokusili odpovědět za pomoci kombinace výsledků kvantitativní a kvalitativní části výzkumu. Při formulaci jednotlivých variant jsme se inspirovali především procesem zcivilňování VÚ Boletice. Výzkumnou otázkou, na kterou se budeme snažit najít odpověď je: Která z námi nabízených variant konverze VÚ Brdy bude respektovat zájmy co nejširšího spektra aktérů/subjektů regionálního rozvoje, jak na úrovni jednotlivých obcí, tak na úrovni vyšších administrativních celků (krajů) a ministerstva obrany?

Na tomto místě je vhodné k poslednímu formulovanému cíli uvést námi vybrané možné scénáře budoucího vývoje VÚ Brdy, kterými jsou:

- a) Zachování VÚ v současném stavu (režimu a rozloze). Zachování jeho nepřístupnosti pro veřejnost (přístupné pouze okrajové části újezdu a některé komunikace v dobách mimo cvičné střelby armády). Předpokládáme, že tuto variantu budou preferovat zejména představitelé Armády ČR. Otázkou v případě volby tohoto scénáře zůstává, jakým způsobem lze pomoci s rozvojem obcí v zázemí újezdu?
- b) Částečné zpřístupnění území VÚ. Stanovení příslušného stupně ochrany přírody a zvláštního režimu přístupnosti pro veřejnost (polyfunkční využití). Obdobný režim již funguje ve VÚ Boletice, kde je zřízeno VVP-CHKO. Velkou zásluhu na tomto zřízení měl především kraj, proto předpokládáme, že k této variantě se budou přiklánět hlavně představitelé krajských samospráv.
- c) Úplná konverze VÚ. V tomto případě vyvstává otázka, jaký postup zvolit při procesu samotné konverze. V procesu možné konverze/zcivilňování je velmi důležitým faktorem rychlost a intenzita prováděných změn. Ty jsou stěžejní pro úspěšné začlenění VÚ do regionálního systému. Při těchto změnách se jedná především o zachování co nejmenšího množství negativních dopadů, které jsou spojeny s tímto procesem. Existují rizika poškození cenných přírodních lokalit nejen turistickým ruchem, ale i zvýšeným nebo nešetrným využitím ekonomického potenciálu daného území. Otázkou také zůstává, jakým způsobem postupovat při „odminování“ vojenského prostoru, jelikož se jedná o zdoluhavý a finančně nákladný proces. Předpokládáme, že vzhledem k současným postojům o budoucím vývoji VÚ ve společnosti, se k této variantě budou přiklánět jednotliví aktéři/subjekty napříč zkoumanou vertikální osou veřejné správy. V případě této nabízené možnosti je tak nutno diskutovat další možné scénáře tohoto procesu:
- i. Rozdělení katastrálních území újezdu přiléhajícím obcím. Tím by došlo k umožnění jeho ekonomického využití. Přínosná by byla především možnost obcí hospodařit v lesích, což by přinášelo příjem do obecních rozpočtů. Na druhou stranu vyvstává otázka, zda-li se dokáží převážně malé obce v okolí újezdu samy o cennou přírodu postarat. Zcela nezbytný by byl v tomto případě vznik jednotné strategie v přístupu k využívání rozvojového potenciálu území. Předpokládáme, že tuto variantu budou preferovat především starostové přilehlých obcí.

- ii. Vyhlášení patřičného stupně velkoplošného zvláště chráněného území (CHKO, NP). Je nezbytnou podmínkou pro zachování přírodních hodnot celého území. V současné době zatím stále neexistuje dostatečná právní ochrana přírodních lokalit v Brdech. Otázkou také zůstává, jaké formy cestovního ruchu na území zrušeného VÚ povolit a zda-li by tím došlo k nastartování ekonomického rozvoje celého regionu. V tomto případě předpokládáme převážně odlišné názory jednotlivých dotazovaných aktérů/subjektů v závislosti na jejich postavení v rámci vertikální osy veřejné správy, ale i polohy dané obce vůči VÚ Brdy.
- iii. Přesunutí správy újezdu pod krajskou samosprávu. Zde je důležitou otázkou, jakým způsobem by se vedení příslušných krajů postavilo k budoucímu využití VÚ Brdy? Jednou z možných variant by mohl být vznik tzv. rekreačních areálů. Tento scénář bude pravděpodobně preferovat pouze vedení Středočeského kraje, jelikož území VÚ Brdy v současnosti administrativně přísluší k tomuto kraji.

1.2 Struktura práce a metodika výzkumu

Hlavním objektem zájmu této diplomové práce je oblast VÚ Brdy a jeho přilehlého okolí, přičemž se zaměřujeme na studium problematiky možného budoucího vývoje tohoto regionu v rámci procesu polarizace prostoru. S procesem polarizace prostoru jsou spojeny především teoretické koncepty typu jádro-periferie. Vzhledem k našemu již zmíněnému předpokladu zvýšené perifernosti obcí v zázemí VÚ Brdy, se tak pozornost této práce zaměřuje také na studium periferií samotných. Při tvorbě výzkumných otázek a předpokladů jsme vycházeli z literatury zabývající se polarizací prostoru, resp. periferními/marginálními oblastmi, hraničními efekty a v neposlední řadě také venkovem a regionálním rozvojem obecně. V první části práce byl proto proveden rozbor a diskuze této literatury, což bylo nezbytné pro správné uchopení celé problematiky.

Vymezení zájmového území bylo provedeno především na základě výsledků předchozí studie Seidla (2008), který identifikoval pomocí výpočtu demograficko-strukturálního indexu „prstenec“ obcí v zázemí VÚ Boletice, které vykazovaly zvýšenou míru perifernosti vůči ORP i kraji. Svoboda (2009) identifikoval na základě shodného způsobu výpočtu obdobný trend v zázemí VÚ Brdy především v oblasti tzv. vnitřní periferie, která probíhá

jižní částí našeho zájmového území. Navazujeme tak na výsledky těchto předchozích výzkumů a je naší snahou, mimo jiné, potvrdit případně vyvrátit předpoklad zvýšené perifernosti obcí v této části našeho zájmového území.

V odborné literatuře je v posledních letech patrný jistý odklon od prostého vymezení periferních oblastí, k hledání možností jejich rozvoje (Havlíček 2007). Ten je spojen především s endogenním rozvojovým potenciálem těchto území a je reprezentován především kvalitou lidského a sociálního kapitálu. Ve výzkumu periferií tak slábne význam ekonomických aspektů jejich rozvoje (Marada 2001, 2003; Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005), přičemž se stále více přisuzuje význam aspektům sociálním a kulturním (Chromý, Janů 2003; Kučerová, Kučera 2009). V rámci tohoto trendu jsme se i my pokusili zaměřit spíše na možnosti budoucího rozvoje celého zájmového území a případnou perifernost dokazovat implicitně na základě prokázání nízké míry námi sledovaných kapitálů. Samotný vnitřní rozvojový potenciál jednotlivých obcí jsme identifikovali na základě kvantitativní analýzy množství a kvality lidského, sociálního, člověkem vytvořeného a přírodního kapitálu (Blažek, Csank, Macešková 2007). Touto problematikou se zabýval např. Váně (2009), který zkoumal jednotlivé zmíněné kapitály v oblasti vnitřní periferie bývalého okresu Příbram, případně Vaňková (2010), která se zabývala lidským a sociálním kapitálem v oblasti vnitřní periferie středočesko-západočeského pomezí. Z hlediska kvality lidského kapitálu jsme zájmové území hodnotili především na základě demografických a socioekonomických ukazatelů. U kvality sociálního kapitálu na základě ukazatelů reprezentujících ochotou obyvatel participovat na veřejném dění v obci. Úroveň člověkem vytvořeného kapitálu jsme pak sledovali za použití indexu občanské vybavenosti. Přírodní kapitál jsme se pokusili identifikovat na základě podílu lesních ploch a koeficientu ekologické stability krajiny. V rámci hodnocení přírodního kapitálu jsme se navíc zaměřili i na vývoj dlouhodobých změn ve využití krajiny ve sledovaném území. Zde je potřeba upozornit, že je nutné k jednotlivým výsledkům této analýzy agregátních dat přistupovat spíše kriticky a chápat je pouze jako indikativní podklad, který posloužil pro výběr vhodných lokalit pro kvalitativní část výzkumu a zároveň umožnil jeho komplexnější vyhodnocení.

V další části výzkumu jsme přistoupili ke kvalitativní části výzkumu v podobě řízených rozhovorů se starosty obcí, ve kterých jsme na základě předchozí kvantitativní části výzkumu identifikovali sníženou úroveň námi sledovaných ukazatelů. Respondenty šetření na úrovni krajské byli dotazovanými osobami vedoucí odborní pracovníci příslušného

(případně tematicky blízkého) odboru. Resort ministerstva obrany reprezentovali vysocí státní úředníci na pozici relevantních sekcí a odborů. Za pomoci řízených rozhovorů jsme se pokusili nalézt odpověď, jaké jsou současné záměry a vize starostů na možné budoucí využití VÚ Brdy, především v návaznosti na rozvojový potenciál, který se ve VÚ Brdy pro obce v jeho zázemí nabízí. Zaměřili jsme se také na postoj starostů k plánované konverzi VÚ Brdy a na sledování hlavních rozvojových problémů a priorit těchto obcí, včetně jejich vzájemné spolupráce a rozvojových aktivit. Jelikož do problematiky periferií vstupují nejenom hlediska socioekonomická, ale i sociokulturní (Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005), zaměřili jsme se v rámci řízených rozhovorů také na subjektivní vnímání polohy těchto obcí ve vztahu k VÚ Brdy, okresu případně kraji. Další řízené rozhovory byly provedeny s aktéry/subjekty regionálního rozvoje v zájmovém území na úrovni vyšších stupňů veřejné správy (krajský úřad Plzeňského a Středočeského kraje), kterou jsme doplnili o resort ministerstva obrany. Tyto rozhovory proběhly na přelomu měsíců července a srpna 2011. Otázku predikce možného budoucího vývoje zájmového území jsme se potom pokusili odpovědět pomocí syntézy výsledků kvantitativní a kvalitativní části výzkumu. Jednotlivé námi nabízené scénáře vývoje VÚ Brdy jsme sestavili na základě poznatků z dřívějších studií, především jsme se inspirovali průběhem procesu zcivilňování VÚ Boletice.

Práce navazuje na širší mozaiku studií a výzkumů v rámci grantového projektu katedry sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, a to konkrétně na grant „Role lidského a sociálního kapitálu v procesu integrace periferií do regionálních struktur Česka v kontextu nové Evropy“ (2007-2009) a dále na výzkumný záměr MŠMT ČR „Geografické systémy a rizikové procesy v kontextu globálních změn a evropské integrace“.

2 Teoreticko-metodologická východiska v oblasti studia polarizace prostoru

Tato část diplomové práce má za úkol diskutovat literaturu, která byla použita ke studiu hlavních poznatků týkajících se fenoménu periferií a polarizace prostoru, resp. marginálních oblastí. Další použitá literatura souvisí s problematikou hraničních efektů, problematikou vnitřních periferií, lidského a sociálního kapitálu a v neposlední řadě také regionálním rozvojem obecně.

Téma polarizace prostoru je nedílnou součástí studia geografie. Jelikož teoretických přístupů, které se tématem polarizace prostoru zabývají existuje velké množství (Havlíček, Chromý 2001), pokusíme se v této podkapitole představit alespoň ty nejvýznamnější, které byly důležité pro náš vlastní empirický výzkum. Na tomto místě bych rád poznamenal, že naším cílem není se literaturou zabývající se polarizací prostoru zabývat detailněji, jelikož studií k tomuto tématu bylo v české geografii v poslední době publikováno nespočet (Hampl a kol. 1996, Havlíček, Chromý 2001, Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005 aj.).

Se studiem polarizace prostoru úzce souvisí jednotlivé teorie regionálního rozvoje. Při orientaci mezi těmito teoriemi jsme vycházeli především z publikace Teorie regionálního rozvoje (Blažek, Uhlíř 2002). V této knize jsou popsány jednotlivé teorie ve vývojových souvislostech a poskytnuty odkazy na klíčovou literaturu (Friedmann, Christaller, Hirschman). Stručný přehled přístupů ke studiu polarizace prostoru lze také nalézt v článku Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí (Havlíček, Chromý a kol. 2005), který je součástí publikace „Problémy periferních oblastí“ (Novotná ed. 2005).

Za výchozí koncept při studiu periferních oblastí lze obecně považovat teorie typu jádro-periferie (Kubínová 2007, Váně 2009). Tyto teorie pracují s otázkou nerovnoměrného rozložení společenské, ekonomické a politické moci, které se stává základem vzniku nerovností v území (Lee 1994 cit. Váně 2009). Samotný vznik těchto nerovností však nebyl doposud uspokojivě vysvětlen. Hlavním důvodem je především fakt, že regionální (společenský) vývoj má vysoce komplexní povahu a je podmíněn mnoha faktory, mechanismy a subjekty regionálního rozvoje (Blažek, Uhlíř 2002). „Vědecké“ vysvětlení tohoto vývoje je tedy podle Blažka a Uhlíře (2002) velmi složité (zda-li vůbec možné). Jednotlivé teorie regionálního rozvoje se liší nejen podle názorů na vznik samotných nerovností ve společnosti, ale i návrhů na dosažení sociálně rovnějších

modelů. Na tomto místě je však nutné podotknout, že existence nerovností je významným podnětem společenského vývoje a předpokladem pro formování efektivnějších forem územní dělby práce a specializace (Hampl 1998). Z tohoto pohledu je tedy žádoucí a nezbytná (Hirschman 1958 cit. Blažek, Uhlíř 2002). Naopak dlouhodobé snahy směřující k nivelizaci rozdílů (např. v období totalitního režimu), se staly jednou z příčin degenerativních důsledků na celý ekonomický a společenský systém (Hampl 2001). Obecně lze rozdělit teorie regionálního rozvoje na konvergenční (kladoucí důraz na tendence směřující k rovnováze území) a divergenční (kladoucí důraz na růst nerovnoměrností, polarizaci území). V této práci jsme vycházeli především z již zmíněných teorií skupiny jádro-periferie, které se obecně řadí ke skupině teorií divergenčních, jelikož zdůrazňují narůstající polarizaci prostoru.

První důležitá skupina teorií, která se snažila vysvětlit problematiku vzniku nerovnoměrností ve společnosti se objevila již na počátku 19. století. Jednalo se o tzv. skupinu lokalizačních teorií mezi jejíž autory patří například Von Thünen, který diskutoval geometrické pojetí polarizace prostoru (Blažek, Uhlíř 2002). Dalším kdo rozvinul tuto myšlenku byl Christaller (1933), který na příkladu sídelní struktury Bavorska představil koncept Teorie centrálních míst. Ten je postaven především na geometrickém faktoru, přičemž opomíjí ostatní faktory, které zapříčiňují polarizaci v prostoru (Blažek, Uhlíř 2002). Ačkoliv se dnes jeví tato teorie jako silně zjednodušující, stala se důležitým podnětem pro další badatele při zkoumání zákonitostí geografické organizace společnosti.

Významný posun ve vývoji ekonomicko-geografických teorií přišel až po druhé světové válce s tzv. kvantitativní revolucí. Pro období 50. a 60. let 20. stol. bylo navíc charakteristické prohlubování rozdílů mezi regiony. Pozornost geografů a ekonomů se díky tomu soustředila ve větší míře na studium nerovnoměrného vývoje území, přičemž hlavním tématem se staly regiony zaostávající. Vznikly ekonomicky orientované teorie, jejichž cílem bylo odhalit regionální disparity a navrhnout jejich možná řešení (Havlíček, Chromý 2001). Mezi významné autory tohoto období patřil například Hirschman (1958). Ten zkoumal difference mezi regiony a zabýval se problematikou nerovnoměrného rozvoje ekonomik (Blažek, Uhlíř 2002). Hirschman označil regionální disparity za nezbytnou podmínku růstu. Při snaze o jejich snížení je podle autora nutné nejprve posílit samotné jádro a teprve potom podporovat periferní oblasti pomocí vhodných opatření (Blažek, Uhlíř 2002). Jednostrannou podporu ze strany jádra (bez participace samotné periferie) však podle něho nelze považovat za účinnou.

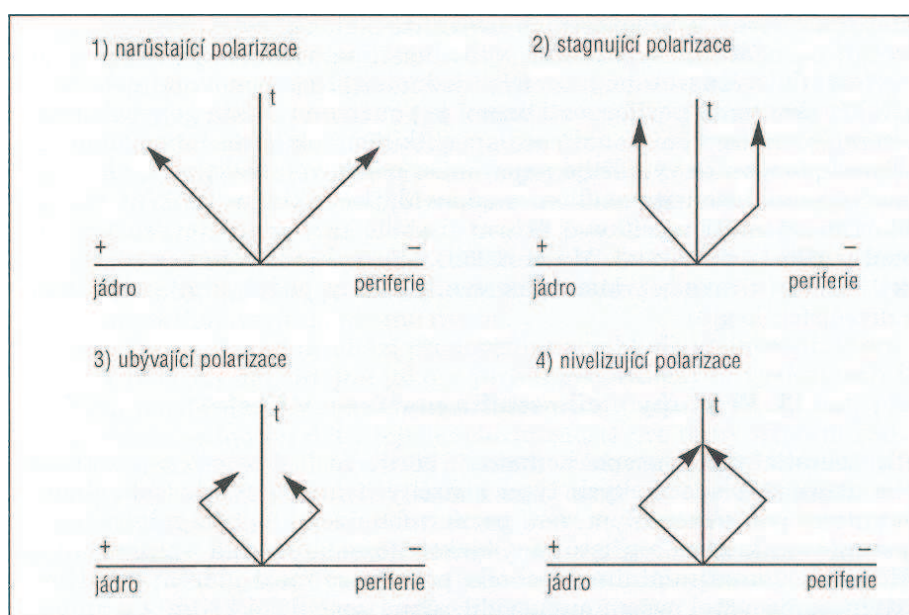
V rámci studia polarizace prostoru lze považovat za nejvýznamnější tzv. obecnou teorii polarizovaného rozvoje Johna Friedmanna (1966). Ten v této teorii zdůraznil prostorové aspekty a poprvé zavedl pojmy jádro a periferie (core-periphery). Friedmann přisoudil centrálním regionům vysokou míru autonomie a především schopnost tvořit inovace. Díky tomu jsou tyto regiony schopny zachytit hlavní změny (impulzy) vývoje. Implicitně pak odvodil regiony periferní, které jsou definovány jako oblasti, které tyto změny nezachytily (Havlíček, Chromý a kol. 2005). Periferie je tedy vymezena jako řízený prostor bez růstu a inovací, přičemž tyto inovace se do ní šíří pomocí difúzního procesu z jádra (Havlíček, Chromý a kol. 2005). Friedmann zároveň definoval kumulativní mechanismy (efekty), pomocí kterých dochází k dalšímu posilování dominance jádra nad periferií: efekt dominance, efekt vazeb, informační efekt, psychologický efekt, modernizační efekt a výrobní efekt. Souhrn těchto faktorů pak tvoří zárodek polarity (Blažek, Uhlíř 2002). Friedmann jako řešení těchto negativních kumulativních efektů navrhuje decentralizaci řídicích a rozhodovacích funkcí na periférii. Vedle prostorových aspektů tak Friedmann bere v úvahu i koncepci rozvoje (Havlíček, Chromý a kol. 2005). Přínosem této teorie je především užití konceptu autority a podřízenosti včetně zdůrazňování role institucionálních a „měkkých“ behaviorálních faktorů (Blažek, Uhlíř 2002). Oproti předešlým teoriím navíc obsahuje i dynamický prvek, neboť předpokládá vývoj územní organizace ekonomických aktivit od lokálních a izolovaných ekonomik v preindustriální společnosti, až k plně integrované ekonomice, kdy se periferie stává samostatně fungující jednotkou, která je s jádrem funkčně propojená. Podle Hampla (2001) je navíc možné posuzovat Friedmannův model také jako cyklický proces o čtyřech fázích, neboť dochází k úpadkům starých center a vzestupu některých periférií (Hampl 2001 cit. Váně 2009).

Teorie skupiny jádro-periferie jsou často kritizovány pro svoje zjednodušené chápání dichotomie těchto dvou pojmů. Realitě je spíše bližší postupný přechod mezi jádrovými a periferními oblastmi. Důležitou změnu v pohledu na tyto teorie přinesl Wallerstein (1979), který doplnil dichotomii jádro-periferie o nový pojem tzv. semiperiferie, čímž narušil jejich ostrou polaritu a vytvořil kontinuální pohled na danou problematiku (Havlíček, Chromý a kol. 2005). Schuler a Nef (1983) k tomu dodávají, že jádro a periferie nejsou prostorově oddělené prvky, ale pouze měnící se míry centrality. (Schuler, Nef 1983 cit. Havlíček, Chromý 2001). Obdobně Blažek (1999) skupině teorií jádro-periferie vytýká do jisté míry účelové dělení na prosperující jádra a zaostávající periferie, přičemž zdůrazňuje kontinuální přechod od nejvyspělejších regionů k těm nejméně vyspělým. Na tomto kontinuálním

přechodu je postavena také tzv. teoretická koncepce „pyramidy moci“. Tento model vychází z předpokladu, že: „definované pojmy jádro a periferie představují spíše ideální respektive krajní typy regionů, které se v současných vyspělých státech až na nepočtené výjimky téměř nevyskytují“ (Blažek, Uhlíř 2002 s. 102).

Důležitou změnu v pohledu na polarizaci prostoru přinesl Reynaud (1981). Ten spojil prostorový model jádro–periferie se sociálním uspořádáním společnosti a vnesl tak do problematiky důležitý faktor aktivity zainteresovaných subjektů. Perifernost, resp. centralita je tedy ovlivněna spíše lidským a sociálním kapitálem než vnějšími podmínkami (Leimgruber 1994). Reynaud odmítá prostou polarizaci prostoru a zdůrazňuje přechody různých typů kapitálu mezi jádrem a periferií. Periferie tak získává v dlouhodobém horizontu schopnost osamostatnit se od jádra, které tím ztratí svou dominantní úlohu (Havlíček, Chromý a kol. 2005). V devadesátých letech 20. století dochází k odklonu od čistě ekonomického pohledu a stále častěji je zdůrazňována role jednotlivých subjektů v území, v jejichž myslích jsou pojmy jádro-periferie pevně zakotveny jako dichotomické (Leimgruber 1998 cit. Váně 2009). Vedle působení vnějších podmínek (např. fyzickogeografické faktory) tak mají na vznik perifernosti vliv i lidská rozhodnutí, která jsou založena na subjektivních zájmech a hodnotách. Tím se Leimgruber ztotožňuje s Reynaudovou teorií (1981). Zatímco jádra aktivitu kumulují, v periferiích zůstává aktivita subjektů nízká.

Obrázek 1: Abstraktní vývojové typy polarizace prostoru



Zdroj: převzato a upraveno podle Havlíčka a Chromého (2001)

Dalším teoretickým konceptem, ze kterého jsme vycházeli, je koncept vývoje polarizace prostoru ve vztahu jádra a periferie (Havlíček, Chromý 2001). Periferní oblasti jsou podle tohoto konceptu výsledkem nerovnoměrného vývoje společnosti v území, který je determinován působením celé řady faktorů (ekonomické, sociální, přírodní, historické atd.). Autoři tak zdůrazňují komplexní charakter podmíněnosti polarizace prostoru (Váně 2009). Na základě modelu jádro-periferie dále definují čtyři abstraktní vývojové typy polarizace prostoru: narůstající, stagnující, ubývající a nivelizující (obrázek 1). V souvislosti s tematikou VÚ (jakožto územím vykazujícím silný periferní až marginální charakter) je možné si na základě tohoto modelu představit i budoucí vývoj postavení VÚ vůči svému okolí. Ten bude v našem případě záležet především na zvoleném způsobu konverze VÚ Brdy pod civilní správu. S konverzí újezdu předpokládáme ubývající polarizaci v rámci tohoto území, avšak při jeho následném nevhodném způsobu využívání může dojít naopak k narůstající polarizaci v jeho zázemí, neboť se mohou prohloubit rozdíly mezi zázemím újezdu a jádrovými oblastmi. Pro tento koncept je důležitá také časová proměnlivost vývoje vztahu jádro-periferie, přičemž nejde o vývojovou posloupnost, jelikož ke střídání jednotlivých typů polarizace totiž docházet může (Havlíček, Chromý 2001). Z výsledků předchozích výzkumů lze v současnosti v našem zájmovém území předpokládat převážně narůstající nebo stagnující polarizaci.

2.1 Definice klíčových slov periferní a marginální

K úvodní kapitole zabývající se diskuzí literatury je vhodné upřesnit, co jednotlivé námi užívané pojmy periferní a marginální znamenají. Jak již bylo řečeno výše, podstatou pojmu periferie je rozlišení ekonomického a také sociálního prostoru na kontinuum jádro-periferie. Abychom však zjistili postavení určitého územního celku v regionálním systému, neobejdeme se bez jeho vymezení vůči svému okolí (Seidl 2008). Tím však nutně dochází k narušení zmíněné přirozené kontinuity prostoru. Pojem periferie se tak vždy vyznačuje určitým stupněm subjektivnosti v závislosti na námi zvolených kritériích a samotné studium periferních území tak získává relativní charakter. Díky tomu lze v odborné literatuře nalézt i mnoho odlišných definic pojmu periferie a stejně tak celkové pojetí periferního a marginálního regionu se zde často liší, především v závislosti na úhlu pohledu jednotlivých autorů na danou problematiku (Havlíček, Chromý a kol. 2005). Jako periferní

tak mohou být označována nejen území vzdálená od center, hospodářsky slabá území, ale například i strukturálně postižené regiony.

Jedním z autorů, který přichází s přehledem více různých přístupů k vymezení periferií je Leimgruber (1994). Ten definoval periferii geometrickou (geometricky okrajová část regionu), periferii ekonomickou (např. regiony s nízkým HDP), periferii sociální (dle lokalizace menšin nebo sociálně okrajových skupin obyvatel) a periferii ekologickou. Vymezení ekologické periferie však lze považovat za značně diskutabilní, neboť z pohledu člověka se jedná o málo využívané přírodní prostředí, které působí jako periferní v porovnání s více využívanými oblastmi jádrovými. Naopak z pohledu přírody představují člověkem nevyužívaná a méně narušená území jádro, zatímco osídlená a pozměněná krajina území periferní (Váně 2009). Marginální oblasti potom Leimgruber definuje podle shodných kritérií jako periferie, avšak připisuje jim nejen závislost na centru, nedostatek vlastní iniciativy, inovačního potenciálu, ale také jistou míru izolovanosti (Leimgruber 1994). Podle tohoto přístupu představuje území vojenského újezdu opak ekologické marginální oblasti, ale silnou sociální a také ekonomickou marginální oblast. Podle Leimgrubera (1994) jsou pak při studiu periferií nejvíce zohledňovány aspekty ekonomické a sociální. Z českých autorů se pokusili komplexně definovat periferní území například Havlíček a Chromý (2001). Podle nich je periferie: „specifické území s poruchou funkčně-prostorových a sociálně-prostorových vztahů, které jsou výsledkem nerovnoměrného působení vzájemně se podmiňujících sociálních, ekonomických, politických, kulturních i fyzikogeografických faktorů“ (Havlíček, Chromý 2001, s. 2).

Stejně jako neexistuje jednotná definice pojmu „periferní“, můžeme i pojem „marginální“ chápat jako značně relativní. Zatímco v české literatuře často dochází k prolínání obou těchto pojmů, v zahraniční literatuře můžeme najít určitou snahu o jejich rozlišování. Jedním z autorů, kteří se snaží popsat rozdíl mezi periferním a marginálním územím je Andreoli (1994). Ten považuje periferii (obdobně jako Leimgruber 1994) za území situované na okraji ekonomického systému, zatímco marginální území popisuje jako území z ekonomického systému vyčleněné. Andreoli (1994) považuje marginalitu za součást kontinua jádro – semiperiferie – periferie – marginalita. Z tohoto pohledu pak lze na marginalitu nahlížet jako na určitý extrém polarizace prostoru, přičemž se jedná o jev „závažnějšího“ charakteru než je perifernost. Cudlínová (1999) k tomu dodává, že: „marginalita má charakter relace, ve které je nutné definovat, co se nachází vůči čemu.“ (Cudlínová a kol. 1999, s. 7). Marginalitu tak obdobně jako perifernost nelze

považovat nikdy za absolutní. Faktory, které podmiňují perifernost/marginalitu se mění nejenom v čase, ale vyvíjí se i intenzita jejich působení (Havlíček, Chromý a kol. 2005).

Pokud bychom zjednodušeně hovořili o vzniku marginálních oblastí (marginalizaci), můžeme považovat za vcelku výstižné obecné tvrzení Bartoše a kol. (1999), který pokládá vznik marginálních území za kombinaci společenských a přírodních podmínek, přičemž se jedná většinou o horské či podhorské oblasti, které jsou vzdálené od produkčních center společnosti (Bartoš a kol. 1999, cit. Cudlínová 1999). Tvrzení Bartoše bychom pak mohli doplnit o poznámku Seidla a Chromého (2010), že: „marginalizace oblastí je podmíněna zlomovými, mnohdy politickými rozhodnutími v centrech, která mají zásadní význam pro budoucí postavení těchto území v regionálním systému.“ (Seidl, Chromý 2010, s. 50). Časové měřítko marginality tedy závisí nejen na vnitřním rozvojovém potenciálu samotného území, ale i na společenských hodnotách, strategiích regionálního rozvoje vyšších územně správních celků a mnoha dalších faktorech, které společně tvoří vnějšího činitele budoucího vývoje těchto území. Marginální oblasti navíc nejsou schopné si od svého postavení pomoci sami, a proto je nutná intervence z vnějšího prostředí (Andreoli 1994, cit. Seidl 2008). V podmínkách Česka tak můžeme považovat za „marginální“ jen území vojenských újezdů, a to navíc s jistou dávkou opatrnosti, neboť tato území jsou z regionálního systému izolována pouze uměle (jedná se především o ekonomicky marginalizovaná území).

Z pohledu české geografické literatury nelze prolínání pojmů periferní a marginální považovat za příliš zásadní. Tento názor můžeme odůvodnit tím, že na území Česka se žádná čistě marginální území (ve smyslu Andreoliho) nenachází. Důležitým prvkem při studiu marginálních území je zvolená řádovostní úroveň, kdy zkoumáme marginalitu území v rámci příslušného regionálního systému. Toto rozlišení se může týkat mikroprostoru, mezoprostoru, makroprostoru, ale také i světové dimenze, která je formulována v teorii světového systému Immanuela Wallersteina. Z globálního pohledu se tak mohou jevit jako marginální například nejchudší rozvojové státy, zatímco z regionálního pohledu existují i ve vyspělých státech oblasti nedosahující ekonomické úrovně těchto rozvojových států. S klesající řádovostní úrovní, jsme schopni zkoumat rozdíly nejen uvnitř jednotlivých států, ale zabývat se i specifickými problémy konkrétních území.

Periferií v této práci rozumíme specifické území, které v porovnání s ostatními částmi námi zkoumaného území nedosahuje určité úrovně zvolených kritérií (míry lidského,

sociálního, člověkem vytvořeného a přírodního kapitálu). Jedná se zejména o hospodářsky slabé, resp. venkovské oblasti, které tvoří oblast vnitřních periferií (především podél krajských hranic). Marginálním územím pak rozumíme takové území, které lze vzhledem k výrazně nízkým hodnotám námi sledovaných kritérií považovat za vyčleněné z regionálního systému. V našem případě se jedná o území VÚ Brdy, ačkoliv je toto území do jisté míry ekonomicky využíváno.

Základní dělení přístupů k vymezování periferií je možné na objektivní a subjektivní. Zatímco objektivní přístup se snaží o stanovení míry perifernosti v přechodu mezi jádrem a periferií, subjektivní přístup je postaven na sledování specifických kritérií (Havlíček, Chromý a kol. 2005). Přístupy objektivní povahy, které jsou postaveny především na statistických datech, naráží na jednu významnou překážku a tou je často nedostatečná datová základna (*tamtéž*). Rozdílnými přístupy při vymezování periferních oblastí na základě statistického hodnocení se zabýval například Marada (2001) a Jančák (2001), kteří řešili problematiku výběru vhodných ukazatelů kvantitativní i kvalitativní povahy na různých řádovostních úrovních. Přesto, že je práce s „tvrdými daty“ prvním krokem, který musíme provést při zkoumání objektivní reality, zároveň je potřeba tuto základnu téměř vždy doplnit o faktory subjektivní povahy (Havlíček, Chromý a kol. 2005). Především ve výzkumech území mikroregionálního rozsahu se tak stále častěji uplatňuje užití faktorů „měkkých“, souvisejících s vnitřní aktivizací subjektů (Havlíček, Chromý 2001). Vymezováním periferií na základě jiného než statistického hodnocení (např. podle míry sounáležitosti obyvatel s územím) se pak zabýval například Chromý a Janů (2003). Ačkoliv jsou tato data mnohem náročnější na získávání (a to nejenom z časového hlediska) a vzájemnou komparaci, jejich hodnota spočívá především ve schopnosti konkretizovat jednotlivé druhy perifernosti (Havlíček, Chromý a kol. 2005).

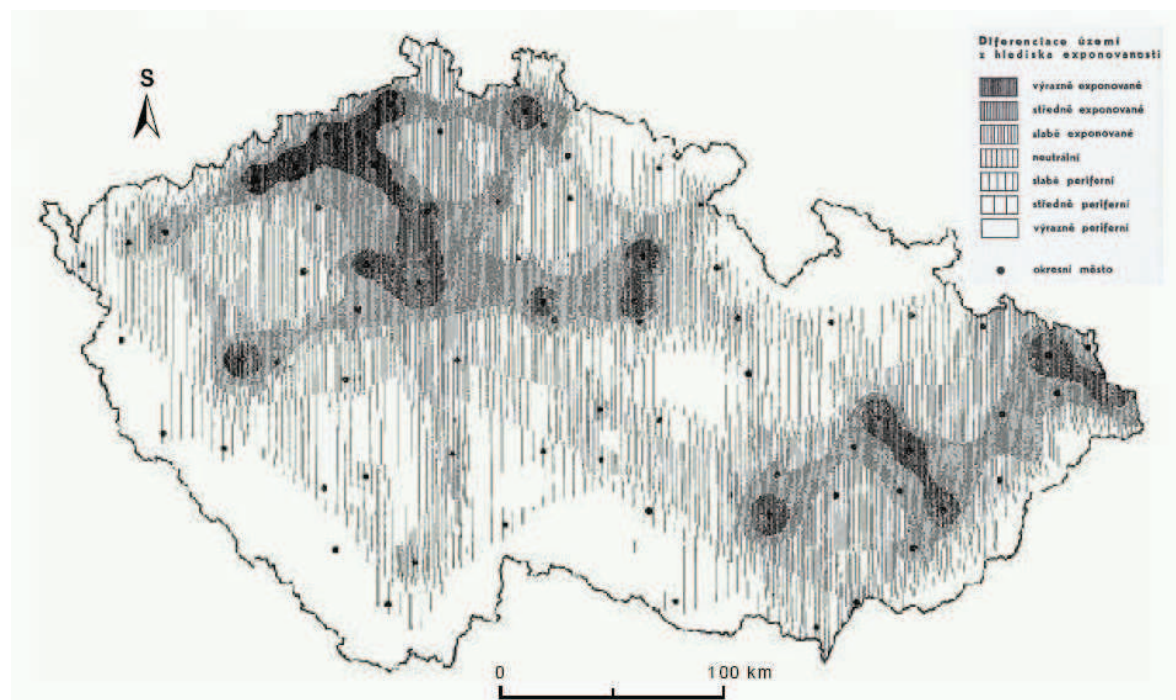
2.2 Výzkum polarizace prostoru v Česku

V české odborné literatuře se práce spojené s problematikou periferií začaly objevovat přibližně až od druhé poloviny 80. let. Předchozí „nezájem“, lze do jisté míry připsat relativně úspěšnému procesu nivelizace regionálních rozdílů v období vlády totalitního režimu (Havlíček, Chromý a kol. 2005). Neexistence větších rozdílů tak nedávala přímý podnět k jejich studiu. K významným pracím z konce 80. let patří především publikace Regionální struktura Československa a vývoj systému osídlení (Hampl, Gardavský, Kühnl 1987) a sociologicky orientované práce Musila (1988) a Illnera (1988) v rámci výzkumu regenerace sídel a jejich funkčních systémů. Významnou změnu ve výzkumu samotné polarizace prostoru v Česku přineslo až transformační období v 90. letech. Periferní a marginální oblasti však nadále zůstávaly v tomto období ve stínu řešení transformačních procesů dílčích socioekonomických sektorů, řešení problémů suburbanizace, resp. tematiky spojené především s jádrovými oblastmi, tedy s centry jakožto řídicími jednotkami (Hampl a kol. 1996; 2001 cit. Havlíček, Chromý a kol. 2005). Zájem o problematiku periferních/marginálních oblastí vzrostl až v období, kdy nerovnoměrné dopady těchto transformačních procesů výrazně prohloubily rozdíly mezi jednotlivými regiony. Díky tomu vznikla celá řada směrů týkajících se (alespoň částečně) problematiky periferií/marginálních území v Česku.

Za nejdůležitější z výše zmíněných prací lze z hlediska hodnocení perifernosti území na základě geografického přístupu považovat práci Hampla, Gardavského a Kühnla (1987). Autoři v této práci definovali pojem „exponovanost“ a vymezili hlavní koncentrační střediska a koncentrační osy. Implicitně pak odvodili neexponované zóny jakožto území periferní, která se vyznačují neatraktivní polohou a nízkou intenzitou osídlení. Vedle polohy vůči hlavním centrům osídlení a hlavním komunikačním tahům byla brána v potaz také velikost a význam jednotek samotných, intenzita osídlení v jejich okolí a míra základní funkční specializace území (Váně 2009). Vzhledem k zohlednění všech těchto aspektů tak exponovanost vyjadřuje postavení regionů v celém sociálně geografickém systému. V kartografickém vyjádření exponovanosti (obrázek 2) se za nejperifernější území Česka považují fyzicko-geograficky znevýhodněné oblasti s neatraktivní polohou a nízkou mírou osídlení (Šumava, Český les, jižní část Českomoravské vrchoviny, Ašský výběžek, Jeseníky apod.). Oblast v zázemí VÚ Brdy je podle míry exponovanosti charakterizována v jeho severní a západní části jako slabě až středně exponovaná (zejména území dnešních

ORP Rokycany a ORP Hořovice). Naopak východní část je pouze slabě exponovaná až neutrální (území dnešního ORP Příbram) a jižní a jihozápadní část dokonce jako slabě až středně periferní.

Obrázek 2: Diferenciace území Česka podle exponovanosti, 1980



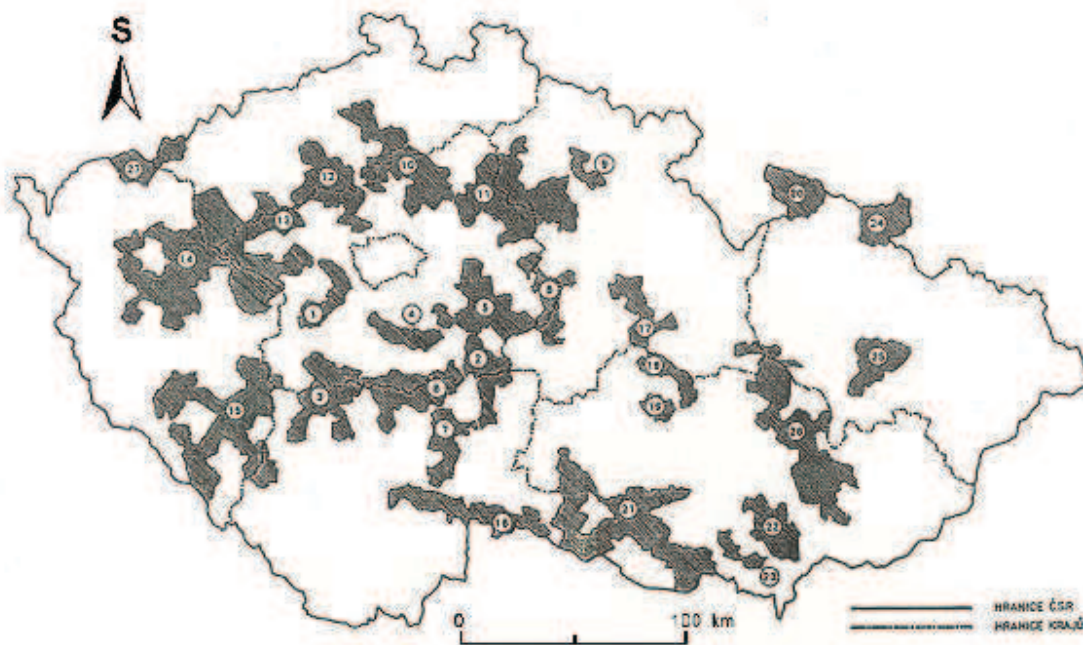
Poznámka: Území je z hlediska exponovanosti rozlišeno (od nejtmažších barev k nejsvětlejším) na výrazně exponované, středně exponované, slabě exponované, neutrální, slabě periferní, středně periferní a výrazně periferní.

Zdroj: převzato a upraveno podle Hampla, Gardavského, Kühnla (1987)

Tematikou problémových a zaostávajících regionů (resp. periferií) ze sociologického pohledu se zabýval Musil (1988). V rámci výzkumu regenerace sídel a jejich funkčních systémů označil za periferní takové oblasti, které vyžadují zvláštní ekonomickou a sociální péči. Za řádovostní úroveň stanovil tzv. generelové jednotky (celkem 916 jednotek na území Česka). Tyto jednotky byly vytvořeny uměle a kopírovaly spádové oblasti středisek osídlení pouze přibližně, přesto posloužily jako dobrý podklad pro komparaci s výsledky našeho výzkumu. Musilův přínos ke studiu polarizace prostoru spočívá zejména v identifikaci problémových oblastí uvnitř státního území, které se dají souhrnně označit jako tzv. vnitřní periferie. Základním nástrojem vymezení periferních území v práci Musila (1988) byla shluková analýza na bázi 9 ukazatelů, které dostatečně definují periferní oblasti (úbytek obyvatelstva, podíl osob ve starším věku, úbytek ekonomicky aktivních osob,

rozsah bytové výstavby, podíl osob se SŠ a VŠ vzděláním, podíl neobydlených bytů, vysoký podíl zaměstnaných v zemědělství, chudší vybavení domácností, nižší úroveň občanské vybavenosti). Agregací sousedních generelových jednotek s podobnými znaky byla posléze vytvořena mapa rozmístění periferií na území Česka (obrázek 3).

Obrázek 3: Rozmístění periferních území v krajích Česka podle Musila (1988)



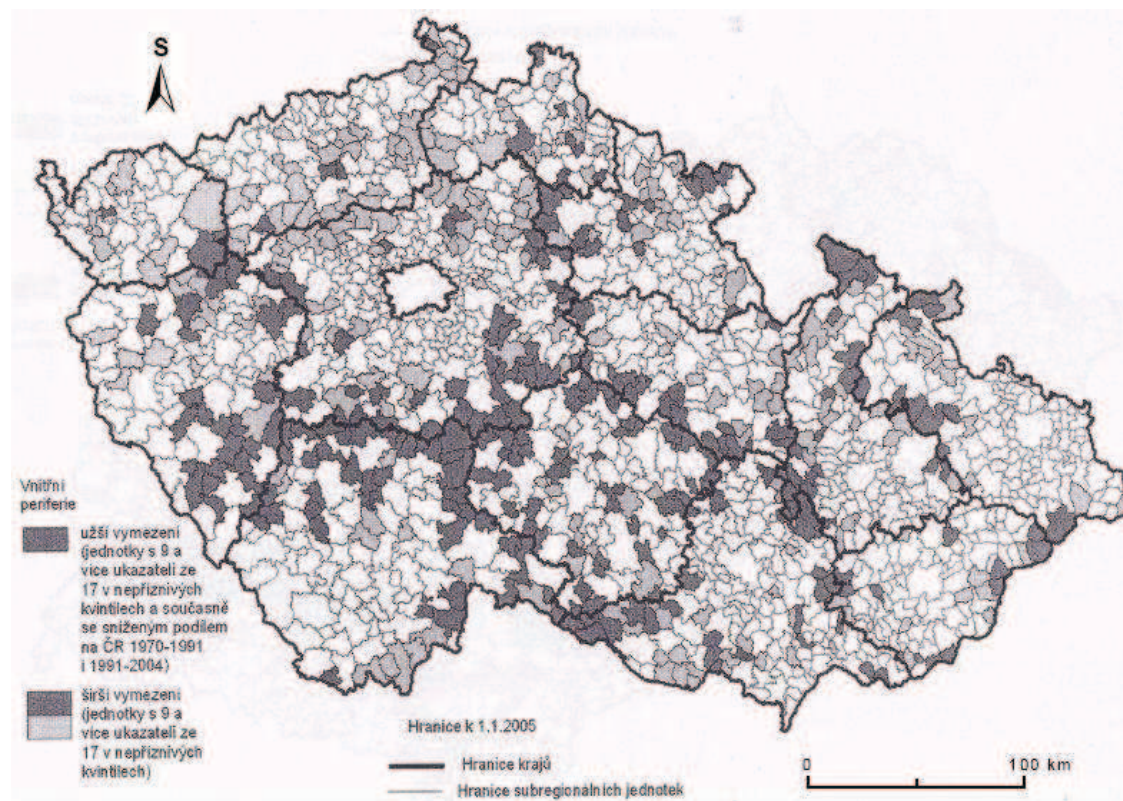
Zdroj: převzato a upraveno podle Musila (1988)

Z mapy je patrné, že největší zastoupení problémových území nepokrývá pohraničí, ale vnitrozemí (tedy tzv. vnitřní periferie) a to zejména podél hranic jednotlivých krajů. Na základě výsledků tohoto výzkumu jsme předpokládali zhoršenou situaci v námi zkoumaném území v oblasti Rožmitálska, Spáleného Poříčí a dále podél hranice střeďočesko-západočeského pomezí.

Musil se problematikou vnitřních periferií v Česku zabýval znovu v článku: Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze (Musil, Müller 2008). Tentokrát autoři definovali vnitřní periferie jakožto prostor se specifickými sociálními znaky. Na základě výsledků této práce a jejich komparace s předchozími studii, je možné vysledovat změny především v severní a severovýchodní části našeho zájmového území,

kteří již nevykázalo periferní charakter. Takovou změnou prošlo především Jinecko a Hořovicko (obrázek 4).

Obrázek 4: Rozmístění periferních území v krajích Česka podle Musila, Müllera (2008)



Zdroj: převzato a upraveno podle Musila, Müllera (2008)

Na druhou stranu je nutno podotknout, že v celkovém měřítku Česka došlo mezi sledovanými obdobími k nárůstu rozsahu vnitřních periferií. Je možné se domnívat, že k tomuto stavu přispělo v období 90. let také připravované nové administrativní členění státu, které mohlo sehrát významnou roli v aktivitě subjektů na území krajských hranic. Musil a Müller (2008) také uvádějí, že polohová stabilita periferií je výrazná a to i navzdory značně rozdílným společenským systémům v obou sledovaných obdobích. Tento fakt potom signalizuje silné a dlouhodobě se prosazující makroregionální ekonomické a sociální procesy (Musil, Müller 2008). Autoři se v článku snaží nastínit také určitou typologii vnitřních periferií. Prvním typem je tzv. makroregionální periferie (okraj makroregionů velkých měst). Ta je tvořena souvislým pásem periferií podél hranic Středočeského kraje a lze je označit jako makroregionální periferii Prahy (Musil, Müller

2008 cit. Váně 2009). Druhým typem je tzv. mezoregionální periferie, která souvisí s mezoregionálními centry (nejčastěji tedy s okresními městy).

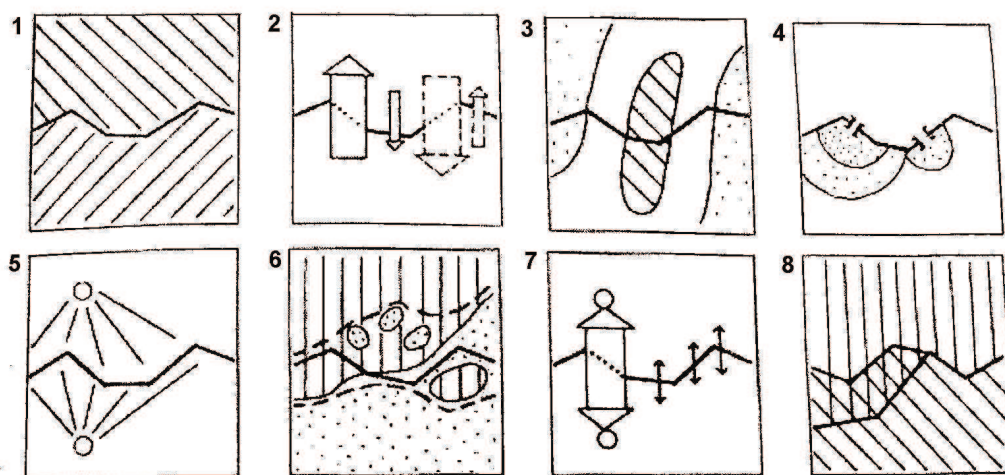
2.3 Hranice ve vztahu k polarizaci prostoru

Polarizace prostoru byla v Česku také zkoumána v souvislosti s českým pohraničím (např. Jeřábek, Dokoupil, Havlíček a kol. 2004). V návaznosti na zaměření naší práce jsme se zajímali o tuto problematiku především ve vztahu k hraničním efektům vojenských újezdů. Tyto efekty identifikoval ve své práci např. Seidl (2008), případně Svoboda (2009) a lze je považovat za integrální součást regionálního rozvoje. Hraniční efekty odlišují pohraničí od vnitrozemí a tím přispívají k polarizaci prostoru (Havlíček 2005 cit. Seidl 2008). Míra a charakter polarizace potom závisí na typu daného hraničního efektu, přičemž možnosti integrace příhraničního regionu jsou přímo závislé na otevřenosti hranice. Jinými slovy, čím je hranice otevřenější, tím se zvyšují integrační možnosti okolních regionů. Naopak jednostranná orientace směrem do centra zvyšuje perifernost (Havlíček 2005 cit. Váně 2009). Hranice (jakožto formy bariéry) tedy jednoznačně determinují socioekonomické a sociokulturní procesy probíhající v prostoru (Seidl 2008). Jeřábek, Havlíček, Dokoupil a kol. (2004) definují české pohraničí na základě historického vývoje vztahů se sousedním regionem a vyčleňují zvláště česko-bavorské a česko-rakouské pohraničí, které bylo v minulosti reprezentováno nepropustnou bariérou. Chromý (1999) identifikoval v rámci studia českého pohraničí tyto obecné znaky: periferní poloha ve vztahu k centru, specifické klimatické a přírodní podmínky, sociokulturní diskontinuita způsobená historickým vývojem. Na základě těchto obecných znaků lze tedy na VÚ Brdy a proces jeho zpětné socioekonomické integrace do regionálního systému nahlížet obdobně jako na procesy probíhající v českém pohraničí.

Hranice VÚ lze označit za politické hranice, vymezené fixní linií, které jsou výsledkem právního aktu (Dokoupil 2004). V souvislosti s touto problematikou vymezuje Jeřábek (1999) tři typy politických hranic. Ty lze identifikovat i u hranic VÚ. Jedná se o hraniční linie, příhraniční okrajové území a hraniční zóny. Poslední jmenované jsou potom podle Jeřábka taková území, která vykazují rozdílná politická, sociální, ekonomická a demografická kritéria oproti zbývajícím plošným hranicím vymezeného území. Poloha a stav těchto hraničních zón jsou následkem multifaktoriálních interakcí (Jeřábek 1999 cit. Váně

2009). Oddělená území pak tento příhraniční prostor ovlivňují. Autor také poukazuje na rozdílné tendence v jejich řízení „shora“ (z centra) a „zdola“ (realizace místních zájmů). Je na místě se domnívat, že z hlediska rozvoje území VÚ Brdy by byla výhodnější aplikace systému řízení „zdola“. Tento přístup by totiž mohl vést k „nastartování“ efektivní přeshraniční spolupráce zainteresovaných aktérů/subjektů regionálního rozvoje (společné řešení podobných problémů) v rámci celého zázemí VÚ. Takový model by v našem případě představovala především spolupráce obcí v zázemí VÚ bez ohledu na jejich „spádovost“ a příslušnost k vyšším administrativním celkům s cílem harmonizovat rozvoj tohoto regionu.

Obrázek 5: Vybrané hraniční efekty



Zdroj: upraveno podle Segera (1993) převzato z Dokoupila (2004)

Hranice VÚ v Česku byly do nedávné doby uzavřeného charakteru, čímž tvořily výraznou bariéru hospodářského a socioekonomického rozvoje svého příhraničního regionu. Bylo tedy možné označit hraniční efekt VÚ jako areálový (Seger, Beluszky cit. in Dokoupil 2004) (obrázek 5.1), ve kterém hranice oddělovala dva funkční celky. V posledních letech však dochází k určitému posunu a újezdní hranice jednotlivých VÚ se stávají částečně propustné (semipermeabilní). Tento trend postupného otevírání okrajových částí VÚ veřejnosti vede k posílení kontinuálního hraničního efektu (obrázek 5.3), čímž může docházet ke snižování polarizace prostoru (Dokoupil 2004 cit. Svoboda 2009). Změnu vymezení hranic újezdu může ovlivnit také politicko-historický hraniční efekt

(obrázek 5.8) související s mocenskými snahami, při kterém je část území VÚ vyčleněna ve prospěch sousedních obcí. Nesmíme však opomenout vliv administrativních hranic a s ním spojený periferní efekt (obrázek 5.5), při kterém dochází ke komunikaci pouze mezi regionálními centry (vedení ORP, krajů). Oblasti, které se nacházejí na této hranici jsou díky své poloze a špatné dopravní dostupnosti z této komunikace vyloučeny. Z tohoto pohledu pak můžeme považovat za nežádoucí i efekt přeskočení (obrázek.5.7), kde dochází k výměně informací pouze mezi většími centry a malé obce na hranici jsou v této komunikaci přeskočeny.

2.4 Lidský a sociální kapitál a polarizace prostoru

V souvislosti s rozvojem periferních oblastí (především venkovských) je v posledních letech stále častěji zmiňována otázka aktivity lokálních a regionálních aktérů veřejného a privátního sektoru (Havlíček 2005). Úroveň kvality lidského a sociálního kapitálu společně s mírou aktivit místních subjektů tak lze vedle přírodních a sociálních podmínek označit jako další možnou příčinu polarizace prostoru (Chromý, Janů 2003). Lidskému a sociálnímu kapitálu je v současnosti přikládán stále větší význam a jsou považovány za předpoklad úspěšného řešení regionálních disparit. Tvrzení, že rozvoji zmíněných kapitálů je v současnosti přikládána velká váha, potvrzuje i zařazení těchto dvou „veličin“ do tzv. modelu čtyř kapitálů, což je jedna z metod přípravy rozvojových strategií (Blažek, Csank, Macešková 2007). V této rozvojové strategii se bere v potaz kapitál lidský, sociální, člověkem vytvořený a přírodní. Obecně lze říci, že cílem veřejné intervence připravované v rámci této strategie je zvýšení kvality určitého druhu kapitálu. Na tomto místě je však nezbytné podotknout, že intervencí za účelem navýšení jednoho druhu kapitálu, může dojít ke snížení kapitálu jiného. Tento tzv. *trade-off* efekt tak může do budoucna představovat určitou překážku udržitelnosti rozvoje daného území. Klasickým příkladem *trade-off* je situace, kdy investice do dopravní infrastruktury navýší člověkem vytvořený kapitál, ale negativně poškodí kapitál přírodní. V procesu politického rozhodování o veřejné intervenci v určitém území je tedy stěžejní, která varianta bude nejvhodnější z hlediska vyváženého rozvoje všech čtyř druhů kapitálu. Základní podmínkou implementace této rozvojové strategie je důkladné zvážení možných dopadů jednotlivých *trade-offs* a případná snaha o hledání jiných, alternativních řešení (Blažek, Csank, Macešková 2007).

V geografických vědách se fenoménem lidského resp. sociálního kapitálu zabývají především teoretické koncepce „nové ekonomické geografie“ a teorie endogenního růstu (např. Krugman 1991, Martin 1999 a Romer 1986 cit. Havlíček 2007). Produkční funkce je modifikována na rostoucí výnosy z rozsahu a rozšířena o ukazatel lidského kapitálu, který je pak považován za důležitou součást celkového kapitálu v území (Blažek, Uhlíř 2002). Koncepty „nové ekonomické geografie“ především ve shodě s neokonzervativními přístupy zdůrazňují význam iniciativy místních aktérů regionálního rozvoje, čímž kladou důraz na subjektivní faktory pro vývoj těchto regionů (Havlíček 2007). V tomto ohledu lze rovněž zmínit i teorie institucionálního směru, podle kterých je prosperita území především výsledkem kvalitních sociálních, kulturních a institucionálních struktur s adaptivním a inovativním lidským kapitálem (*tamtéž*).

S posunem výzkumu periferních území na měřítkově nižší řádovostní úrovni (nodální regiony) vzrůstá význam míry aktivity aktérů/subjektů v území. Periferie je přitom determinována především schopností a rychlostí přijímat nové informace a inovace. Kromě toho jsou dichotomické pojmy jádro a periferie často zakotvené v myšlení a představách zainteresovaných subjektů (Heintel 1998 cit. Havlíček 2007). Vnitřní aktivizace aktérů tedy souvisí i se subjektivním vnímáním perifernosti. Tím slábne role polohového faktoru (horizontální faktor) a naopak roste význam hierarchie politické, společenské, ekonomické a kulturní organizace geografických aktivit (vertikální faktor) (Havlíček 2007).

Samotný koncept lidského kapitálu poprvé zavedl do studia ekonomie Gary Becker ve svém díle *Lidský kapitál* (1964). Becker dokázal, že růst příjmů je závislý na investicích do lidského kapitálu, především pak do vzdělání a zdraví. Definoval lidský kapitál jako schopnosti, dovednosti a odpovídající motivace tyto schopnosti a dovednosti uplatnit. Současný pohled na lidský kapitál tak zahrnuje především vzdělání, dovednosti, trénink a zkušenosti jednotlivců či určitého společenství, které se uplatňují či mohou uplatnit na trhu práce (Havlíček 2007). Významným ukazatelem lidského kapitálu se jeví především vzdělání obyvatel a místních aktérů/subjektů regionálního rozvoje. Tento kapitál je důležitý pro schopnost zachycení informací a inovací přicházejících z jádra a je významným nositelem endogenního potenciálu rozvoje. S kvalitou lidského kapitálu pak do jisté míry souvisí také věková struktura obyvatelstva, neboť lze předpokládat, že mladší obyvatelstvo v produktivním věku má větší inovativní potenciál a celkově vyšší schopnosti a dovednosti uplatnitelné na trhu práce.

Sociální kapitál je pojem velmi široký. Definice sociálního kapitálu proto existuje (vzhledem k jeho povaze) velké množství a svým charakterem jsou dosti různorodé. Souhrnně však lze nalézt v těchto definicích určité společné znaky, za které se považují sociální sítě, normy, hodnoty a důvěra (Pileček 2010). Novodobý koncept sociálního kapitálu definoval Robert Putnam (1993), který je považován i za jeho zakladatele. Podle Putnama se jedná o souhrn vlastností společenské organizace sociálního systému, který zahrnuje vztahy, interakce a kontakty, společně sdílené hodnoty, postoje, pravidla a procedury, důvěru v ostatní občany, instituce a společnost či sociální skupiny. Kvalitní úroveň těchto znaků potom: „může zlepšit efektivitu fungování společnosti usnadňováním vzájemné koordinace aktivit“ (Putnam 1993 cit. Sýkora, Matoušek 2009b). Kvalitní sociální kapitál tak umožňuje účastníkům společně a efektivněji pracovat při sledování společných cílů. Příkladem sociálního kapitálu tak mohou být občanská sdružení či nevládní organizace, ale pod tento kapitál lze zahrnout i politický systém, právní rámec, kulturu apod. Problematiku typologie sociálního kapitálu se například snaží přiblížit Sýkora a Matoušek v článku Sociální kapitál a teritorialita sociálních sítí (2009a). Autoři zdůrazňují, že zájem na formování, udržení a rozvíjení úrovně sociálního kapitálu mají nejen jednotliví aktéři, ale i společenství jako celek. Jednotlivec, který je součástí sociální skupiny (sítě), je schopný ze sociálního kapitálu těžit ve svůj individuální prospěch (Lin 2001 cit. Sýkora, Matoušek 2009a). Tento individuální prospěch však musí být v souladu se zájmy celé skupiny. Skupinový zájem je pak společně těžit z těchto individuálních úspěchů. Sociální kapitál je tak individuálním a zároveň i kolektivním zdrojem sloužícím k zvyšování uspokojení jednotlivců i sociální skupiny jako celku (Sýkora, Matoušek 2009a).

Koncept lidského a sociálního kapitálu charakterizuje vzájemná podmíněnost, lze se totiž domnívat, že posilování úrovně lidského kapitálu (především investicemi do vzdělání) pozitivně ovlivňuje posilování kooperativního charakteru sociálních a institucionálních sítí, což může zpětně působit na zvyšování efektivnosti investic do lidského kapitálu (Pileček 2010). Sociální kapitál tedy nalezl významné uplatnění v rámci výzkumu polarizace prostoru, resp. periferních oblastí Česka (např. Jančák, Havlíček, Chromý, Marada 2008 nebo Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2008). Východiskem je přesvědčení, že úroveň sociálního kapitálu je významným faktorem ovlivňujícím polarizaci prostoru a spolu s úrovní lidského kapitálu zásadním způsobem předurčuje možnosti jeho dalšího vývoje (Pileček 2010). V podmínkách Česka toto zvláště platí pro periferní regiony (ve smyslu

polohovém, ekonomickém a sociálním), kdy při jejich omezeném rozvojovém potenciálu nabývá na významu právě aktivita lokálních/mikroregionálních komunit, jakožto významný rozvojový faktor (Hampl, Dostál, Drbohlav 2007 cit. Pileček 2010).

V české geografii byl lidský a sociální kapitál ve spojitosti se studiem polarizace prostoru na mikroregionální úrovni diskutován také v příspěvku Hampla (2003). Ten se snažil na příkladě vývoje regionálního systému osídlení Karlovarska nastínit obecné schéma regionální organizace společnosti. Iniciace lidského a sociálního kapitálu je zde zásadním nástrojem rozvoje společnosti v závislosti na úrovni její organizace. Autor rozlišil čtyři hlavní úrovně regionální organizace společnosti:

- ekologickou – interakce objektů přírodních a společenských
- sídelně-produkční – interakce společenských objektů
- komunitární – reprezentována lidským kapitálem
- institucionální – reprezentována sociálním kapitálem

Úroveň komunitární a institucionální organizace podle Hampla (2003) odráží „sociální“ kvalitu regionu, tedy kvalitu lidského a sociálního kapitálu. Hampl zdůrazňuje posilování role obou těchto organizačních úrovní, neboť se jedná o nástroj aktivizace endogenního rozvojového potenciálu regionálních/lokálních komunit (Hampl 2003 cit. Pileček 2010).

Konceptu sociálního kapitálu (potažmo i lidskému kapitálu) je vytýkáno především příliš široké spektrum sociálních aspektů, které se snaží postihnout, což výrazně snižuje jeho vypovídající schopnost. S touto kritikou je dále spojena i problematika samotného měření tohoto druhu kapitálu a volby vhodných indikátorů (Pileček 2010). S poklesem řádovostní úrovně zpravidla klesá i možnost aplikace kvantitativního výzkumu, neboť charakteristiky sociálního kapitálu nebývají dostupné v dostatečném územním detailu (*tamtéž*). Utřídit nesourodou problematiku měření sociálního kapitálu se pokusil například van Deth (2008). Ten vychází z Putnamova základního rozdělení na individuální a kolektivní formy sociálního kapitálu a jeho jednotlivých aspektů, v rámci nichž se snaží definovat odlišné způsoby sběru dat a hledá k nim vhodné indikátory. Souhrnný přehled těchto ukazatelů je uveden v tabulce 1.

Tabulka 1: Hlavní ukazatele sociálního kapitálu podle Van Detha, 2008

Forma kapitálu	Způsob sběru dat	Strukturální aspekty	Kulturní aspekty	
Individuální	Průzkumy / dotazování	Sociální sítě/kontakty	Důvěra/sebedůvěra	Občanské normy a hodnoty
		Členství v dobrovolných svazcích Dobrovolnictví Sítě a sociální kontakty (sebestředné) Časový rozpočet Počet dětí v domácnosti	Důvěra v ostatní lidi Důvěra v instituce Etika a korupce	Normy reciprocity Povinnosti Demokratické postoje Solidarita a identifikace Soudržnost Pocit úspěchu X
	Statistické ukazatele / oficiální statistiky	X	X	X
Kolektivní	Průzkumy / dotazování	Souhrnné údaje za: Členství ve svazcích Dobrovolnictví Společenské kontakty Časové rozpočty Sociální mobilita Vlastnosti sociálních sítí (hustota, atd.)	Souhrnné údaje o: Důvěře ostatním lidem Důvěře institucím	Souhrnné údaje o: Normách reciprocity Demokratických postojích Solidaritě a identifikaci
		Organizační činnost Dobrovolnictví Hromadné sdělovací prostředky a využití (nových) technologií	Rozvaha podniků	<i>Volební účast</i> <i>Míra kriminality</i> <i>Míra právní ochrany</i>
	Statistické ukazatele / oficiální statistiky			

Poznámky: ukazatele s inverzním měřítkem jsou označeny kurzívou

Zdroje: převzato a upraveno podle van Deth: The handbook of Social Capital, 2008

V této práci jsme se inspirovali při výběru vhodných ukazatelů také článkem: Sociální kapitál jako faktor rozvoje periferních oblastí: Analýza vybraných složek sociálního kapitálu v typově odlišných periferiích Česka (Jančák, Chromý a kol. 2010). V tomto článku jsou diskutovány jednotlivé přístupy a možnosti kvantitativního měření sociálního kapitálu. Pro naši práci je důležitá především autory zvolená relativně nízká řádovostní úroveň (správní obvody obcí s pověřeným obecním úřadem). Autoři dále definovali jako jeden z ukazatelů sociálního kapitálu angažovanost místního obyvatelstva ve věcech veřejných. Tuto angažovanost zde představoval ukazatel počtu kandidátů na počet mandátů v komunálních volbách a samotná míra účasti obyvatel v těchto volbách. Výhodou zvolených ukazatelů byla především možnost využití aktuálních statistických dat z podzimních komunálních voleb 2010.

3 Vymezení zájmového území

Výběr modelového území byl podmíněn především výsledky předchozí práce Seidla (2008), který se zabýval procesem integrace VÚ Boletice do regionálního systému. Námí zvolenou marginální oblast VÚ Brdy lze označit shodně se Seidlem (2008) zkoumanou oblast VÚ Boletice za politickou periferii, která má z hlediska státní správy výlučné postavení (Chromý, Jančák 2005 cit. Seidl 2008). Seidl na základě výpočtu DSI (metodika sestavená Kostičem 2004) identifikoval „prsteneček“ obcí v zázemí VÚ, které více či méně vykazují periferní charakter. Při výpočtu provedeném Svobodou (2009), který aplikoval metodiku Kostiče (2004) na významnou část obcí v zázemí VÚ Brdy, se však shodný prsteneček identifikovat nepodařilo. Z výsledků je patrné, že kontinuitu tohoto prstence výrazně narušuje především přítomnost města Příbram a některých dalších obcí na hranici VÚ, které se vyznačují vyšší hustotou zalidnění (u těchto obcí však můžeme výsledné hodnoty připisovat z velké části způsobu tvorby daného indexu).

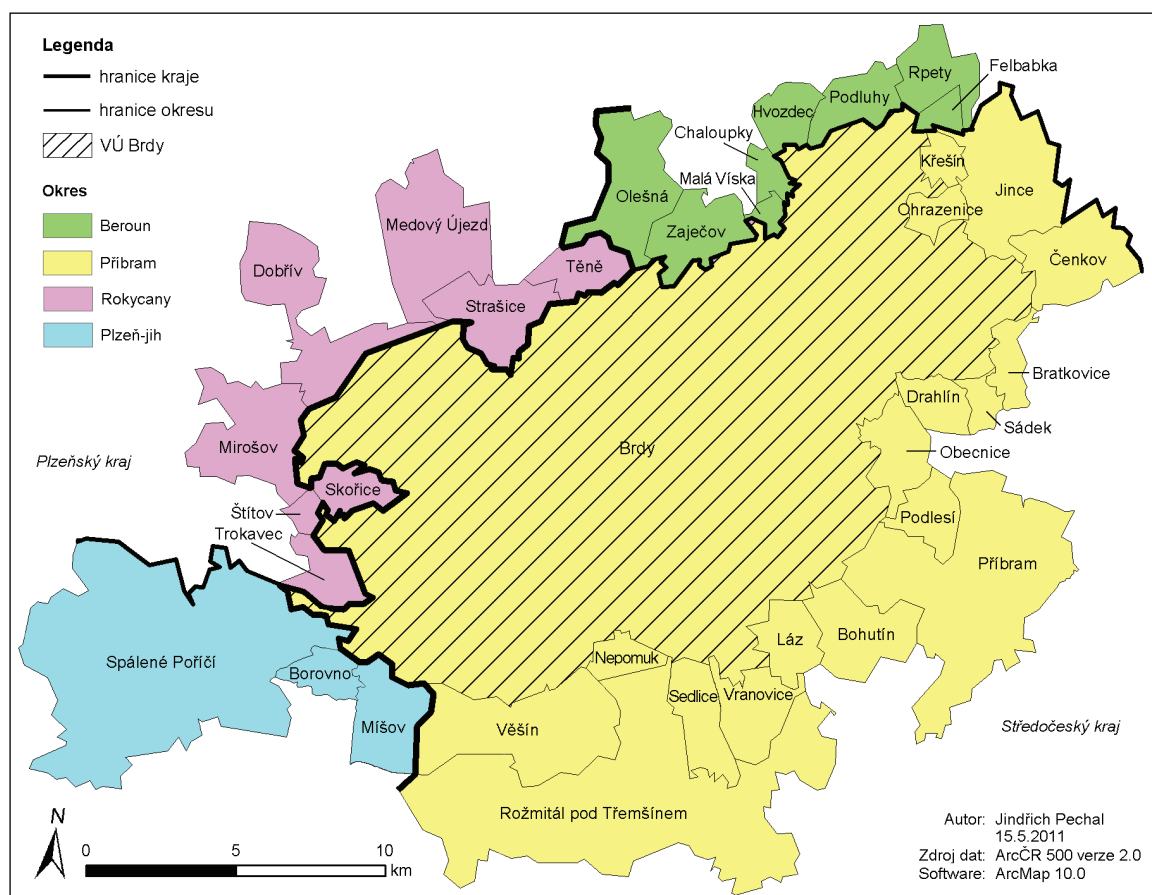
Základem pro vymezení zájmového území pro nás byla také předchozí analýza části zázemí VÚ Brdy v bakalářské práci na téma: Spolupráce obcí Mikroregionu Litavka a analýza jejich vztahů s VVP Jince, vypracované na Západočeské Univerzitě v Plzni (Pechal 2009). Podle výsledků terénního šetření se o problémy spojené s existencí VÚ Brdy bezprostředně zajímají pouze ty obce, které sdílejí alespoň část své katastrální hranice s újezdem. Vzhledem k těmto existujícím vazbám sousedních obcí bylo vhodné analyzovat možnost jejich podílu a zapojení do procesu rozvoje okrajových částí újezdu (Chromý, Seidl 2010). Navíc bez ohledu na zvolenou strategii postupu při konverzi VÚ Brdy pod civilní správu, jsou obce v jeho zázemí prvními prostorovými a správními jednotkami, které ponесou zisky nebo ztráty z možné změny funkčního využití tohoto území. Pro potřeby našeho výzkumu tedy bylo nezbytné rozšířit oblast zájmu na celý prsteneček obcí sousedících s VÚ Brdy. Nabízela se tak možnost komparace s výsledky Seidla (2008) a navázání na širší výzkumný záměr probíhající na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK v Praze.

Zájmové území zahrnuje oblast samotného VÚ Brdy a správní území 36 obcí, které s tímto újezdem sdílejí společnou administrativní hranici (obrázek 6). V rámci vyšších administrativních celků spadají obce do působnosti ORP Blovice, Hořovice, Příbram

a Rokycany. Příslušné okresní hranice v našem případě probíhají zájmovým územím shodně s hranicemi jednotlivých ORP. Jmenovitě se jedná o obce:

- SO ORP Hořovice (okres Beroun): Felbabka, Hvozdec, Chaloupky, Malá Víska, Olešná, Podluhy, Rpety, Zaječov.
- SO ORP Příbram (okres Příbram): Bohutín, Bratkovice, Brdy (VÚ Brdy), Čenkov, Drahlín, Jince, Křešín, Láz, Nepomuk, Obecnice, Ohrazenice, Podlesí, Příbram, Rožmitál pod Třemšínem, Sádek, Sedlice, Věšín, Vranovice
- SO ORP Rokycany (okres Rokycany): Dobřív, Medový Újezd, Mirošov, Skořice, Strašice, Štítov, Těně, Trokavec
- SO ORP Blovice (okres Plzeň-jih): Borovno, Míšov, Spálené Poříčí

Obrázek 6: Zájmové území (územní uspořádání k 1.1. 2001)



Zdroje: vlastní zpracování; mapové podklady ArcČR 500

Zájmové území spadá do administrativní působnosti dvou krajů, Plzeňského a Středočeského. Kvůli potřebě územního srovnání obcí zájmového území s vyššími správními celky, jsme zvolili za výchozí územní uspořádání z roku 2001, které zahrnuje bývalé okresy Beroun, Plzeň-jih, Příbram a Rokycany. Krajská hranice je v našem případě shodná s hranicí mezi jednotlivými okresy (viz obrázek 6). Velikostní diferenciací obcí v zájmovém území je uvedena v tabulce 2. Při vymezení rozsahu sledovaného území v rámci dlouhodobých změn ve využití ploch z databáze LUCC Czechia UK v Praze, bylo naší snahou pokud možno co nejpřesněji kopírovat katastrální rozlohu těchto okresů i samotného zájmového území.

Tabulka 2: Velikostní kategorie obcí zájmového území (k 1.1.2010)

počet obyvatel	název obce
do 199	Borovno, Brdy, Křešín, Malá Víska, Míšov, Nepomuk, Štítov, Trokavec
200 až 499	Bratkovice, Čenkov, Felbabka, Hvozdec, Chaloupky, Medový Újezd, Ohrazenice, Olešná, Rpety, Sádek, Sedlice, Skořice, Těně, Vranovice
500 až 999	Drahlín, Láz, Podluhy, Věšín
1000 až 1999	Bohutín, Dobřív, Obecnice, Podlesí, Zaječov
2000 a více	Jince, Mirošov, Příbram, Rožmitál pod Třemšínem, Spálené Poříčí, Strašice

Zdroje: vlastní zpracování, ČSÚ 2010

Většina obcí zájmového území je sdružena v různých svazcích, místních akčních skupinách a mikroregionech. Pouze obce Borovno, Míšov a Jince nejsou členy žádného mikroregionu nebo svazku obcí. V území působí MAS svatého Jana z Nepomuku, MAS Aktivios a MAS Podbrdsko, jejich aktivita je ale odlišná. Dalšími sdruženími jsou mikroregion Nepomucko, mikroregion Hořovicko, mikroregion Třemšín, Sdružení Horní Berounka a povodí Klabavy, Svazek obcí Podbrdského regionu a Svazek obcí pod Kunětickou Horou. V našem výzkumu jsme se proto také zajímali o přínos těchto spolků na rozvoj obcí v zájmovém území. Je celkem zajímavé, že v zájmovém území stále nedošlo ke zformování aktivního sdružení nebo svazku obcí, které by řešilo otázku integrace VÚ Brdy do regionálního systému. V této otázce, tak jako jediné (do jisté míry) aktivní zůstává pouze občanské sdružení Brdy – Res Publica, o.s. (založeno 2006), které má za cíl převedení cenných přírodních lokalit ve VÚ Brdy na velkoplošné chráněné území.

Sdružení tím mimo jiné sleduje i záměr nastartování ekonomického rozvoje okolních obcí, díky větším možnostem rozvoje cestovního ruchu, spojených s tímto krokem.

3.1 Stručná charakteristika zájmového území

Zájmového území se nachází v podhůří Brdské vrchoviny a zabírá rozlohu 598,2 km² (z toho samotný VÚ Brdy 260,1 km²). Z hlediska reliéfu se jedná o kopcovité území s převážně lesnatou krajinou. Nejvyšším bodem zájmového území je vrch Tok s nadmořskou výškou 865 m. Odlesněné plochy jsou rovinatějšího charakteru a jsou využívány k zemědělství. Celkové podmínky regionu však nejsou příliš vhodné pro efektivní (zejména rostlinnou) produkci. Regionem protéká několik vodních toků místního významu, které pramení v pohoří Brdské vrchoviny. Na západní straně území je to v okrese Rokycany řeka Klabava, v okrese Příbram protéká směrem k Berounu řeka Litavka. Mezi významné vodní plochy patří především vodní nádrže ve vojenském újezdu, které zároveň slouží jako zdroje pitné vody pro okolní obce. Mezi nejvýznamnější patří Padrťské rybníky a vodní nádrže Láz a Pílská. Samotné území Brdské vrchoviny je vedeno jako Chráněná oblast přirozené akumulace vod. Celkově se jedná o velmi cenné území z hlediska přírodního prostředí, avšak přístupné jsou pouze některé okrajové části újezdu s vymezenými zónami vstupu o víkendech a svátcích.

Jižní částí zájmového území prochází silnice první třídy I/19, která spojuje Plzeň a Tábor a silnice I/18 spojující Rožmitál pod Třemšínem s Příbramí. Důležité dopravní spojení představuje také silnice druhé třídy II/118 spojující Příbram a Zdice a silnice II/117 Hořovice – Spálené Poříčí. Jednotlivé obce zájmového území spojují silnice třetích tříd, které jsou často v neutěšeném stavu. Východní částí regionu prochází důležité železniční spojení Protivín – Zdice. Na zájmový region má v jeho severozápadní části výrazný vliv také nedaleká přítomnost dálnice D5 spojující Plzeň a Prahu a důležitý vlakový koridor mezi těmito městy. Dopravní dostupnost je tak v jednotlivých částech regionu velmi odlišná. Převážně je zajištěna dopravní obslužnost větších obcí. Lepší situace je také v malých obcích, které se nacházejí na trasách spojujících větší obce s regionálními centry. Především obce v severní části našeho zájmového území se tak vyznačují zlepšenou dopravní obslužností.

V roce 2010 činil počet obyvatel v zájmovém území 61 975 a hustota zalidnění dosahovala 103,6 ob./km². Ovšem pokud bychom neuvažovali značně rozsáhlé území VÚ Brdy, kde žije pouhých 34 obyvatel a zároveň z výpočtu vynechali město Příbram s vysokým počtem obyvatel, klesne hodnota na 91 ob./km². Za hlavní regionální centra v zájmovém území a jeho blízkém okolí můžeme považovat především města Příbram (34 217 ob.), Rokycany (14 086 ob.), Hořovice (6 751 ob.) a Rožmitál pod Třemšínem (4 359 ob.). Věková struktura řadí zájmové území mezi ty regiony, ve kterých převládá počet osob v poproduktivním věku nad osobami v předproduktivním věku. Index stáří zájmového území měl v roce 2010 hodnotu 116,6, což je nadprůměrná hodnota v porovnání se zbytkem Česka (105,1).

3.2 Postavení zájmového území ve vybraných rozvojových dokumentech

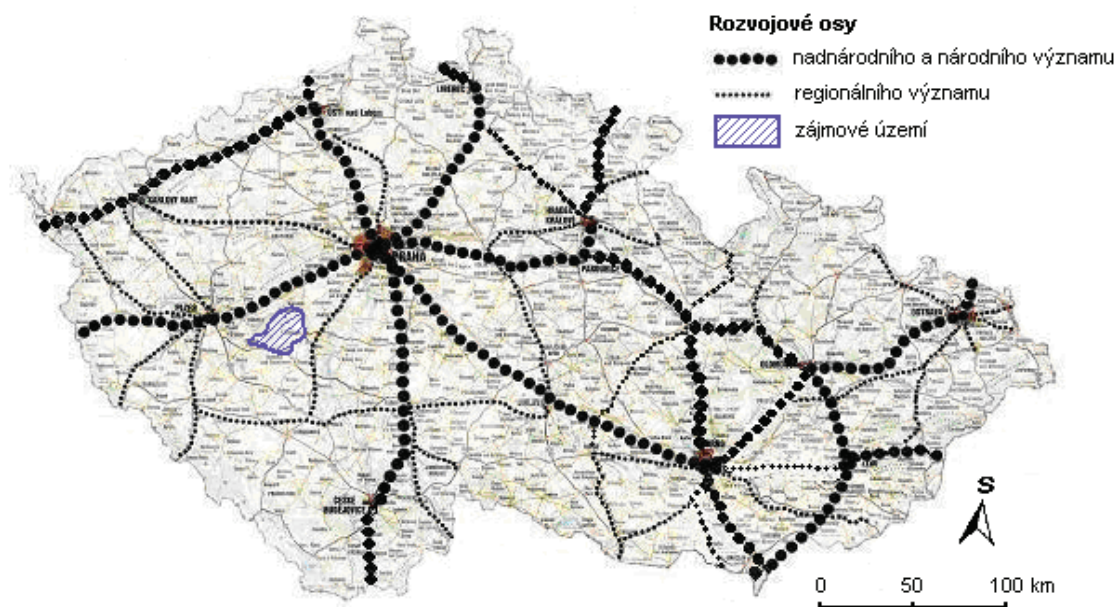
Rozvojové dokumenty jsou podkladem pro koncepční řešení existujících hospodářských, sociálních, demografických či kulturních problémů v území (Váně 2009). V této části práce se pokusíme charakterizovat pozici zájmového území, resp. jeho jednotlivých částí v národních a krajských rozvojových dokumentech. Na národní úrovni se jednalo o Strategii regionálního rozvoje České republiky 2006, na krajské úrovni o Program rozvoje Středočeského kraje a Program rozvoje Plzeňského kraje. Na krajské úrovni jsme zároveň očekávali identifikování problematického regionu v okolí administrativní hranice mezi oběma kraji. V rámci této analýzy se nám naskytla také možnost vzájemné komparace přístupů jednotlivých krajů při vymezování problémových (periferních) území.

3.2.1 Pozice zájmového území v národních rozvojových dokumentech

Přístup státu k podpoře regionálního rozvoje jednotlivých regionů je definován ve Strategii regionálního rozvoje České republiky pro období 2007-2013 (dále jen SRR ČR). V rámci analýzy tohoto dokumentu jsme zaměřili naši pozornost zejména na hodnocení rozdílů v regionální struktuře území (typologie regionů a vymezení regionů se soustředěnou podporou státu). Typologie regionální struktury byla v této strategii navržena

na úrovni krajů. Takto zvolenou řádovostní úroveň můžeme považovat za ještě dostatečně relevantní. Jednotlivé kraje Česka byly rozděleny do tří kategorií: rozvíjející se regiony, regiony s průměrnou nebo nižší dynamikou rozvoje a zaostávající regiony. Toto rozdělení bylo provedeno na základě zhodnocení hospodářské výkonnosti regionů, dlouhodobého socioekonomického vývoje, míry koncentrace ekonomických aktivit a geografické polohy území. Oba kraje našeho zájmového území jsou zde zařazeny do kategorie rozvíjejících se regionů. Jako hlavní důvod je uváděn významný růstový potenciál související s centrální polohou Prahy (v případě Středočeského kraje) a úspěšný proces tvorby pracovních míst v nově se rozvíjejících zónách a podnicích v případě Plzeňského kraje (SRR ČR 2006). Je však nezbytné podotknout, že označení celého území kraje jakožto rozvíjejícího se regionu je přinejmenším nepřesné, jelikož v rámci území kraje existuje celá řada regionálních disparit.

Obrázek 7: Poloha zájmového území vůči hlavní a vedlejším rozvojovým osám Česka, 2006



Zdroje: převzato a upraveno podle Strategie regionálního rozvoje České republiky (2006)

V další části dokumentu jsou vymezeny tzv. rozvojové oblasti a rozvojové osy (obrázek 7). Za rozvojovou osu je zde považován kanál, kterým se šíří socioekonomický růst z pólů rozvoje do svého okolí (SRR ČR 2006). Vymezení je provedeno na základě správních obvodů ORP s jejich vazbou na významné dopravní cesty. Pro naše zájmové území je

významná především nedaleká přítomnost rozvojové osy mezinárodního a národního významu OS1 (Praha – Plzeň – Rozvadov). Důležitá rozvojová osa regionálního významu potom kopíruje rychlostní komunikaci R4 (a její pokračování I/4) z Prahy do Strakonice. Mimo tyto rozvojové osy jsou pak vymezeny periferní a venkovské regiony. V tomto kontextu trpí zhoršenou situací především jižní část našeho zájmového území, ve které může být navíc díky nedaleké přítomnosti VÚ Brdy, oslabena jeho pozice vůči okolním vyspělým státům, ale i ostatním regionům Česka.

3.2.2 Pozice zájmového území v rozvojových dokumentech krajů

Program rozvoje kraje je základní střednědobý dokument, který je sestaven pro účely koordinace územního rozvoje (Kubínová 2007). Na základě definování strategických cílů a směrů žádoucího rozvoje jsou v tomto dokumentu formulována konkrétní opatření a způsoby jejich následné implementace. V další části jsou pomocí regionalizace území vymezeny specifické subregiony, kterých se navržená opatření prioritně týkají. Nepřímo se tak jedná o vymezení jádrových a periferních (resp. problémových) oblastí. Rozvojové dokumenty příslušných krajů jsme analyzovali především s cílem posoudit pozici zájmového území v rámci vyššího územně správního celku (kraje). Důležitou otázkou zde znamenalo zjištění, jak jsou periferní oblasti v rámci obou krajů vnímány, na jaké problémy se kraje zaměřují a jaké alternativy řešení regionálních disparit se nabízejí v rámci příslušných programů. Neopomněli jsme ani analýzu příslušných aktualizací těchto rozvojových dokumentů.

Program rozvoje Středočeského kraje (2006) pro plánovací období 2007 – 2013 bere v potaz velkou typologickou různorodost celého území a také existující odlišné přírodní a socioekonomické podmínky včetně úrovně rozvojového potenciálu. Významným diferenciacním faktorem je zde uvedena vzdálenost od hlavního města Prahy, jejíž silný vliv působí na své okolí jak pozitivně, tak negativně. Vzdálenost Prahy významně diferencuje i území modelových okresů Příbram a Beroun, přičemž okres Beroun výrazněji profituje z dobré dostupnosti Prahy (dálnice D5). Okres Beroun navíc v posledních letech zaznamenává imigraci obyvatel, kteří přicházejí z centrálních oblastí hlavního města. Okres Beroun také vykazuje zvýšený podíl pracujících v průmyslu (téměř třetina z ekonomicky aktivních obyvatel) a dlouhodobě nižší míru nezaměstnanosti. Okres Příbram je v tomto

dokumentu hodnocen jako členité území s výrazným podílem lesů (možný alternativní ukazatel perifernosti) a s jednou z nejnižších hodnot hustoty zalidnění ve Středočeském kraji. Okres lze na základě tohoto hodnocení považovat mimo jiné za ekologickou periferii. Zdůrazněny jsou především následky těžby uranových rud, narušení horninového prostředí a zamoření půdy těžkými kovy (Kovohutě Příbram). Okres Příbram se také potýká s dlouhodobě zvýšenou mírou nezaměstnanosti. Oba sledované okresy jsou charakterizovány jako diferencovaná území, přičemž problémy se vyskytují především v jejich periferních regionech. V našem zájmovém území je však takto hodnocen pouze mikroregion Třemšín. Z aktualizace programu rozvoje kraje (2009) je pro naše zájmové území důležitá především úprava strategie z oblasti cestovního ruchu, která zdůrazňuje vysoký rozvojový potenciál stávajících vojenských újezdů a brownfields. Ten je spatřován v jejich možném prodeji, či pronájmu, ze kterého by následně mohly plynout finanční zdroje.

V Programu rozvoje Plzeňského kraje (2006) je regionální diferenciaci území věnována poněkud větší pozornost. V dokumentu jsou definovány jádrové oblasti a rozvojové osy. Z pohledu kraje je velmi významnou především vnější rozvojová osa Zbiroh, Mýto, Rokycany, Plzeň, která je definována jako „funkční“. Pro naše zájmové území je důležitá především vnitřní rozvojová osa Rokycany, Mirošov, Spálené Poříčí a Blovice, která je definována jako „nerozvinutá“. Město Blovice je navíc označeno pouze za slabé regionální centrum. Poté jsou v dokumentu explicitně vymezeny problémové (resp. periferní) regiony. Tyto regiony byly označeny jako tzv. územní disparity kraje, které jsou ohroženy především sídelní a ekonomickou nestabilitou. Nejvíce periferní oblasti se v rámci Plzeňského kraje nacházejí při vnitrozemské hranici s Jihočeským a Středočeským krajem. V našem zájmovém území se jedná o SO POÚ Spálené Poříčí, jakožto oblast s méně vyhraněnými sociálně ekonomickými problémy, jehož jižní část přechází v území problematického zemědělského prostoru, které zahrnuje SO POÚ Blovice a Nepomuk. Tato území jsou charakterizována jako řídké osídlená s převažující zemědělskou funkcí, kde je nedostatečně rozvinuta sociální a technická infrastruktura a dopravní obslužnost. V rozvojové strategii kraje je potom nutné tyto oblasti stabilizovat, případně posílit. Vedle využití stávajícího rekreačního potenciálu (v rámci našeho zájmového území se jedná o využití přírodního potenciálu Brdské vrchoviny) se jako řešení nabízí také restrukturalizace a modernizace zemědělské výroby. V aktualizaci Programu rozvoje Plzeňského kraje (2008) je znovu zdůrazněna důležitost dosažení trvale udržitelného

rozvoje venkova. Důraz je zde kladen především na rozvoj úrovně občanské a technické vybavenosti a dobrou dopravní dostupnost center.

Z analýzy jednotlivých rozvojových dokumentů je zřejmé, že periferní oblasti vymezené v rámci námi sledovaných okresů jsou pravděpodobně součástí rozsáhlejšího celku tzv. vnitřní periferie, který přiléhá k jednotlivým krajským hranicím. Obecně lze tuto oblast charakterizovat jako území se zvýšeným výskytem specifických socioekonomických problémů, které vyplývají z jeho okrajové polohy (Váně 2009). Za nejzásadnější problémy této oblasti jsou v jednotlivých dokumentech považovány zejména: řídké osídlení, neexistence významných jader a rozvojových os, neprogresivní zemědělská výroba (v závislosti na přírodních poměrech), záporné migrační saldo (příp. selektivní migrace), špatný stav dopravní infrastruktury, nízká úroveň občanské a technické vybavenosti, vysoká míra nezaměstnanosti, špatná struktura ekonomických aktivit, snížená mobilita pracovních sil, nízké mzdy a nízká intenzita veřejné dopravy (SRR ČR 2006). Jako možnosti rozvoje jsou nejčastěji zmiňovány restrukturalizace a modernizace zemědělství, podpora malého a středního podnikání, rozvoj úrovně občanské a technické vybavenosti, zlepšování dopravní dostupnosti center a využití stávajícího potenciálu pro rozvoj vhodných forem cestovního ruchu (cykloturistika, pěší turistika, agroturistika apod.).

4 Potenciál rozvoje zájmového území

4.1 Hodnocení potenciálu na bázi tvrdých dat

Ke zhodnocení rozvojového potenciálu zájmového území bylo zapotřebí vybrat takové statistické ukazatele, které nám pomohly identifikovat kvalitu jednotlivých druhů kapitálů a umožnily vymezit oblasti, které nedosahují určitých hodnot v rámci námi sledovaných jednotlicích znaků. Implicitně jsme pak tyto oblasti považovali za takové, které se vyznačují zhoršeným rozvojovým potenciálem (resp. zvýšenou mírou perifernosti). Vedle extenzivní formy výzkumu však bylo potřeba doplnit práci i o intenzivní formu výzkumu.

Na základě našich pracovních předpokladů jsme v zájmovém území očekávali vykazování nízkých hodnot námi sledovaných socioekonomických ukazatelů jednotlivých druhů kapitálů v porovnání s hierarchicky vyššími jednotkami (okres, kraj, popř. stát). Naopak jsme očekávali zvýšené hodnoty kapitálu přírodního, jelikož území VÚ Brdy lze považovat za významný prvek v rámci ekologické stability krajiny. Vzhledem k povaze zájmového území, které lze charakterizovat převážně jako venkovské a zároveň díky našemu předpokladu o zvýšené perifernosti obcí sousedících s VÚ Brdy, se při volbě konkrétních statistických ukazatelů vycházelo především z prací zabývajících se polarizací prostoru. Otázku výběru relevantních ukazatelů, které dostatečně definují periferní oblasti (případně jednotlivé druhy námi sledovaných kapitálů), lze považovat za zásadní problém. Jelikož jednotliví autoři zdůrazňují různé pojetí pojmu periferie a vzhledem ke specifickým podmínkám konkrétních regionů je obtížné uvádět jakési základní, vždy platné ukazatele (Havlíček, Chromý a kol. 2005).

Hodnocení samotného vývoje polarizace prostoru větší části našeho zájmového území provedl Svoboda (2009) ve své diplomové práci na téma Problematika rozvoje regionu sousedícího s Vojenským újezdem Brdy. Toto hodnocení bylo uskutečněno na základě metodiky sestavené Kosticem (2004). Jednalo se o použití syntetického ukazatele DSI (demograficko-strukturální index). Ten byl zkonstruován jakožto prostý průměr z hodnot ukazatelů hustota zalidnění, podíl ekonomicky aktivních, podíl zaměstnaných v priméru a podíl neobydlených domů. Stejnou metodiku ve své práci použila také Kubínová (2007), Seidl (2008), případně Váně (2009). Z důvodu již uskutečněného kvantitativního hodnocení vývoje polarizace prostoru v našem zájmovém území, jsme se proto zaměřili především na nastínění současných rozvojových možností obcí v zázemí VÚ Brdy a jejich

zhodnocení na základě námi vybraných ukazatelů. Z dílčích ukazatelů DSI v práci Kostiće (2004) jsme využili pouze hustotu zalidnění, jakožto ukazatele s nejvyšší vypovídací hodnotou o perifernosti území.

Zájmové území jsme zkoumali podobně jako Siedl (2008) nebo Kostić (2004) na úrovni obcí I. stupně. Překážkou, se kterou jsme se museli na tomto místě vyrovnat, byla samotná dostupnost statistických dat za jednotlivé zvolené hierarchické úrovně. Především za jednotky nižších řádů než okresních, jsme totiž limitováni omezeným počtem relevantních ukazatelů (Jančák 2001). Na základě výsledků z tohoto šetření byly následně identifikovány problematické lokality zájmového území, ve kterých byl proveden samotný terénní výzkum.

Potenciál rozvoje jednotlivým obcím zájmového území jsme se pokusili zhodnotit na základě vybraných indikátorů úrovně lidského, sociálního, člověkem vytvořeného a přírodního kapitálu (Blažek, Csank, Macešková 2007). Ty byly zvoleny především s ohledem na jejich dostupnost a vypovídací schopnost. U jednotlivých kapitálů bychom zřejmě našli vhodnější ukazatele, ovšem získání takových dat za jednotlivé obce by v tomto případě bylo často velmi obtížné, ne-li zcela nemožné. Je třeba také dodat, že některé ukazatele mohou indikovat kvalitu hned několika druhů kapitálu současně. Pro posouzení kvality a úrovně jednotlivých druhů kapitálu byly využity následující ukazatele:

- Lidský kapitál – hustota zalidnění, index vzdělanosti, index stáří, index ekonomického zatížení a míra nezaměstnanosti
- Sociální kapitál – účast v komunálních volbách a počet kandidátů na 1 mandát v komunálních volbách
- Člověkem vytvořený kapitál – index občanské a technické vybavenosti
- Přírodní kapitál – podíl lesních ploch a koeficient ekologické stability krajiny

Pro analýzu lidského kapitálu byla využita dostupná data z veřejné databáze ČSÚ a Ministerstva práce a sociálních věcí. Pro identifikaci sociálního kapitálu byly využity ukazatele z volební databáze ČSÚ o komunálních volbách 2010. Ukazatel člověkem vytvořeného kapitálu byl sestaven na základě dat z Malého lexikonu měst a obcí ČR 2008. Přírodní kapitál byl hodnocen na základě dat využitých z databáze dlouhodobých změn ve využití ploch (LUCC Czechia 2011 UK v Praze) a z databáze Městské a obecní statistiky ČSÚ

Ke kvantitativnímu hodnocení byla využita především sekundární data. Ta byla podrobena matematickým a statistickým operacím, které souvisely s jejich tříděním, generalizací a následnou interpretací. Tímto nelze vyloučit výskyt chyb, které mohly být způsobeny např. zaokrouhlování dílčích dat, způsobem vymezení intervalů, chybami v datových publikacích či nesprávnou funkcí použitého softwaru. Využity byly softwarové programy Microsoft Excel a ArcGIS 10.0. Na tomto místě je vhodné ještě blížeji diskutovat jednotlivé námi zvolené ukazatele a zdůvodnit jejich roli při vymezení periferních území (resp. oblastí s nízkým rozvojovým potenciálem):

Hustota zalidnění (počet obyvatel/km²) považujeme za spolehlivý ukazatel zvýšené perifernosti území. Umožňuje identifikovat jádrová (hustě zalidněná, urbanizovaná) a periferní (řídce zalidněná) území. Nižší hustota zalidnění indikuje větší perifernost území. Výhodou tohoto ukazatele je dostupnost aktuálních dat (počet obyvatel, rozloha).

Index stáří charakterizuje věkovou strukturu populace. Pomáhá odhalit vliv stárnutí populace na ekonomický rozvoj obce, plánování v oblasti školství atd. Jedná se o komplexní ukazatel, který je konstruován jako (počet obyvatel starších 65 let/počet obyvatel mladších 15 let)x100. Vyšší index stáří může vypovídat o nižší kvalitě lidského kapitálu v obci, neboť ekonomicky aktivní obyvatelstvo je hlavním zdrojem ekonomického rozvoje. Index stáří tak nepřímou vypovídá i o perifernosti sledovaného území.

Index vzdělanosti charakterizuje vzdělanostní strukturu populace. Do jisté míry souvisí s kvalitou lidského kapitálu v obci. Lze očekávat, že vyšší vzdělanost obyvatel přináší větší schopnosti a možnosti při rozvoji obce. Index vzdělanosti byl zkonstruován jako počet (ZŠ+2xSŠb+3xSŠm+4xVŠ)/počet obyvatel starších 15 let. Aplikace tohoto indexu je vhodná zejména z důvodu, že podíl vysokoškolsky vzdělaných obyvatel v populaci je na úrovni obcí I. řádu často velmi nízký a na dění v obci a jejím rozvoji se podílejí i další skupiny obyvatelstva (Pileček 2005).

Míra nezaměstnanosti (%) udává podíl uchazečů o zaměstnání (dosažitelných) z celkového počtu EA obyvatel. Částečně odhaluje ekonomický stav regionu (v krátkém časovém horizontu), přičemž udává kolik lidí je bez práce v určitém okamžiku. Od vyšší míry nezaměstnanosti lze odvodit nedostatek pracovních míst v regionu a s tím spojené strukturální problémy. Může tak vypovídat o zvýšené perifernosti sledovaného území. V našem případě byl ukazatel použit jako indikátor nevyužitého lidského kapitálu v jednotlivých obcích a regionech. Výhodou tohoto ukazatele je dostupnost aktuálních dat.

Index ekonomického zatížení je charakteristikou věkové struktury obyvatel. Vypovídá o poměru počtu seniorů a dětí k počtu obyvatel v ekonomicky aktivním věku. Je vyjádřen jako (součet obyvatel starších 65 let a obyvatel mladších 15 let)/počet obyvatel v produktivním věku x 100. Do jisté míry je ukazatelem ekonomického potenciálu obce, neboť souvisí s rozvojem lidského kapitálu ve smyslu dostupné pracovní síly. Pro periferní oblasti je charakteristické vyšší „zatížení“ EA obyvatel, a to především z důvodu vyššího podílu lidí v postproduktivním věku (Kubínová 2007).

Volební účast (%) byla využita jako indikátor kvality sociálního kapitálu, resp. důvěry obyvatel v instituce a míry jejich ochoty podílet se na věcech veřejných. Ukazatel může být mimo jiné spojen s regionální identitou obyvatel, která je jedním z faktorů úspěšného rozvoje obcí či regionů. Z hlediska perifernosti jsme očekávali nižší volební účast v obcích podél administrativních hranic vyšších územně správních celků a v obcích v zázemí VÚ Brdy. Analýza tohoto ukazatele v modelovém území však ukázala pravý opak (nejvyšší hodnoty byly vykazovány v periferních venkovských obcích). Užití tohoto ukazatele ve výzkumu polarizace prostoru je tímto omezené.

Počet kandidátů na počet mandátů sloužil jako indikátor kvality sociálního kapitálu. Odhaluje ochotu místních obyvatel angažovanost se ve věcech veřejných. Tento ukazatel však vykázal opačný trend než jaký byl zjištěn u předchozího ukazatele o volební účasti. Vyšších hodnot dosahuje ukazatel ve větších obcích, jelikož veřejná angažovanost je obecně vyšší u mladších lidí s vyšším vzděláním (Šafr, Sedláčková 2006). Na druhou stranu to může být způsobeno také chybějícím lidským kapitálem v nejmenších obcích, kde nejsou dostatečné volné kapacity obyvatel schopné zajistit administrativní provoz obce. Vzhledem k omezené datové základně tohoto ukazatele byl výpočet proveden pouze za obce v našem zájmovém území.

Index občanské vybavenosti byl vybrán jako ukazatel člověkem vytvořeného kapitálu. Byl konstruován jako součet existující vybrané občanské (pošta, škola, policie, zdravotnické zařízení) a technické (kanalizace, plynofikace, vodovod) vybavenosti obcí. Nižší hodnota indexu je zpravidla charakteristická pro periferní obce. Pro tyto obce představuje rozvoj občanské a technické infrastruktury zásadní otázku jejich budoucího vývoje. Nevýhodou tohoto ukazatele je silná vazba na velikostní kategorie obcí.

Podíl lesních ploch na celkové rozloze (%) do jisté míry charakterizuje přírodní kapitál obce. Ukazatel vyjadřuje zastoupení lesních ploch na celkové rozloze sledované

základní územní jednotky, příp. katastru obce. Vyšší podíl lesních ploch značí obec/region s vyšším přírodním potenciálem. Podle některých autorů (např. Marada 2001) můžeme hustěji zalesněná území považovat za více periferní. Naopak z pohledu přírody se jedná o území jádrová, zatímco hustě zalidněné oblasti jsou periferní.

Koeficient ekologické stability krajiny slouží pro základní představu (orientační) o ekologické stabilitě krajiny. Byl použit výpočet koeficientu podle metodiky Míchala (1985), kterou jsme převzali z práce Lipského (2000). Tento koeficient vyjadřuje poměr mezi relativně stabilními plochami (mezi stabilní plochy počítáme lesy, vodní plochy, louky, pastviny a trvalé kultury) a relativně nestabilními plochami (zastavěná území, orná půda a ostatní plochy). Vyšší koeficient ekologické stability vyjadřuje obce/regiony s vyšším přírodním kapitálem. Naopak nižší hodnota koeficientu může do jisté míry značit vyšší míru člověkem vytvořeného kapitálu. Nevýhodou tohoto koeficientu je fakt, že nepodává informace o interakcích mezi jednotlivými plochami v krajině a nezabývá se ani vnitřním prostorovým uspořádáním v rámci těchto kategorií (Lipský 1998). Pro výpočet koeficientu byla použita databáze statistických dat land-use (LUCC), PřF UK Praha. Databáze obsahuje souhrnná data o využití ploch Česka za roky 1845, 1948, 1990 a 2000. V tomto případě jsme se museli vyrovnat s drobným problémem, a to takovým, že pro potřebu územní srovnatelnosti těchto dat byly sloučením katastrů vytvořeny umělé základní územní jednotky (ZÚJ), které tak plně neodpovídají administrativní rozloze současných katastrů sledovaných obcí I. stupně. Obdobné odchylky ve vymezení se potom týkaly i okresů. Pro potřeby naší práce však míru těchto nesrovnalostí považovat za zanedbatelnou.

Tabulka 3: Členění dat využití půdy v databázi LUCC UK

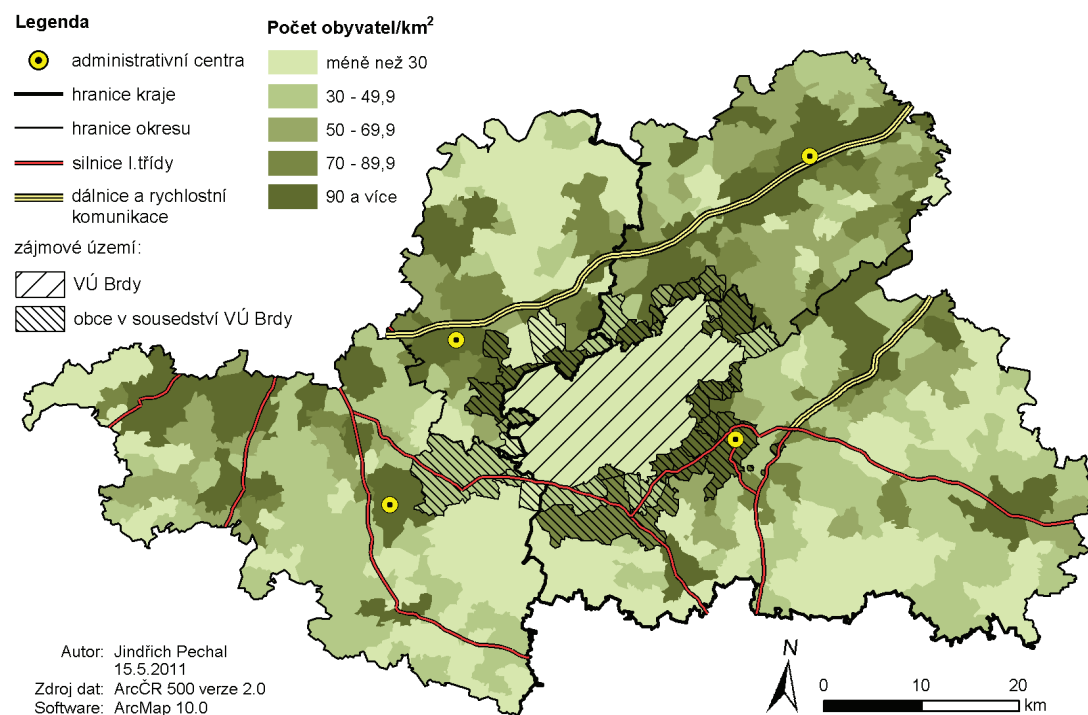
Sumární kategorie	Základní kategorie	Poznámky
Zemědělská půda	Orná půda	
	Trvalé kultury	sady, zahrady, vinice, chmelnice
	Louky	celkem Trvalé travní porosty
	Pastviny	
Lesní plochy	Lesní plochy	
Jiné plochy	Vodní plochy	vodní plochy a vodní toky
	Zastavěné plochy	
	Ostatní plochy	

Zdroj: převzato a upraveno podle Štych, Stránský (2005) in Problémy periferních oblastí (Novotná ed. 2005)

4.1.1 Lidský kapitál

Hustota zalidnění (obrázek 8) se jeví pro identifikaci perifernosti jako nej-reprezentativnější ukazatel (Pileček 2005 cit. Váně 2009). Periferní oblasti se obecně vyznačují nízkou hustotou zalidnění. Nižší počet obyvatel (respektive nižší počet ekonomicky aktivních obyvatel) můžeme považovat za činitel negativně ovlivňující kvalitu lidského kapitálu a tedy i ekonomického potenciálu daného území. Hustota zalidnění ve sledovaném území okresů Beroun, Příbram, Rokycany a Plzeň-jih k 1.1.2010 činila 78,78 obyv./km² (zahrnuje i VÚ Brdy). V porovnání s celým Českem (133 obyv./km²) se tak jedná o výrazný podprůměr. Hodnotám Česka se blíží pouze okres Beroun (126,61 obyv./km²), naopak nejnižší hodnotu vykazuje okres Příbram (66,23 obyv./km²).

Obrázek 8: Hustota zalidnění v obcích okresů Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih, (k 1.1.2010)



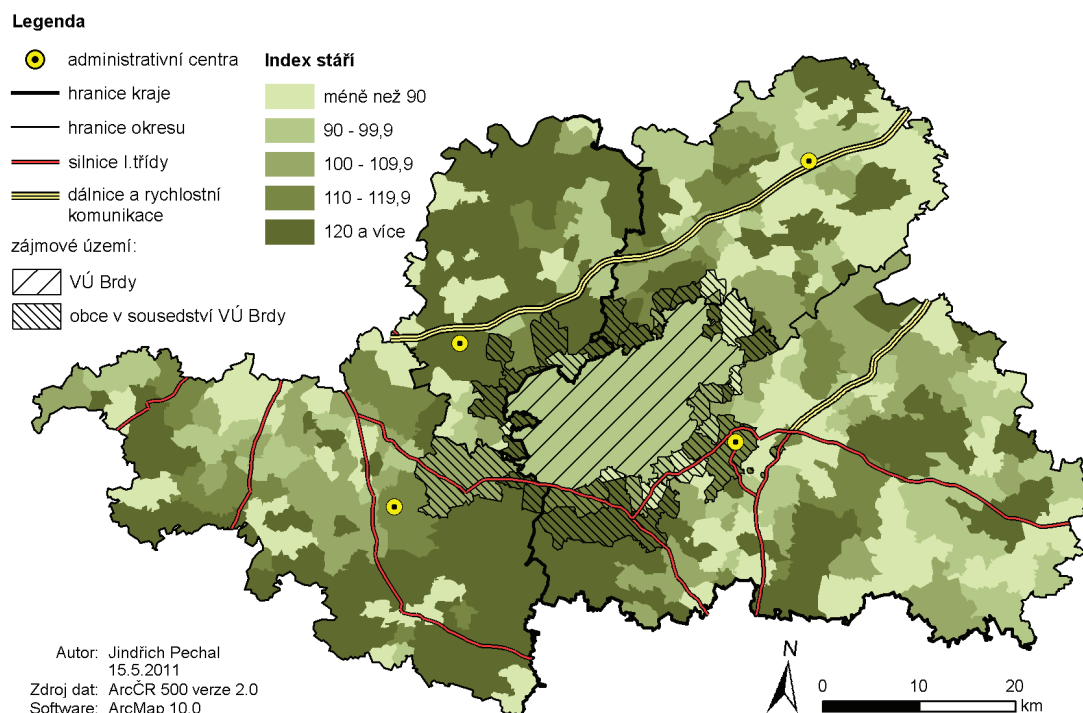
Poznámky: obec s nejnižší hodnotou: Brdy (0,13), obec s nejvyšší hodnotou: Příbram (1022,93), hodnota území sledovaných okresů = 78,78, hodnota modelového území = 103,61. Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001.

Zdroje: vlastní zpracování, veřejná databáze ČSÚ 2010

Samotné modelové území je podle hodnot hustoty zalidnění výrazně vnitřně diferencováno. Na základě ukazatele hustoty zalidnění se jako periferní jeví především jeho jižní část, která v minulosti patřila (a stále ještě patří) k širšímu území vnitřní periferie, vymezené již Musilem (Musil 1988, Kostić 2004, Musil, Müller 2008). Naopak jádrovou oblast zde tvoří město Příbram a obce v jeho zázemí, které se nacházejí podél hranice s VÚ Brdy. Vyšší hustotu zalidnění vykazuje také severní část zájmového území, především oblast Jinecka. V rámci Plzeňského kraje nabývají vyšších hodnot obce v zázemí města Rokycany. Hustota zalidnění celého zájmového území činila 103,61 obyv./km², což je nadprůměrná hodnota oproti sledovaným okresům. Tento výsledek je ovlivněn především zahrnutím VÚ Brdy a města Příbram do celkového výpočtu (Brdy 0,13 obyv./km², Příbram 1022,93 obyv./km²). Tyto hodnoty jsou zároveň celkovým minimem a maximem v rámci námi sledovaných okresů. Pokud bychom tedy pro výpočet uvažovali pouze obce v zázemí VÚ Brdy bez regionálního centra, klesla by výsledná hodnota hustoty zalidnění na 91,01 obyv./km². Tato hodnota je však stále nadprůměrnou v porovnání se sledovanými okresy.

Index stáří (obrázek 9) také úzce souvisí s ekonomickým potenciálem sledovaného území. Vyšší podíl obyvatel v důchodovém věku zpravidla zároveň znamená nižší podíl EA obyvatel. Tento stav pak může znamenat zhoršující se ekonomickou situaci, neboť dochází k odlivu produktivního obyvatelstva z regionu. Ze sledovaného území vykázal nejvyšší hodnotu okres Rokycany (120,3), nejnižší hodnotu pak okres Beroun (98,6). Zbylé dva sledované okresy dosahovaly průměrných hodnot Česka (105,1). Podle tohoto ukazatele se úroveň lidského kapitálu jednotlivých částí našeho zájmového území značně liší. V tomto případě je vykazována určitá prostorová souvislost s existencí krajské hranice, přičemž vyšších hodnot tohoto indexu dosahují obce ležící při této hranici. Do určité míry tak lze vyjádřit předpoklad negativního vlivu krajské hranice na rozvojový potenciál obcí v její blízkosti. V rámci zájmového území vykazují nejvyšších hodnot tohoto indexu především obce sousedící s VÚ Brdy podél krajské hranice v Plzeňském kraji (Míšov, Borovno, Mirošov, Trokavec, Medový Újezd a Těně). Z tohoto pohledu je pak možné se domnívat, že zde může docházet ke kombinaci hraničního efektu VÚ Brdy a krajské hranice, který v podobě zvýšeného bariérového efektu výrazněji přispívá k procesu polarizace prostoru (a tím k zvyšování míry perifernosti přiléhajících obcí).

Obrázek 9: Index stáří v obcích okresů Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih (k 31.12.2010)

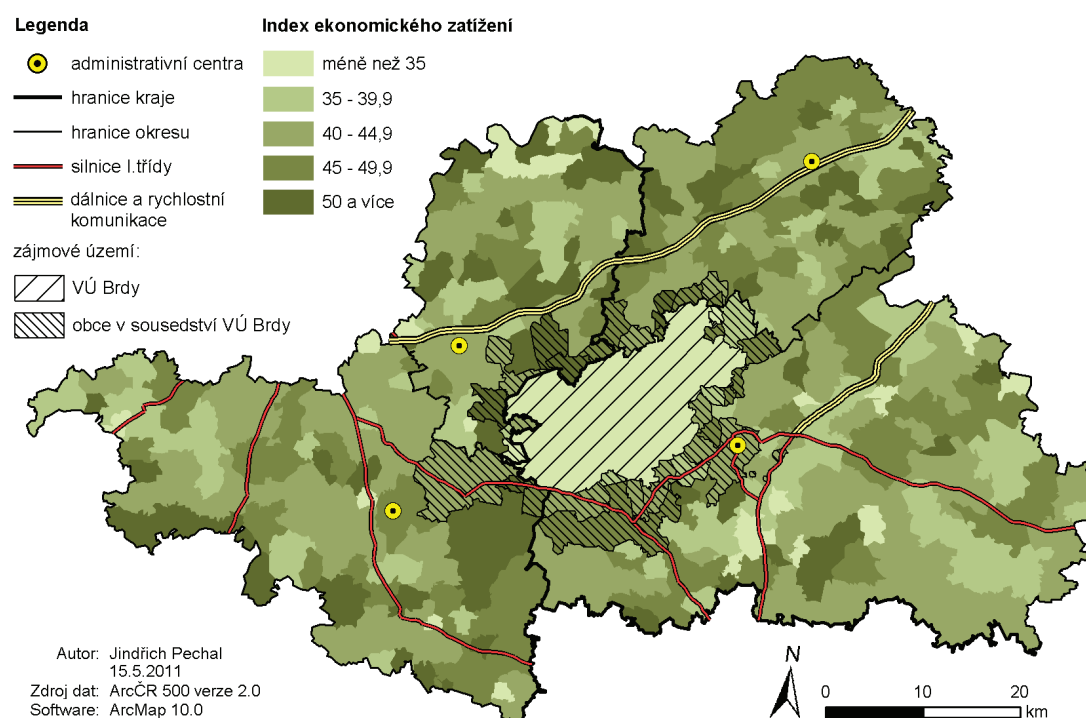


Poznámky: obec s nejnižší hodnotou: Bubovice (35,2), Obec s nejvyšší hodnotou: Životice (2000,0), hodnota sledovaných okresů = 107,4, hodnota modelového území = 115,35. Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001.

Zdroje: vlastní zpracování, veřejná databáze ČSÚ 2010

Index ekonomického zatížení (obrázek 10) je poměrně vhodným ukazatelem ekonomického potenciálu obce (Vaňková 2010). Hodnota tohoto indexu v Česku (v roce 2009) činila 41,7. Na 100 obyvatel v ekonomicky aktivním věku tak připadalo 41,7 závislých osob. Společně s vyššími hodnotami indexu stáří, lze předpokládat vyšší potřebnost sociální a zdravotní péče v daném regionu a s tím spojené vyšší nároky na jejich zajištění. Index ekonomického zatížení námi sledovaných okresů dosahoval hodnoty 43,5, což je pouze mírně zvýšená hodnota oproti průměru Česka. Samotné zájmové území potom vykázalo hodnotu 42,4, která je blízká průměru sledovaných okresů i hodnotě Česka. Index ekonomického zatížení znovu odhalil zhoršenou situaci v obcích Plzeňského kraje při jeho hranici s VÚ Brdy, avšak tentokrát spíše v jejím širším zázemí. Tento výsledek však musíme do jisté míry připisovat i způsobu tvorby daného indexu, neboť je (obdobně jako index stáří) zkonstruován na základě věkové struktury obyvatelstva.

Obrázek 10: Index ekonomického zatížení v obcích okresů Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih (k 31.12.2010)

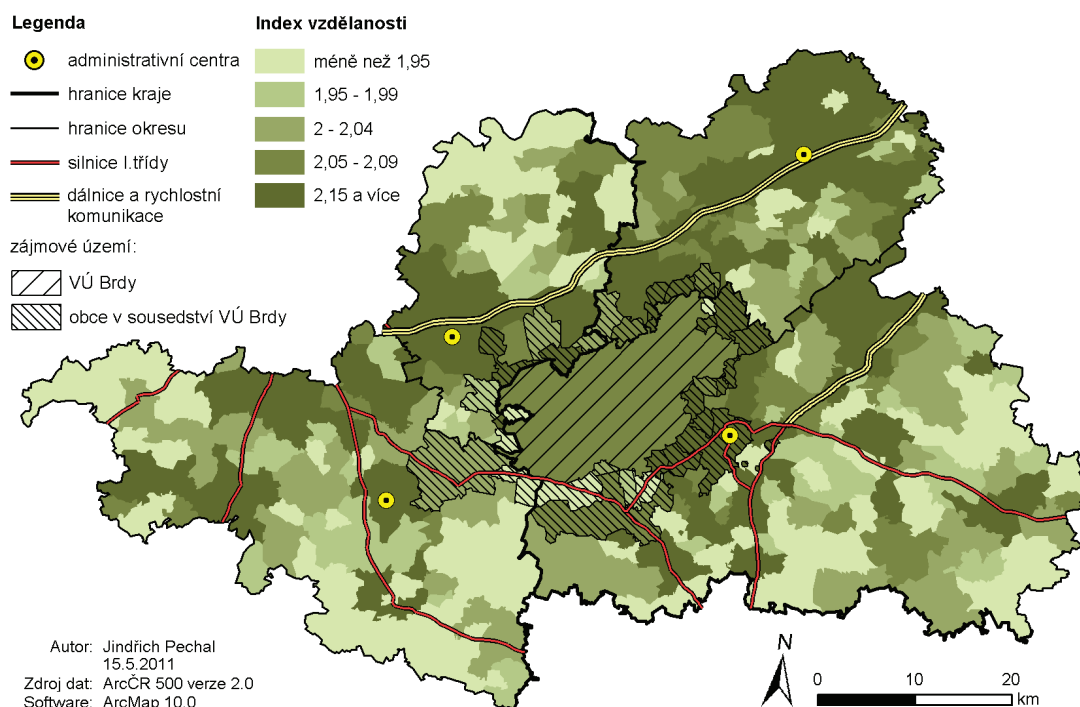


Poznámky: obec s nejnižší hodnotou: Brdy (13,8), obec s nejvyšší hodnotou: Bolkov (86,2), hodnota sledovaných okresů = 43,52, hodnota modelového území = 42,42. Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001.

Zdroje: vlastní zpracování, veřejná databáze ČSÚ 2010

K aplikaci **indexu vzdělanosti** (obrázek 11) jsme přistoupili přednostně před podílem vysokoškolsky vzdělaných obyvatel, jelikož v periferních oblastech je obecným předpokladem velmi malé zastoupení vysokoškolsky vzdělaných obyvatel. Na rozvoji těchto obcí se tak často podílí i obyvatelé s nižším, mnohdy dokonce základním, vzděláním (Pileček 2005). Hodnota indexu vzdělanosti sledovaných okresů v roce 2001 činila 2,17. Nejvyšší hodnoty dosahoval okres Beroun (2,20) a nejnižší okres Plzeň-jih (2,10). Index vzdělanosti v tomto případě vykazuje opačné prostorové rozložení v porovnání k indexu stáří, který udává nepříznivé hodnoty především v jižní části okresu Plzeň-jih a naopak převážně pozitivní hodnoty v okrese Beroun. Tento výsledek můžeme připisovat především suburbanizačnímu procesu probíhajícímu v severní části okresu Beroun, která tvoří širší zázemí hlavního města Prahy. Jistý vliv na tomto vývoji má také přítomnost dálnice D5 spojující významná regionální centra (Praha, Plzeň).

Obrázek 11: Index vzdělanosti v obcích okresů Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih (k 1.3.2001)

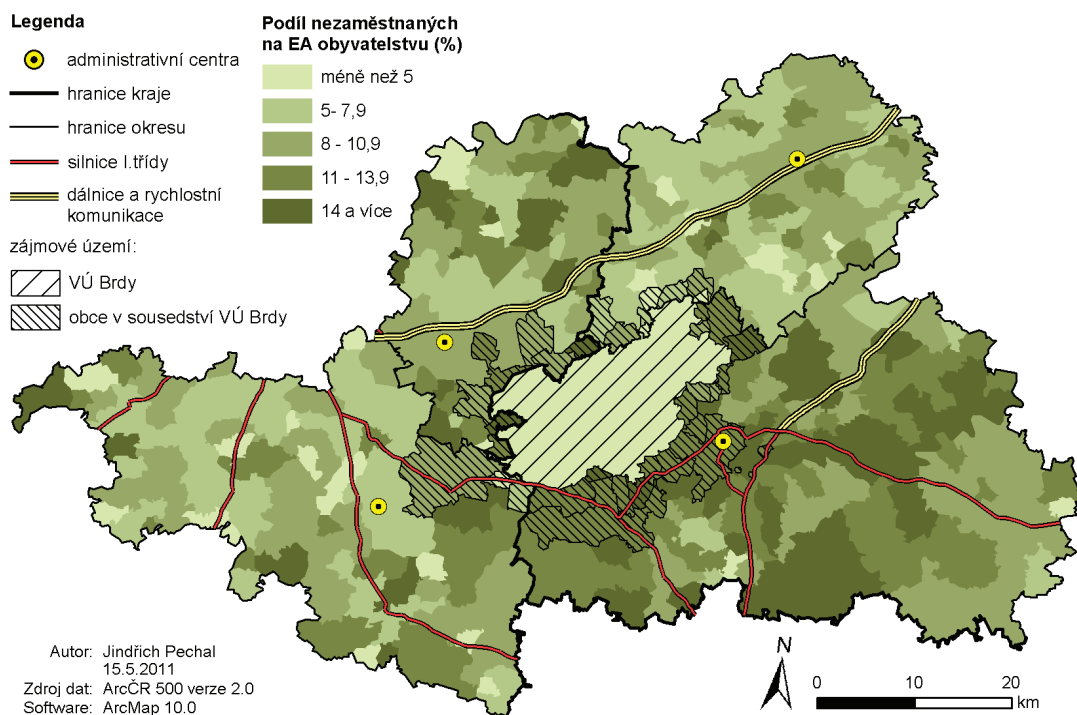


Poznámky: obec s nejnižší hodnotou: Zvíkovec (1,40), obec s nejvyšší hodnotou: Svatý Jan pod Skalou (2,54), hodnota sledovaných okresů = 2,17, hodnota modelového území = 2,25. Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001.

Zdroje: vlastní zpracování, veřejná databáze ČSÚ 2010

V případě aplikace indexu vzdělanosti došlo k potvrzení teze, že se jádrové oblasti vyznačují obecně vyšší mírou vzdělanosti obyvatelstva. Hlavním důvodem je fakt, že zejména obyvatelstvo s vysokoškolským vzděláním nachází v jádrových oblastech lepší uplatnění na trhu práce. Naopak v periferních (případně venkovských) obcích je častým jevem odliv kvalifikované pracovní síly za hranice okresu, často právě do hierarchicky vyšších center (např. Prahy). Podle ukazatele vzdělanosti se potenciál dílčích částí zájmového území (včetně VÚ Brdy) opět značně liší. V roce 2001 zde dosahoval index vzdělanosti hodnoty 2,08, což je mírný podprůměr oproti sledovaným okresům. Z modelového území vykázalo nejvyšší index vzdělanosti město Příbram (2,34) a nejnižší obec Trokavec (1,73). Obecně lze říci, že rozložení indexu vzdělanosti poměrně dobře odráží zvýšenou perifernost jižní části našeho zájmového území, avšak je nutné si uvědomit, že použitá statistická data již postrádají svou aktuálnost. Zajímavější zjištění by přineslo především porovnání výsledků indexu vzdělanosti sestaveného na základě dat ze SLDB 2011.

Obrázek 12: Míra nezaměstnanosti EA obyvatel v obcích okresů Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih (k 31.1.2011)



Poznámky: obec s nejnižší hodnotou: Brdy a Čilá (0,0), obec s nejvyšší hodnotou: Těchařovice (42,9), průměrná hodnota sledovaných okresů = 8,37, průměrná hodnota obcí modelového území = 10,81. Kartogram je vztahen k územnímu uspořádání z roku 2001.

Zdroje: vlastní zpracování; Integrovaný portál MPSV 2011

Také **ukazatel míry nezaměstnanosti** (obrázek 12) úzce souvisí s ekonomickým potenciálem území. V tomto případě míra nezaměstnanosti indikuje tzv. nevyužitý lidský kapitál v podobě disponibilních pracovních sil v daném regionu (Czesaný 2006 cit. Váně 2009). Vyšší míra nezaměstnanosti na jednu stranu indikuje nedostatek pracovních příležitostí v regionu, avšak z jiného úhlu pohledu poukazuje na dostatek pracovních sil např. pro rozvoj malého a středního podnikání. Zvýšenou míru nezaměstnanosti vykazuje především okres Příbram, který lze považovat za (do jisté míry) strukturálně postižený region vlivem útlumu těžebního průmyslu. Zhoršené hodnoty vykazuje také oblast v okolí Orlické přehrady, která je charakteristická vysokou sezónní zaměstnaností v letních měsících, především v oblasti cestovního ruchu. Vyšší míra nezaměstnanosti obecně charakterizuje zvýšenou perifernost obce. Hlavním důvodem je nedostatek vhodných pracovních příležitostí, omezení některých zemědělských provozů, nižší vzdělanost obyvatel a s ní spojená i jejich nižší pracovní kvalifikace apod. Ve sledovaném území se zhoršený trend v obcích podél VÚ Brdy prokázal především v závislosti na příslušnosti

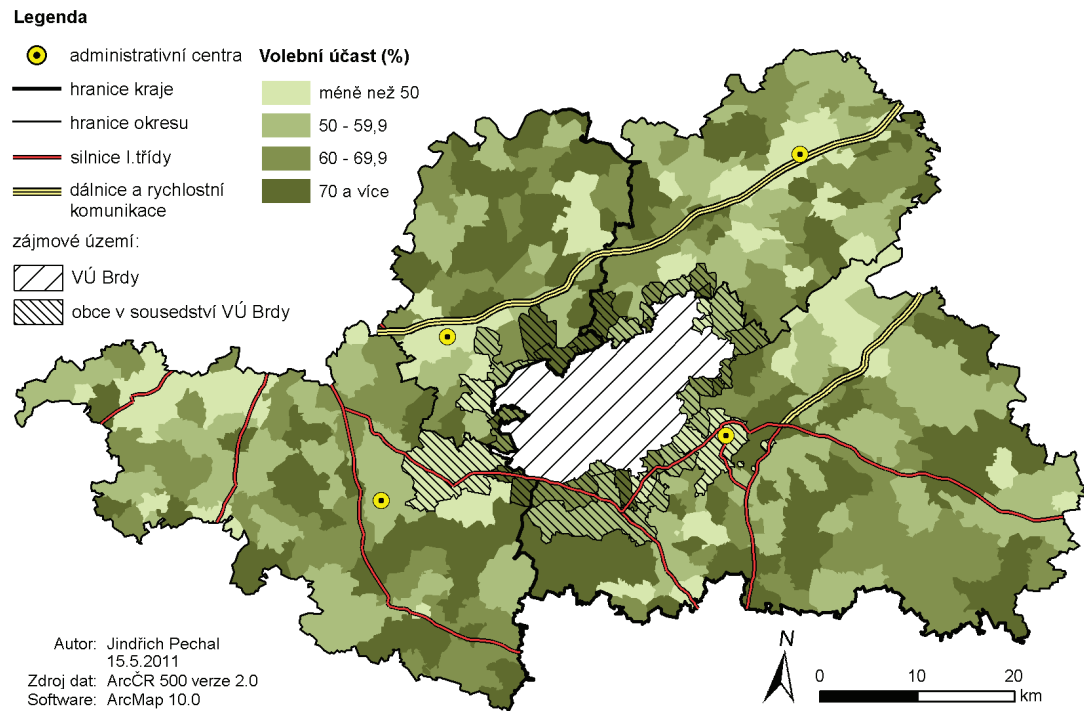
dané obce k jednotlivým okresům. Nejhorší hodnoty vykazují zájmové obce v okrese Příbram a některé obce při krajské hranici s VÚ Brdy v Plzeňském kraji (Skořice, Těně, Trokavec). Naopak jako nejpříznivější se jeví situace v severozápadní části zájmového území. Tento výsledek můžeme připisovat především neustále rostoucím dojížděkovým vzdálenostem obyvatel do zaměstnání (přítomnost dálnice D5) a s tím spojenou možnou migrací obyvatel z pražské aglomerace do této lokality. Ta může být podněcována především atraktivitou „zdravého“ bydlení v blízkosti Brdské vrchoviny.

4.1.2 Sociální kapitál

K indikaci kvality sociálního kapitálu v modelovém území jsme použili data z voleb do obecních zastupitelstev z roku 2010. K aplikaci těchto indikátorů jsme přistoupili z důvodu absence vhodnějších a reprezentativnějších ukazatelů. Jako lepší ukazatel by se v tomto případě jevil např. počet spolků a sdružení v jednotlivých obcích, ovšem dostupnost těchto dat za jednotlivé obce je omezená. Ačkoliv volební účast lze považovat za ukazatel s velmi malou vypovídací hodnotou o kvalitě sociálního kapitálu v dané obci, vyšší volební účast do jisté míry charakterizuje zájem obyvatel o veřejné dění. Tím lze zároveň předpokládat i vyšší sounáležitost obyvatel s územím, která je jednou z důležitých podmínek pro jeho budoucí úspěšný rozvoj. Důležitá je zde také míra důvěry obyvatel v instituce samotné. Volební účast také do jisté míry souvisí se všemi předchozími sledovanými indexy, neboť je ovlivňována širokou škálou aspektů (věkovou a vzdělanostní strukturou, mírou nezaměstnanosti apod.).

Hodnocení sociálního kapitálu na základě ukazatele volební účasti (obrázek 13) vykázalo zajímavou tendenci. Ve většině periferních (řídce osídlených) oblastech totiž tento ukazatel dosáhl nadprůměrných hodnot, zatímco v jádrových oblastech hodnot podprůměrných. To můžeme pravděpodobně vysvětlit tím, že v periferních (venkovských) obcích se lidé s volenými kandidáty často osobně znají. Tato vzájemná interakce může následně zvyšovat míru důvěry mezi jednotlivými volebními aktéry. S touto důvěrou roste i zájem místních obyvatel na volební účasti, neboť obyvatelé mají větší zájem na tom, aby v zastupitelstvu obce zasedal „jejich“ zástupce. Příčinou mohou být ale i politické důvody, jelikož levicově orientovaná (převážně starší) část populace se tradičně vyznačuje vyšší volební účastí.

Obrázek 13: Volební účast v komunálních volbách v obcích okresů Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih, 2010



Poznámky: obec s nejnižší hodnotou: Hudčice (35,43), obec s nejvyšší hodnotou: Visky (94,12), hodnota sledovaných okresů = 53,65, hodnota modelového území = 47,91. Obec Brdy byla z výpočtu vynechána pro své specifické postavení v rámci volebního systému ČR. Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001.

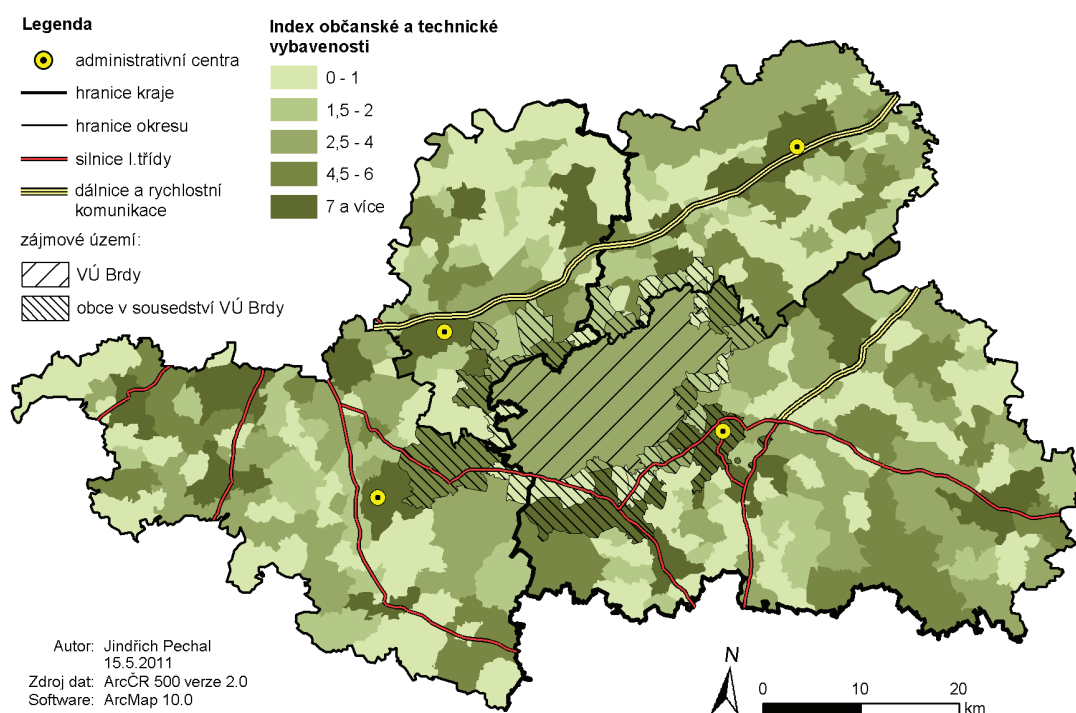
Zdroje: vlastní zpracování; ČSÚ 2010

Dalším zvoleným ukazatelem sociálního kapitálu (resp. jeho „náhražkou“) byl zvolen počet kandidátů na počet mandátů. Tento ukazatel však vykázal naprosto opačnou tendenci oproti sledované míře volební účasti. Nejvyšší hodnoty dosáhlo město Příbram (13,52 kandidátů na jeden mandát) naopak nejnižší hodnoty obec Ohrazenice, kde na jeden mandát připadal pouze jeden volený kandidát. Samotný ukazatel tak opět úzce souvisí především s velikostní kategorií obce, avšak nabývá zcela opačných hodnot. Tento fakt můžeme spojovat do jisté míry i s úrovní lidského kapitálu v obci, neboť nedostatek kandidátů v malých obcích může vyjadřovat nejen neochotou obyvatel podílet se na veřejném dění, ale také absenci kvalifikovaných lidských zdrojů schopných zabezpečit administrativní chod obce. Vzhledem k obtížnému zajištění datové základny pro tento druh ukazatele byl jeho výpočet proveden pouze v obcích zájmového území. Širší srovnání v rámci obcí sledovaných okresů však v tomto případě není nezbytné, jelikož tento ukazatel vykazuje vysokou závislost především na velikostní kategorii dané obce.

4.1.3 Člověkem vytvořený kapitál

Člověkem vytvořený kapitál byl sledován na základě indexu občanské vybavenosti, který se jeví jako relativně reprezentativní ukazatel tohoto druhu kapitálu. Musil a Müller (2008) ve svém článku k charakteristice periferních oblastí Česka poznamenávají, že: „také technická infrastruktura je často ve špatném stavu. V mnoha případech jsou zavřené základní školy, kulturní a veřejná vybavenost.“ (Musil, Müller 2008). Tuto charakteristiku periferních oblastí poměrně často zmiňují i další autoři, avšak aplikace konkrétních ukazatelů tohoto typu však není příliš častá. Zvýšenou perifernost obce v našem případě reprezentuje nízká úroveň indexu občanské vybavenosti, kterou zároveň považujeme za znak nízké úrovně člověkem vytvořeného kapitálu. Samotný rozvojový potenciál obce je tak významně ovlivněn právě absencí základních prvků občanské vybavenosti a technické infrastruktury. Námi zvolený index opět vykázal především výraznou závislost na velikostních kategoriích obcí.

Obrázek 14: Index občanské a technické vybavenosti v okresech Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih, 2008



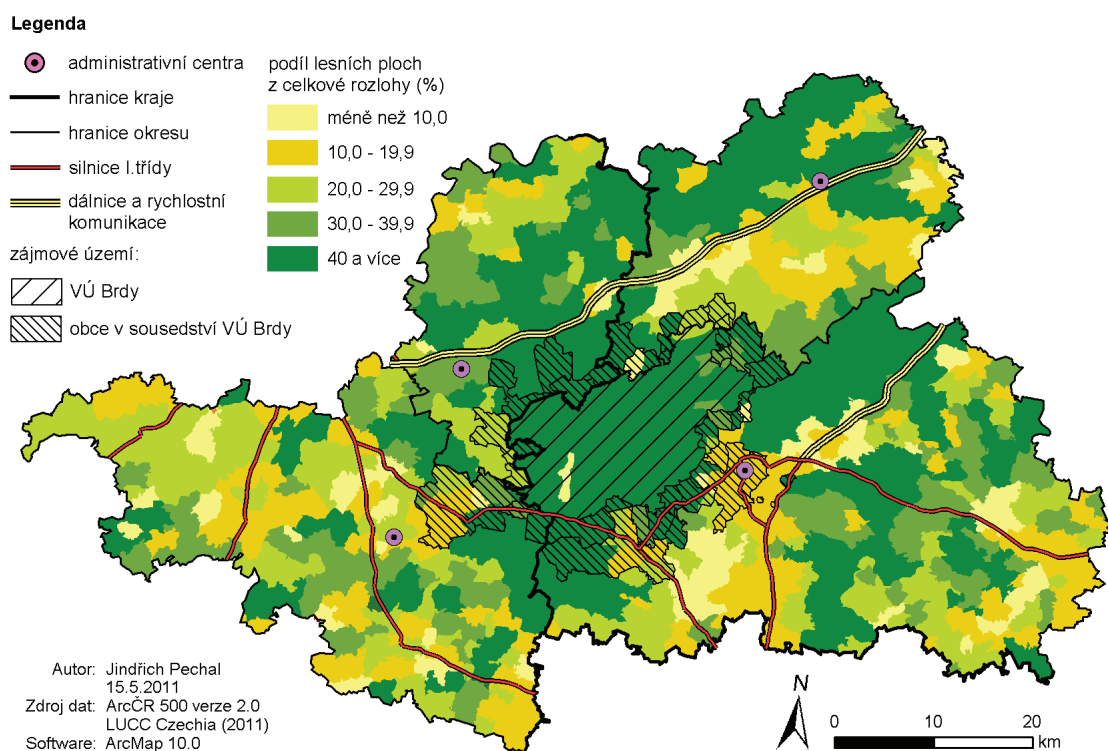
Poznámky: Index občanské a technické vybavenosti – součet existujících občanských (pošta, škola, policie, zdravotnické zařízení) a technických (kanalizace, plynofikace, vodovod) charakteristik obcí. Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001.

Zdroje: vlastní zpracování, ČSÚ 2010

4.1.4 Přírodní kapitál

Kvalitní přírodní kapitál je dobrým předpokladem především pro rozvoj „zdravého“ bydlení a cestovního ruchu. Rozvoj těchto oblastí je však v mnoha ohledech omezený. V případě bydlení je limitujícím faktorem především vzdálenost k jednotlivým regionálním centrům. Oblast cestovního ruchu se potom vyznačuje nejen výraznou sezónností, ale přináší s sebou i některé negativní vlivy, které mohou snižovat hodnotu ostatních kapitálů v území. Z pohledu našeho zájmového území, je však právě oblast rozvoje cestovního ruchu důležitým tématem, vzhledem k možnému budoucímu využití vysokého přírodního kapitálu VÚ Brdy. Ten může být přínosný pro nastartování ekonomického rozvoje obcí v jeho zázemí.

Obrázek 15: Podíl lesních ploch z celkové rozlohy základních územních jednotek v okresech Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih, 2000



Poznámky: ZÚJ s nejnižší hodnotou: Kotenčice, Komorno, Padrť a Vysoká Pec u Boubína (0,00), ZÚJ s nejvyšší hodnotou: Nepomuk (87,59), hodnota území sledovaných okresů = 31,70, hodnota modelového území = 56,17. Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001.

Zdroje: vlastní zpracování; databáze LUCC Czechia 2011

Podíl lesních ploch na celkové rozloze se ve sledovaných okresech (obrázek 15) v roce 2000 pohyboval v rozmezí 30,3 (okres Plzeň-jih) až 44,3 % (okres Rokycany). Vysoký podíl lesních ploch vykázal také okres Příbram (43,8 %). Vyšší podíl lesních ploch podle našeho očekávání zahrnuje oblast celého pohoří Brdské vrchoviny. Další oblasti s výraznějším zastoupením lesních porostů se nachází v oblasti Orlické přehrady, a také při krajské hranici mezi Plzeňským a Středočeským krajem. Vyšší podíl lesů vykazují také regiony situované severně od dálnice D5 v okresech Beroun a Rokycany.

Nadstandardně vysoký podíl lesních ploch z celkové rozlohy samotného zájmového území (56,17 %) je ovlivněn právě zahrnutím VÚ Brdy do celkového výpočtu (VÚ Brdy má podíl lesů z celkové výměry katastrů 85,9 %). V modelovém území se však nachází i ZÚJ, kde mají lesní porosty výrazné zastoupení i bez zahrnutí VÚ Brdy (např. Čenkov 82,8 %). Mezi ZÚJ, které mají naopak pouze malé zastoupení lesních ploch v krajině patří ZÚJ Příbram (18,5 %) a také Bratkovice (1,3 %). Většinu zájmového území lze charakterizovat jako relativně bohatou z hlediska přírodního kapitálu. Samotný rozvojový potenciál zájmového území je z tohoto pohledu vázán především na Brdskou vrchovinu (zejména pak na oblast VÚ Brdy).

V rámci koeficientu ekologické stability (KES), jakožto dalšího ukazatele přírodního kapitálu v území, rozlišujeme podle metodiky Míchala (1985) tři typy krajiny:

- KES v intervalu 0,3-1 charakterizuje intenzivně využívaná území ve kterých převládá zemědělská velkovýroba. Jsou zde oslabeny autoregulační pochody v agroekosystémech, které způsobují jejich značnou ekologickou nestabilitu a vyžadují vysoké vklady dodatečné energie.
- KES v intervalu 1-3 definuje vcelku vyváženou krajinu, v níž jsou technické objekty relativně v souladu s dochovanými přírodními strukturami. Důsledkem je i nižší potřeba energetických i materiálových vkladů.
- KES vyšší než 3 představuje stabilní krajinu s převahou přírodních a přírodě blízkých struktur.

Hodnoty koeficientu se obecně pohybují mezi 0,2 (v místech, kde převládá orná půda či antropogenní plochy, např. podhůří Krušných hor) až po 13,2 převážně v horských lokalitách s lesními ekosystémy. Na většině území Česka se hodnota KES pohybuje v intervalu 1-2,6.

Z hlediska dlouhodobých změn ve využití ploch (tabulka 4) lze zaznamenat jistý proces stabilizace makrostruktury krajiny, která je spojena především s post-transformačním obdobím. Sledované okresy vykazovaly nejvyšší ekologickou stabilitu v roce 1845. Naopak nejnižší stabilitu můžeme zaznamenat v roce 1948. Tento stav můžeme do jisté míry připsat předchozímu válečnému období, kterému předcházel neustálý nárůst podílu orné půdy. Ani během následné vlády totalitního režimu k výraznému zlepšení ekologické stability krajiny nedošlo, jelikož byl kladen důraz na intenzivní zemědělskou produkci a rozvoj těžkého průmyslu. Z celkového pohledu tak můžeme tvrdit, že došlo spíše ke zhoršení (především díky nešetrnému způsobu zemědělské produkce), ačkoliv je hodnota KES v roce 1990 nepatrně vyšší, než jeho hodnota v roce 1948. První zlepšení stability indikuje až transformační období v 90. letech, kdy došlo v relativně krátkém období k výraznému nárůstu tohoto koeficientu. To můžeme spojovat především s transformací českého zemědělství a postupnému útlumu jeho produkce.

Tabulka 4: Kvantifikace vývoje krajinné makrostruktury okresů Beroun, Příbram, Rokycany, Plzeň-jih (rozloha v km²)

typ kultury	orná půda	trvalé kultury	louky	pastviny	lesy	vodní plochy	zastavěné území	ostatní plochy	celkem	KES
1845	1612,6	29,8	342,5	326,7	1399,4	49,4	17,4	85,0	3862,8	1,2523
1948	1644,9	63,8	362,1	151,7	1454,5	45,9	37,8	101,2	3861,9	1,1647
1990	1432,3	90,4	329,6	88,6	1498,6	74,2	53,6	295,1	3862,4	1,1687
2000	1409,6	92,4	345,8	88,0	1501,5	74,0	56,3	294,7	3862,3	1,1937

Zdroj: vlastní zpracování, databáze LUCC Czechia UK (2011)

Na základě prostorového rozložení koeficientu ekologické stability ve sledovaných letech (příloha 1-4), pak můžeme konstatovat především obecný nárůst počtu ploch vykazujících extrémně nízké hodnoty, a to především v okolí průmyslových center a v pozdějším období také podél důležitých dopravních tahů procházejících sledovaným územím (především dálnice D5 a rychlostní komunikace R4). Na druhou stranu došlo k nárůstu ekologické stability krajiny v okolí vodních nádrží Orlík, Kamýk a Slapy. Tuto změnu můžeme připsat především výstavbě těchto vodních děl, ale také obecnému procesu snižování rozsahu orné půdy v Česku po roce 1990. Samotná oblast zájmového území pak nevykazuje výrazné rozdíly ve změnách makrostruktury krajiny v průběhu celého námi

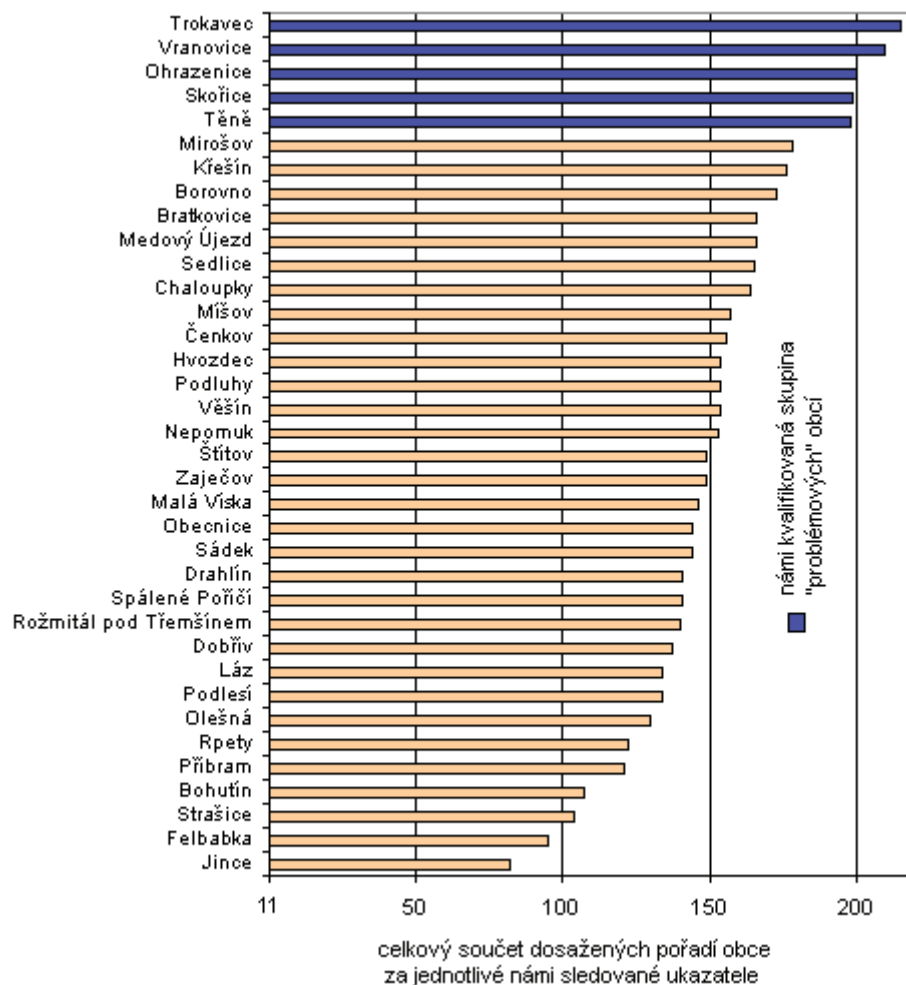
sledovaného období. To lze připsat především charakteru našeho zájmového území, které se rozkládá v převážně méně příznivých oblastech jak pro zemědělskou, tak i významnější průmyslovou výrobu. Výjimku v našem zájmovém území tvoří pouze okolí města Příbram, které je poznamenáno rozsáhlou uranovou těžbou během vlády totalitního režimu.

4.1.5 Analýza vnitřního rozvojového potenciálu obcí na základě syntézy jednotlivých druhů kapitálu

V této části práce jsme se na základě syntézy výsledků jednotlivých sledovaných ukazatelů lidského, sociálního, přírodního a člověkem vytvořeného kapitálu pokusili identifikovat obce v zázemí VÚ Brdy, které se vyznačují nižšími hodnotami těchto kapitálů a lze tak v těchto obcích předpokládat i jejich zhoršený rozvojový potenciál. Ukazatel podílu lesních ploch jsme z této analýzy vyloučili, neboť jejich zastoupení v širším okolí všech zájmových obcí je poměrně vysoké, pokud uvažujeme jejich vazbu na VÚ Brdy. Vyloučen byl také ukazatel hustoty zalidnění, neboť jeho vliv na jednotlivé druhy kapitálů je v rámci našeho zájmového území značně diskutabilní. To je způsobeno mimo jiné existencí velmi malých katastrů obcí v zázemí VÚ Brdy, které v mnoha případech výrazně ovlivňují výsledné hodnoty tohoto ukazatele. Syntézu dílčích ukazatelů námi sledovaných kapitálů jsme provedli na základě hodnocení pořadí obcí v rámci celého zájmového území (tabulka 5). Pořadí obcí bylo nejprve stanoveno na základě výsledků každého dílčího ukazatele samostatně. Následným součtem všech jednotlivých pořadí dané obce jsme potom stanovili výsledné pořadí této obce v rámci všech námi sledovaných ukazatelů jednotlivých kapitálů.

Jako hranici pro vymezení „problematických“ obcí, které nedosahujících dostatečné úrovně námi sledovaných znaků, jsme stanovili hodnotu 180 (jedná se o celkový součet dosažených dílčích pořadí obce v rámci všech sledovaných ukazatelů). Pod touto hranicí se nacházela dosti různorodá skupina obcí s odlišnou vzájemnou polohou vůči VÚ Brdy. Jmenovitě se jednalo o obce Ohrazenice, Skořice, Vranovice, Těně a Trokavec. V těchto obcích jsme poté přistoupili ke kvalitativnímu šetření na základě řízených rozhovorů s představiteli veřejné správy.

Tabulka 5: Vnitřní diference obcí zájmového území na základě syntézy hodnot sledovaných ukazatelů lidského, sociálního, přírodního a člověkem vytvořeného kapitálu



Poznámky: Obec s nejvyšším počtem získaných bodů vykazuje nejvíce zhoršenou průměrnou hodnotu námi sledovaných ukazatelů v rámci modelového území. Minimální možná hodnota = 11; maximální možná hodnota = 284. Z výpočtu byla vynechána obec Brdy, díky specifickému postavení v rámci regionálního systému. Z výpočtu byl vynechán ukazatel hustoty zalidnění a podíl lesních ploch na celkové rozloze. V případě shodné hodnoty indexu občanské vybavenosti se obce umístily na stejné příčce (pro zvýšení vypovídací hodnoty tohoto ukazatele proto bylo výsledné pořadí obce za tento ukazatel násobeno x4). Jako hraniční bod při vymezení obcí s velmi nízkým rozvojovým potenciálem byla stanovena hodnota 180.
Zdroj: vlastní zpracování

Z hodnocení vnitřní diference obcí v zázemí VÚ Brdy můžeme vysledovat několik společných znaků. Důležité bylo především zjištění, že většina obcí s výslednou hodnotou větší než 150 se nachází v jižní a jihozápadní části zájmového území, která byla v roce 2007 definována Komisí pro rozvoj Brdská jako „zaostalá“. Tato komise (ustanovena vládou ČR v roce 2007) měla za úkol zmapování a řešení problémů rozvoje tohoto regionu (Svoboda 2009). V roce 2009 však komise předčasně ukončila svou činnost spolu

s koncem vlády Mirka Topolánka. Pro naši práci je především důležité, že takto vládou vymezené území, můžeme skutečně považovat za „problematické“, které vykazuje zhoršený rozvojový potenciál (respektive zvýšenou mírou perifernosti).

Z výsledků našeho hodnocení můžeme dále konstatovat, že rozvojový potenciál obcí úzce souvisí především s jejich velikostní kategorií. Celkově příznivějšího hodnocení jednotlivých druhů kapitolů dosahují větší obce (ve velikostních kategoriích 1000 – 1999 obyvatel a 2000 obyvatel a více). Rozvojový potenciál tak úzce souvisí se samotným postavením jednotlivých obcí v sídelní hierarchii. Na základě našeho šetření však nemůžeme mluvit o pravidelnosti. Mezi obcemi s relativně příznivým rozvojovým potenciálem se totiž objevily i některé malé obce ve velikostní kategorii 200 až 499 (např. Felbabka nebo Rpety), které jsou situované při severní části hranice VÚ Brdy v okrese Beroun. Naopak relativně špatných výsledků dosahují i řádovostně větší obce ležící v jižní a jihozápadní části zájmového území (Rožmitál pod Třemšínem, Spálené Poříčí). Tento výsledek můžeme připisovat především již dříve zmiňovanému vlivu existence rozsáhlejší oblasti vnitřní periferie v tomto území.

Nejvyšších hodnot sledovaných kapitolů paradoxně nedosahuje město Příbram, ačkoliv vykazalo nejvyšší úroveň v širším spektru ukazatelů (index vzdělanosti, počet kandidátů na počet mandátů). Důvodem je především vynechání ukazatele hustoty zalidnění a naopak zahrnutí ukazatele volební účasti, který je vždy obecně nižší ve velkých městech, než na venkově. Relativně nepříznivých výsledků dosáhl v Příbrami také index stáří (116,1) a míra nezaměstnanosti (Příbram lze považovat za strukturálně postižené město).

K výsledkům této analýzy je nutné poznamenat, že námi označené obce, můžeme pouze s vysokou mírou opatrnosti považovat za „problémové“, respektive za obce s nízkým rozvojovým potenciálem. Hodnocení vnitřní diference zájmového území totiž často docházelo k odlišnému vykazování hodnot dílčích ukazatelů jednotlivých obcí. Tento fakt musíme připisovat především zvolené (příliš nízké) řádovostní úrovni zkoumaného území. Samotná vypovídací schopnost zvolených ukazatelů navíc nedosahuje potřebné míry komplexnosti, která je potřebná k přesnější identifikaci úrovně výskytu jednotlivých druhů kapitolů v daném území.

5 Zájmové území z hlediska aktérů regionálního rozvoje

5.1 Kvalitativní hodnocení potenciálu rozvoje

V této části práce jsme se zaměřili na další hodnocení obcí, které jsme na základě předchozí syntézy ukazatelů jednotlivých druhů kapitálu vymezili jako nejvíce „problémové“. V řízených rozhovorech s představiteli veřejné správy jsme sledovali další ukazatele, které mohou ovlivňovat kvalitu jednotlivých druhů kapitálu, jako například míru aktivity obce (participace obce ve svazcích atd.), nebo vnímání polohy obce v rámci SO ORP, okresu, případně kraje. Samotné sestavení otázek řízeného rozhovoru vycházelo z prací Kubínové (2007) a Seidla (2008) a také z mé předchozí bakalářské práce zpracované na Západočeské univerzitě v Plzni (Pechal 2009). Tím bylo zajištěno možné srovnání získaných výsledků a odhalení případných vývojových tendencí v nahlížení na problematiku VÚ v Česku. Na úrovni vedení obcí, krajů a resortu MO jsme také sledovali postavení jejich představitelů k chystanému zrušení VÚ Brdy a snažili jsme se o nalezení odpovědi na nejvhodnější model konverze újezdu pod civilní správu.

5.2 Vyhodnocení řízených rozhovorů

Ačkoliv důkladné rozhovory poskytují bohatší materiál než výsledky dotazníků, obtížné je pak jejich vzájemné srovnávání (Giddens 1999 cit. Seidl 2008). Přesto jsme se rozhodli použít metodu řízených rozhovorů. Důležitým prvkem byl především osobní kontakt s respondentem, jelikož naší snahou bylo získat podrobnější informace o zkoumaném území a doplnit tím předchozí kvantitativní část výzkumu. Díky zvolené metodě řízených rozhovorů bylo (především z časových důvodů) možné do výzkumu zahrnout pouze relativně malý počet respondentů. Jsme si vědomi toho, že tento fakt na jednu stranu zvyšuje subjektivnost daného výzkumu, na druhou stranu nám to umožnilo získat velmi konkrétní odpovědi od rozhodujících aktérů/subjektů regionálního rozvoje v zájmovém území. V našem případě se jednalo o představitele vybraných obcí sousedících s VÚ Brdy (u kterých jsme identifikovali velmi nízké hodnoty rozvojového potenciálu) a představitelů obou krajských samospráv, kterou jsme navíc rozšířili o resort ministerstva obrany. Smyslem tohoto výzkumu byla především komparace názorů na využití VÚ Brdy

ve vertikální ose úrovní státní správy a samosprávy a dalších rozhodujících aktérů regionálního rozvoje v zájmovém území.

Tabulka 6: Přehled dotázaných úřadů, v nichž byl proveden řízený rozhovor

Instituce veřejné správy	Představitel	Sídlo
Obecní úřad Trokavec	starosta	Trokavec
Obecní úřad Vranovice	starosta	Vranovice
Obecní úřad Těně	starosta	Těně
Obecní úřad Ohrazenice	starosta	Ohrazenice
Obecní úřad Skořice	starosta	Skořice
Krajský úřad, Středočeský kraj, odbor, oddělení řízení rozvoje kraje	vedoucí oddělení řízení rozvoje kraje	Praha
Krajský úřad, Plzeňský kraj, odbor regionálního rozvoje, oddělení územního plánování	vedoucí oddělení územního plánování	Plzeň
Ministerstvo obrany ČR, sekce řízení druhů sil – operační sekce	vedoucí oddělení řízení vojenských újezdů	Praha

Zdroj: vlastní zpracování

Osobním schůzkám s jednotlivými představiteli veřejné správy předcházely informativní e-mail, ve kterém bylo uvedeno téma projektu a jeho hlavní cíle. Současně byl zaslán i vzor strukturovaného rozhovoru, aby se dotazovaná strana v případě zájmu mohla na osobní schůzku předběžně připravit. Po odsouhlasení termínů osobních schůzek byly provedeny jednotlivé rozhovory. V případě nevyhovujícího termínu, bylo možné zaslat zpět alespoň vyplněný formulář strukturovaného rozhovoru pomocí elektronické korespondence. Jednotlivá interview proběhla na přelomu července a srpna 2011, díky čemuž můžeme připsat zjištěným názorům a postojům dotazovaných osob k dané problematice relativně vysokou míru aktuálnosti. Respondenty šetření byli na úrovni obecní starostové jednotlivých obcí. Na úrovni krajské byli dotazovanými osobami vedoucí odborní pracovníci příslušného (případně tematicky blízkého) odboru. Resort ministerstva obrany reprezentovali vysocí státní úředníci na pozici relevantních sekcí a odborů.

5.2 Výsledky terénního šetření

Řízený rozhovor obsahoval celkem 20 otázek, které byly následně rozděleny do 7 tematických celků, které zahrnovaly:

- a) identifikační údaje – základní údaje o obci a představiteli veřejné správy;
- b) problémy a priority v oblasti rozvoje obce – závažnost a nasměrování budoucího vývoje v obci;
- c) aktivita obce v rámci sdružení a svazků – angažovanost obce ve spolcích, sdruženích a organizacích na různých řádovostních úrovních;
- d) zpracování a využívání rozvojových a strategických dokumentů – potřeba využívání ucelených koncepčních materiálů;
- e) subjektivní hodnocení pozice obce – vnímání pozice obce v rámci geografického uspořádání prostoru;
- f) vztah obce k VÚ Brdy a
- g) nahlížení na budoucnost VÚ Brdy a jeho možné využití;

5.2.1 Priority a problémy v oblasti rozvoje obcí

V tomto tematickém okruhu byly diskutovány prioritní oblasti rozvoje obcí a hodnocena jejich naléhavost při nasměrování budoucího vývoje obce, respektive kraje. Dále jsme se zaměřili na odhalení hlavních problematických oblastí regionálního rozvoje obcí. Za zásadní překážku rozvoje obcí byl starosty považován nedostatek finančních prostředků pro jejich rozvoj. Starostové malých obcí v tomto ohledu zmiňují především nespravedlivě nastavený systému rozpočtového určení daní (RUD), který je v současnosti nevýhodný právě pro nejmenší obce. Tyto obce díky tomu disponují pouze velmi malými rozpočty, které komplikují spolufinancování větších projektů. Právě v těchto obcích jsou však často nezbytné investice větších rozsahů. Výše obecních rozpočtů zde stačí většinou pouze na základní provoz a údržbu obce. Rozvojové možnosti jednotlivých obcí jsou tak v naprosté většině případů vázány na zisk financí z různých dotačních titulů.

Za zásadní prioritu je na úrovni obcí I. řádu považována údržba a obnova místní infrastruktury. V meších obcích, které se nacházejí mimo spojnice větších obcí

s regionálními centry jsou místní komunikace často v neutěšeném stavu. Z pohledu starostů je také zásadní údržba (případně rozvoj) občanské a technické vybavenosti obce. Z hlediska jejího budování se jedná především o výstavbu kanalizací. Rozvoj občanské vybavenosti pak starostové vnímají spíše jako doplňkovou prioritu.

Samostatnou kapitolou je zachování dopravní obslužnosti obcí veřejnou dopravou, kterou starostové obcí považují za důležitý faktor pro snížení míry nezaměstnanosti. Starostové malých obcí spoléhají především na vytvoření pracovních míst v okolí. Naopak větší obce se snaží být v této otázce více aktivní a získat investory. Takovým příkladem může být obec Strašice, která se snaží přilákat investory do „zdeděného“ areálu bývalé vojenské posádky.

Otázka rozvoje cestovního ruchu je také jednou z důležitých priorit. Obce na západní straně VÚ Brdy v Plzeňském kraji (sdružené ve Svazku obcí Horní Berounka a povodí Klabavy) se v minulých letech zasadily o vybudování několika cyklotras. Důležitou je především mezinárodní cyklotrasa Praha – Paříž, která je poměrně frekventovaná. Na rozvoj cestovního ruchu se také ve větší míře zaměřují obce sdružené v mikroregionu Třemšín a MAS svatého Jana z Nepomuku. Obce sousedící s VÚ Brdy v jeho severní části, vnímají tuto prioritu rozvoje jako méně podstatnou.

Jako jednu z negativních stránek v oblasti rozvoje vnímají starostové zvýšený nezájem obyvatel o zapojení se do chodu obcí a jejich nízkou aktivitu v rámci komunální politiky. Obyvatelé těchto obcí často spoléhají pouze na zastupitelstvo, případně na osobu starosty. Ten díky tomu musí v mnoha případech řešit široké spektrum obecních záležitostí a na samotný rozvoj obce mu již nezbývá prostor. Starostové dotazovaných obcí navíc nejsou pro svoji funkci uvolnění, což ještě více snižuje jejich časové možnosti v oblasti řešení dané problematiky. S mírou aktivity místních obyvatel souvisela také otázka týkající se účasti obyvatel na zasedání obecního zastupitelstva. Všichni dotazovaní starostové uvedli, že míra této účasti není příliš vysoká, respektive okruh lidí zajímajících se dlouhodobě o problematiku chodu a rozvoje obce je malý.

5.2.2 Spolupráce obcí, schopnost obcí získávat dotace

Všechny dotázané obce se snaží zapojovat do mikroregionálních sdružení, svazků obcí případně místních akčních skupin, míra jejich aktivity je však různá. Starostové jako přínos těchto členství uvádějí především možnost výměny informací (např. o možnostech financování a získání dotací), ale větší výhody od své účasti často neočekávají. Současným přínosem je podle vyjádření starostů obcí jejich členství ve Sdružení měst a obcí ČR a kraje, a to především ve spojitosti s organizací společného postupu obcí v zázemí VÚ Brdy ve věci jeho plánované konverze. Od vedení „svého“ kraje nyní starostové očekávají především vyjednání jejich požadavků na vyšších administrativních úrovních, avšak obávají se toho, že tyto požadavky nebudou vyslyšeny.

Názor starostů na členství v jednotlivých MAS je odlišný podle míry aktivity samotné obce. Úspěšné obce dokáží pomocí MAS získat finanční prostředky, méně aktivní obce hodnotí pozitivně alespoň výměnu informací, celkový přínos své účasti však hodnotí pouze rozporuplně. Tyto obce také často vykazují sníženou úspěšnost v získávání finančních prostředků z jednotlivých dotačních titulů. Žádná z MAS působících v našem zájmovém území nepracuje s otázkou využití území VÚ Brdy. Centra těchto rozsáhlých MAS jsou totiž vzdálena od našich zájmových obcí, díky čemuž mají tyto obce v jejich rámci spíše periferní polohu. Takovým příkladem může být obec Ohrazenice (severní část SO POÚ Příbram), která je členem MAS Podbrdsko, jejíž sídlo je však v obci Chrást (SO POÚ Březnice). Jednotlivé MAS mají navíc různé priority rozvoje, vzájemná harmonizace strategií tak není možná. Obdobně i jednotlivé svazky obcí vycházejí ze společných místních podmínek obcí a prioritně řeší ty problémy, které obce v dané oblasti nejvíce trápí. Cíle jednotlivých svazků jsou navíc téměř vždy definovány ve velmi obecné rovině, a proto je následná identifikace míry jejich konkrétního přínosu špatně měřitelná.

Míra úspěšnosti obcí v získávání dotací se liší především podle velikosti dané obce. Větší obce mají s podáváním žádostí o dotace více zkušeností. Pro malé obce je limitujícím faktorem především finanční náročnost zpracování projektových žádostí a schopnost jejich včasného podání. Všechny dotázané obce však v minulosti byly schopné alespoň jednu dotaci získat. Problém s financováním nastává v otázkách větších investičních záměrů, především z oblasti technické infrastruktury, kde je čerpání patřičných dotačních titulů pro malé obce velmi komplikované.

V otázce spolupráce obce s obcí sousedního kraje bohužel žádný z dotazovaných starostů nevedl, že by takovou formu spolupráce navazoval. Přesto starostové existenci krajské hranice za bariéru ztěžující spolupráci mezi obcemi nepovažují. Tento rozpor lze do jisté míry vysvětlit právě přítomností hranice VÚ Brdy, která v našem případě může fungovat jako významná komunikační bariéra mezi jednotlivými obcemi na odlišných stranách újezdu.

5.2.3 Zpracování a využívání rozvojových a strategických dokumentů

Obce mají v relativně vysoké míře zpracovány koncepční a rozvojové dokumenty, avšak míra jejich využívání se značně liší. Územně plánovací dokumentaci měly v roce 2010 zpracovanou téměř všechny obce zájmového území. Tyto dokumenty jsou veřejně přístupné na stránkách jednotlivých krajů. Z dotazovaných obcí nemá zpracovaný územní plán pouze obec Trokavec. Malé obce v zázemí VÚ Brdy, které nedisponují územními plány, mají zpracovány alespoň dokumenty typu Program obnovy obce nebo alespoň urbanistické studie (často však neaktuální). Žádná z dotazovaných obcí neuvažuje v těchto dokumentech využití zpřístupněných okrajových částí vojenského újezdu, které proběhlo v letech 2007 a 2008. Samotný VÚ Brdy má zpracován územní plán, ve kterém jsou vymezeny cenné přírodní lokality v rámci programu Natura 2000. Tyto lokality přesahují svým významem i do katastrů okolních obcí. Tvorba územních plánů jednotlivých obcí podléhá zásadám územního plánu VÚC okresu Příbram a Zásadám územního rozvoje Plzeňského kraje – Plzeňská aglomerace.

5.2.4 Subjektivní hodnocení pozice obce

V subjektivním hodnocení identity regionu, neboli zhodnocení postavení obce v geografické organizaci prostoru, bylo dotazovaným starostům nabídnuto vždy několik dvojic výrazů s opačným významem. Dotazovaný starosta mohl označit libovolný počet výrazů, avšak vždy pouze jeden z dané dvojice. Na základě výsledků této otázky můžeme konstatovat, že převážná většina obcí se nepovažuje za periferní, ale ani za centrální (střediskovou). Ze zbylých odpovědí jsme byli schopni sestavit profil obcí, které lze

souhrnně definovat jakožto tradiční venkovská sídla, která nejsou v ničem výjimečná, avšak v posledních letech se jejich situace mění. Obce se nepovažují za výrazně chudé či bohaté, avšak všechny obce se označily za udržované. Obce jsou spíše aktivní ve spolupráci s ostatními subjekty (převážně okolními obcemi). Na tomto místě je třeba podotknout, že musíme připsat vysokou míru subjektivnosti daným odpovědím, jelikož nelze vyloučit, že dotazovaný starosta se snažil „vylepšit“ souhrnný obraz o „jeho“ obci.

Odpovědi na okruh otázek týkajících se vnímání pozice obce (percepce perifernosti) v rámci obvodu ORP a kraje se lišily především v závislosti na místě samotného šetření. Z odpovědí jednotlivých starostů můžeme do jisté míry potvrdit výsledky předchozích prací zabývajících se polarizací prostoru. Starostové obcí na Rokycansku (Těně, Trokavec, Skořice) vnímají svou polohu v rámci ORP i kraje poměrně kladně, především ve vztahu k relativní blízkosti krajského města, přítomnosti dálnice D5 a důležité železniční tratě. Obec Ohrazenice v severní části zájmového území vnímá svou polohu také vcelku pozitivně, především v návaznosti na dobrou dopravní dostupnost měst Hořovice, Beroun a Praha. Naopak pozice obce Vranovice na jihovýchodní straně zájmového území byla hodnocena poněkud rozporuplně. V rámci ORP označil starosta situaci za vcelku příznivou, především díky relativní blízkosti města Příbram, ovšem v rámci kraje jakožto periferní. Poloha obce byla rovněž starosty vnímána jako důležitý faktor možného rozvoje obce.

5.2.5 Vztah obcí k VÚ Brdy

Starostové vnímají vliv VÚ Brdy jako jistý druh omezení (bariéry). Tento stav je dán historicky, a do nedávné doby byl vnímán jako pevně daný bez užitku pro okolní obce. Na druhou stranu je vliv existence samotného VÚ vnímán i v pozitivním ohledu, především díky zachovalému přírodnímu prostředí, které se nachází na jeho území. Z tohoto pohledu si starostové cenní především určitého „ochranářského“ efektu, který přítomnost VÚ v těchto obcích vytváří. Starostové považují své obce díky tomuto efektu za „klidnější“, bez zvýšeného dopravního provozu a také bez výskytu „neukázněných“ turistů. Spolu s tím je však jako určité negativum vnímána dopravní bariéra, která bezprostředně souvisí se zhoršenou dopravní obslužností těchto obcí.

Rozvojový potenciál VÚ Brdy je starosty obcí spatřován především v zachovalém přírodním prostředí, které by mohlo díky relativní blízkosti Prahy a Plzně vytvořit z území

VÚ Brdy významnou turistickou lokalitu. Starostové však shodně dodávají, že není vůbec jisté, zda by obcím otevření prostoru přineslo zvýšení počtu návštěvníků a případný efektivní prospěch z rozvoje cestovního ruchu. Naopak zmiňují možná rizika a negativní dopady spojené s tímto rozvojem. Ty úzce souvisí především s únosným zatížením brdské krajiny. Starostové se obávají o nevratné poškození zdejší přírody a mají také obavy z nárůstu automobilové dopravy v obcích. Upozorňují, že místní komunikace nejsou na takovou změnu připraveny. Obce by navíc podle starostů mohly ztratit svůj „poklidný“ charakter, díky kterému jsou atraktivní lokalitou nejen pro rozvoj druhého bydlení.

Starostové hodnotí zpřístupnění okrajových částí újezdu (proběhlo v letech 2007 a 2008) jako převážně přínosné, vzhledem k tomu, že se zlepšila přístupnost okolních lesů pro místní obyvatelstvo. Zároveň s tím však došlo k nárůstu počtu návštěvníků ze širšího okolí, kteří znečišťují okolí nově vzniklých cyklostezek. Celkový efekt zpřístupnění je tak podle starostů spíše rozporuplný.

5.2.6 Nahlížení na budoucnost VÚ Brdy a jeho možné využití

MO ve svém tiskovém prohlášení z 19. 4. 2011 vyjádřilo záměr opustit vojenský újezd v Brdech do roku 2015. Tento záměr vychází z dřívějšího návrhu vedení ministerstva o optimalizaci stávajících vojenských újezdů na území Česka. Konkrétní návrh na snížení počtu újezdů je uveden v tzv. Bílé knize o obraně, která byla oficiálně zveřejněna MO 19.5.2011. Podle vedení řízení vojenských újezdů ČR se v současnosti počítá se zmenšením stávající rozlohy újezdů Boletice, Březinu, Libavá a úplným zrušením újezdu v Brdech. Volba zrušení VÚ Brdy vycházela podle vedení řízení vojenských újezdů z podrobných analýz MO a zohledňovala především hlavní ukazatel, kterým bylo vojenské využití jednotlivých újezdů pro výcvik armády. Podle výsledků těchto analýz má území VÚ Brdy nejmenší rozlohu dopadových ploch ze všech újezdů a v současné době je vhodné pouze pro výcvik dělostřelectva a částečně letectva. Tím, že chybí jeho „komplexní“ využití, se jeví jako nejvhodnější varianta zrušení právě tohoto újezdu. Podrobnější zdůvodnění záměru zrušit právě VÚ v Brdech však doposud nebylo zveřejněno. To je kritizováno především vedením Středočeského kraje. Zrušení jednoho ze stávajících

újezdů v Česku je plánováno v rámci úsporných a restrukturalizačních opatření střednědobého plánu MO.

Nejlepším scénářem konverze VÚ Brdy se podle MO jeví, ještě před opuštěním území Armádou ČR, vyhlášení velkoplošného zvláště chráněného území, přičemž o daném postupu konverze hodlá resort jednat se všemi zúčastněnými subjekty. Vedení řízení vojenských újezdů ČR si uvědomuje dopady, jaké bude mít zrušení VÚ na místní obyvatelstvo a chod místních samospráv. Cílem je proto navrhnout co nejvhodnější východisko pro všechny zainteresované strany. Vedení zároveň zdůraznilo, že Armáda ČR opustí pouze území VÚ Brdy, ale dělostřelecká posádka v Jincích zůstane zachována. Snahu o nalezení kompromisu mezi všemi zainteresovanými subjekty v této otázce dokládá setkání ministra obrany a mistra životního prostředí se starosty obcí přiléhajících k VÚ Brdy uskutečněné 11. 8. 2011.

Starostové obcí přiléhajících k VÚ Brdy ve Středočeském kraji se shodli na společném postupu v otázce jeho konverze pod civilní správu na společném setkání v polovině července 2011. Jejich stanoviskem je vyhlášení velkoplošného chráněného území v celém rozsahu současného VÚ Brdy a přesunutí správy tohoto území do kompetence Středočeského kraje. Starostové jsou současně proti jakémukoliv „rozparcelování“ území. Podle starosty Vranovic se jeví jako nejvhodnější postup konverze vyhlášení přírodního parku (případně CHKO) na celém území současného VÚ. Zároveň však dodal, že nejlepším scénářem se mu z jeho pohledu jeví zachování VÚ Brdy v současné podobě a stavu, tedy pod správou Armády ČR. Starosta také vyslovil obavu nad možným narušením významných zdrojů pitné vody, které se na území VÚ nacházejí.

Vedení Středočeského kraje je podle oddělení řízení rozvoje kraje připraveno zastupovat zájem obcí sousedících s VÚ Brdy ve svém správním obvodu a má také zájem získat správu daného území do své kompetence. Jako požadavek tohoto převzetí však uvádí plošnou asanaci území VÚ Brdy ještě před opuštěním Armádou ČR. Samotné „odminování“ celého území je tedy velmi důležitou otázkou, především kvůli její časové a finanční náročnosti. Podle vedení oddělení řízení vojenských újezdů ČR lze 12 % plochy z celkové rozlohy VÚ Brdy označit za „rizikové“. Jedná se o takové oblasti, ve kterých existuje nejvyšší potenciál výskytu nevybuchlé munice. Vedení řízení vojenských újezdů ČR potvrdilo, že je ochotné tuto asanaci provést především v rámci odborného výcviku

ženijních specialistů. Zároveň se vedení shoduje s představou starostů i vedením obou krajů v otázce vyhlášení CHKO na celém území újezdu.

Obdobný postoj (jako obce ve Středočeském kraji) zaujaly k otázce konverze VÚ Brdy obce přiléhající k újezdu v Plzeňském kraji. Jediným „sporným“ bodem v otázce plánované konverze VÚ mezi obcemi obou krajů zůstává rozdělení části katastrů VÚ mezi přiléhající obce. Devět obcí sousedících s VÚ Brdy v Plzeňském kraji žádá (v případě jeho zrušení) navrácení původní rozlohy katastrů obcí do jejich stavu před vznikem újezdu v roce 1927. Na tomto postupu se starostové dohodli na společné schůzce 15. 7. 2011. Tento krok zdůvodňují umístěním důležitých vodních zdrojů ve VÚ a řešením protipovodňových opatření v blízkosti jejich obcí. Zároveň by se podle starostů zlepšil přístup do obcí a tím i jejich dopravní dostupnost. To by například podle představitele obce Trokavec přineslo mnohem větší rozvojový impuls, než rozvoj samotného cestovního ruchu. Podle vedení oddělení řízení rozvoje Středočeského kraje by však rozdělení katastrů přiléhajícím obcím zkomplikovalo správu CHKO, pokud by došlo k jejímu vyhlášení. V tomto případě se tak jeví jako přínosnějším řešením zachování příslušnosti území VÚ Brdy pouze ke Středočeskému kraji. Starosta obce Trokavec dále prohlásil, že je pro zachování podstatné části újezdu. Komerční využití lesů je podle něho nepřipustné, neboť je vždy spojeno s určitým stupněm „devastace“ přírody. Svoje tvrzení dokládá tím, že po otevření cyklostezek přes VÚ se kolem cest začaly objevovat odpadky a je tedy zásadně proti komerčnímu využití i úplnému otevření celé oblasti pro veřejnost. Starosta také zmínil, že hranice VÚ by se mohly posunout dál do vnitřní části újezdu a mělo by se jednat o uvolnění pozemků, které obcím historicky patřily. Starosta tento postoj argumentoval tím, že jeho obci byly odebrány veškeré lesní plochy a znemožněno jejich obhospodařování, čímž obci vznikla „určitá škoda“. Zachovalé lesy ve vnitřním pásmu prostoru by však měly zůstat „přísně“ chráněny. Plzeňský kraj podle vedení oddělení územního plánování přislíbil podporu těmto obcím. Vedoucí oddělení však také poznamenal, že Plzeňský kraj má (obdobně jako Středočeský kraj) zájem na zachování celistvosti zbytku území VÚ a následné vyhlášení CHKO na jeho území.

Vedení obou krajů hodlá nyní vyčkat na vyjádření vlády, které musí být schváleno Parlamentem (zrušení nebo zmenšení rozlohy vojenského újezdu je podmíněno úpravou zákona č. 169/1949 Sb. o vojenských újezdech). Dokud tedy nebude definitivně vládou potvrzeno rozhodnutí MO o zrušení újezdu v Brdech, nehodlá podle příslušných dotázaných krajských oddělení ani jeden z krajů podnikat žádné kroky v dané věci. Vedení

obou krajů nyní očekává vyjádření vlády především k otázkám zabezpečení daného území VÚ, zejména pak k likvidaci ekologických zátěží, financování pyrotechnického průzkumu nevybuchlé munice a jejího následné odstranění apod.

Všichni dotázaní starostové v současnosti začínají uvažovat nad budoucím využitím VÚ Brdy. Staví se však poněkud skepticky k samotnému přístupu MO k této problematice. Obávají se především nenaplnění slibů ministerstva a případného nevyslyšení konkrétních požadavků jednotlivých obcí. Podle vyjádření vedoucího oddělení řízení vojenských újezdů ČR však bude snahou MO všem konkrétním požadavkům vyhovět. Jisté vyjasnění okolo celé situace přineslo setkání starostů obcí s vedením MO 11. 8. 2011. Na tomto místě je nutné podotknout, že je stále nezbytné otevření společné diskuze také mezi představiteli ostatních zainteresovaných vládních resortů s vedením obou krajů.

Obecnou obavou všech dotázaných starostů z nadcházející konverze VÚ Brdy je možnost rozprodávání majetku Armády ČR, a to nejen pokud by došlo k rozdělení katastrů újezdu mezi přiléhající obce. S konverzí VÚ by se podle starostů mohla otevřít možnost prodeje nejen těchto objektů, ale i samotných pozemků a mohlo by tak dojít ke ztrátě kontroly nad rozvojem celého území. Na základě toho starostové zároveň požadují, aby byla nad celým územím újezdu zavedena stavební uzávěra, čímž by byla znemožněna živelná komerční nebo soukromá výstavba. Zároveň je podle nich žádoucí, aby v brdských lesích nadále hospodařily pouze Vojenské lesy a statky ČR. Tento státní podnik podle názoru vedoucího oddělení řízení vojenských újezdů, ale také samotných dotázaných starostů vykazuje v hospodaření ve VÚ dlouhodobě velmi dobrých výsledků.

Občanské sdružení Brdy - Res publica, které již od roku 2006 usiluje o navrácení tohoto území veřejnosti, rozhodnutí MO o zrušení VÚ Brdy uvítalo. Předseda sdružení však ve svém osobním vyjádření uvedeném na internetových stránkách sdružení zdůrazňuje, že na odchod Armády ČR z újezdu musí bezprostředně navázat příslušná opatření na ochranu brdské přírody.

5.3 Posouzení vybraných variant konverze VÚ Brdy

Při posouzení jednotlivých variant možného vývoje VÚ Brdy jsme vycházeli částečně z kvantitativní, ale především z kvalitativní části našeho výzkumu. Cílem bylo v tomto případě nalézt takové řešení, které by respektovalo zájmy pokud možno co nejširšího spektra příslušných aktérů/subjektů regionálního rozvoje a to jak na úrovni obcí I. řádu, tak i na úrovni vyšších územně-správních celků (kraje) a příslušných resortů (MO).

Zachování VÚ v současném stavu (režimu a rozloze) se ukazuje být nejpřínosnější především z pohledu ochrany přírody, jelikož spolupráce Armády ČR a ekologů, kteří ve VÚ usměřují její činnost, se zatím jeví jako nejlepší model (Komár 1995). Je zajímavé, že tento scénář byl jako „ideální“ přijat i všemi dotázanými starosty, a žádný z nich v zásadě není proti úplnému zrušení VÚ. Je tedy opodstatněné domnívat se, že tento názor zastávají i ostatní starostové obcí sousedících s újezdem. Tím se nám zároveň potvrdily výsledky výzkumu Ženíškové (2006), kde v případě VÚ Brdy bylo v roce 2006 pro zachování 35 % dotázaných starostů a pro zachování s částečným přístupem 54 % starostů. Důležité je v případě volby tohoto scénáře řešení problematiky rozvoje obcí v jeho zázemí.

Ke zpřístupnění některých okrajových částí VÚ Brdy došlo již v letech 2007 a 2008, avšak v otázce jeho dalšího možného zpřístupňování jsme dospěli k poněkud zajímavému zjištění. Na rozdíl od případu VÚ Boletice, kde model VVP-CHKO v části jeho území již funguje, není obdobný model vyhlášení CHKO na území VVP Jince (VÚ Brdy) podle vedení řízení vojenských újezdů ČR možný, a postrádá svou relevanci. Překážkou je v tomto případě samotný způsob využití újezdu armádou, kde díky lokaci dělostřelecké jednotky existuje v prostoru potenciální výskyt nevybuchlé munice a zpřístupnění dalších oblastí újezdu není pro jeho souběžné využívání dělostřelectvem a civilním obyvatelstvem (z hlediska bezpečnosti) možné.

S úplnou konverzí VÚ Brdy pod civilní správu vyvstává otázka, jaký postup zvolit při samotném procesu. Důležitá je z pohledu vedení obou krajských samospráv nejenom otázka ochrany přírody, ale také budoucí využití armádních objektů, které se na území VÚ nacházejí. Opuštěné vojenské areály můžeme řadit mezi tzv. brownfields, neboť se jedná o prostory, které ztrácí/ztratily své původní funkční využití, a vyznačují se často ekologickou zátěží pro své okolí (Jackson 2004 cit. Ženíšková 2006). Varianta konverze VÚ Brdy a případné vyhlášení CHKO není v současnosti podle dotázaných vedení

oddělení obou krajských odborů konečná, ale je nutné vyčkat na vyjádření vlády a jejího definitivního potvrzení tohoto záměru. Vedení obou krajských oddělení je však tomuto modelu konverze příznivě nakloněno.

V rámci procesu konverze dotázaní starostové odmítají rozdělení celého území újezdu přiléhajícím obcím. K této variantě se nepřiklonil nikdo z dotazovaných starostů, a lze se opodstatněně domnívat, že obdobný názor zastávají také ostatní starostové přiléhajících obcí. Jako nejvíce podporovanou variantou v rámci úplné konverze VÚ se podle dotazovaných starostů jeví vyhlášení CHKO (nebo NP) ještě před odchodem Armády ČR. V případě volby tohoto modelu je navíc nutné poznamenat, že se nabízí jedinečná možnost regulace životního cyklu turistické destinace od jejího samotného počátku. Tím může být zajištěna především regulace intenzity cestovního ruchu v závislosti na únosném zatížení brdské krajiny, čímž může být zajištěn harmonický rozvoj celé oblasti. V procesu samotné konverze VÚ je potom naprosto nezbytné vytvoření vhodné organizační struktury a řídicího managementu k zajištění spolupráce příslušných úřadů a orgánů na různých stupních řízení (Komár 1998). Tento model se v současnosti jeví jako nejvíce přijatelný pro všechny dotázané aktéry/subjekty regionálního rozvoje.

Přesunutí správy újezdu pod kraj je v současné době podle dotázaných aktérů/subjektů regionálního rozvoje považováno pouze za jeden z postupných kroků, které mají být provedeny v procesu konverze VÚ Brdy. Jednou z možných variant při volbě tohoto modelu by mohl být vznik tzv. rekreačních areálů v bývalých armádních objektech, jelikož otázka jejich budoucího využití je jedním z důležitých faktorů o rozhodování nad zvoleným způsobem konverze. Vedení Středočeského i Plzeňského kraje se podle dotázaných vedení příslušných oddělení jejich rozvoje k otázce převzetí správy území zatím nevyjadřuje konkrétněji. Důležitou roli v tomto možném „převzetí“ správy území újezdu bude hrát vyjasnění podmínek převodu tohoto území, které je spojeno především s otázkou financování odstranění ekologických zátěží (odstranění vybuchlé munice), pyrotechnického průzkumu území (odstranění nevybuchlé munice), zabezpečení armádních komplexů apod.

6 Závěr

V této závěrečné kapitole se pokusíme shrnout výsledky dílčích analýz, které jsme provedli v předchozích částech práce a jejich shrnutím se pokusíme zodpovědět základní otázky, které jsme si položili v úvodu. V průběhu práce jsme získali mnoho zajímavých dílčích výsledků, které jistě stojí za podrobnější rozbor, zde se však zaměříme pouze na zodpovězení hlavních otázek.

Jedním z cílů práce bylo analyzovat vnitřní rozvojový potenciál obcí v zázemí VÚ Brdy a nepřímo tak identifikovat míru jejich perifernosti. Naším předpokladem byla zvýšená perifernost těchto obcí způsobená (do jisté míry) přítomností marginalizovaného území VÚ. Tento cíl se však podařilo naplnit pouze částečně, jelikož problematika periferií má vysoce komplexní povahu, kterou nelze postihnout v rozsahu jedné diplomové práce. Podle nastudované literatury a získaných výsledků z obou částí našeho výzkumu lze tvrdit, že zájmové území bylo již na počátku 90. let výrazně vnitřně polarizováno. Již v tomto období existovaly (a stále existují) velké rozdíly mezi jádrovými a periferními oblastmi. Na základě vybraných socioekonomických ukazatelů můžeme potvrdit zvýšenou míru perifernosti především v jižní a jihozápadní části zájmového území. Tento region pak můžeme na základě porovnání s prací Svobody (2009) charakterizovat jako region převážně stagnující, do jisté míry omezený přítomností VÚ Brdy, který je pravděpodobně součástí rozsáhlejšího území vnitřní periferie středočesko-jihočeského, ale i středočesko-západočeského pomezí. Region disponuje přírodním, kulturním i historickým potenciálem, který však stále čeká na svoje využití v oblasti rozvoje.

Rozvojový potenciál jednotlivých obcí jsme identifikovali na základě kvantitativní analýzy množství a kvality lidského, sociálního, člověkem vytvořeného a přírodního kapitálu. Z kvantitativní části výzkumu vyplynulo, že území VÚ Brdy disponuje především vysokým přírodním kapitálem a ostatní kapitály jsou velmi malé (téměř žádné). Obce v okolí újezdu disponují v různé míře lidským, sociálním i člověkem vytvořeným kapitálem. Vyšší míru lidského kapitálu mají převážně obce v okolí města Příbram a obce v severní a severozápadní části zájmového území. Naopak vyšší míru sociálního kapitálu vykazují obce při krajské hranici mezi Středočeským a Plzeňským krajem. Samotný potenciál rozvoje je tedy podle výsledků našeho šetření především ovlivněn polohou dané obce vůči VÚ Brdy. Jelikož jsou však námi zjištěné rozdíly mezi obcemi podmíněny

multifaktoriálně, nelze míru vlivu přítomnosti VÚ Brdy na rozvoj obcí v jeho zázemí jednoznačně vyjádřit. Z výsledků naší práce nemůžeme ani jednoznačně potvrdit, zda je vliv VÚ bariérou nebo impulsem k rozvoji obcí v jeho zázemí, neboť přítomnost hranice VÚ je pouze jedním z mnoha faktorů jejich možného rozvoje. Přesto můžeme s jistou mírou opatrnosti potvrdit, že jistý vliv hranice VÚ na obce v jeho zázemí existuje, ať už v pozitivním („ochranářský“ efekt) nebo negativním (prostorová a komunikační bariéra) smyslu. Především v kombinaci s krajskou hranicí pak může podle kvantitativní části našeho výzkumu docházet k umocnění hraničního efektu VÚ Brdy a s tím spojeného zvýšení jeho negativního vlivu na rozvoj přiléhajících obcí. Na tomto místě je třeba podotknout, že za dobu existence VÚ Brdy si okolní obce na jeho přítomnost „zvykly“ a jejich názor na existenci VÚ je v našem zájmovém území výrazně pozitivní.

Se ztrátou rozvojového potenciálu v zájmovém území se může v budoucnu potýkat především obec Jince, kde v současné době sídlí dělostřelecká posádka Armády ČR. V případě její dislokace by mohlo dojít k výraznějšímu nárůstu nezaměstnanosti v dané obci a s tím spojených strukturálních problémů. S procesem integrace VÚ Brdy do regionálního systému je spojena především rychlost a intenzita prováděných změn, které budou mít zásadní vliv na postavení tohoto území v regionálním systému. Způsob zvolené konverze VÚ Brdy výrazně ovlivní polarizaci prostoru v samotném území újezdu, ale také v jeho zázemí. Z výsledků řízených rozhovorů vyplývá, že tento proces se může ubírat jak ubývající (v případě vhodného využívání území VÚ), tak narůstající polarizací (v případě opačném).

Z výsledků našeho výzkumu dále vyplynulo, že krajská hranice netvoří podle dotázaných starostů objektivní bariéru pro spolupráci obcí „přes“ tuto hranici, avšak mezi obcemi k takovému druhu spolupráce nedochází. To může negativně přispívat ke skutečnosti, že ačkoliv existují v obcích v rámci příslušných krajů obdobné problémy, které by bylo možné (a také vhodné) řešit společně, obce se spoléhají pouze na spolupráci na „své“ straně hranice a jsou tak výrazněji vázány na spádovost do svého centra. Tato jednostranná orientace tak může být jedním z dalších faktorů negativně ovlivňujících polarizaci prostoru. Důležitým zjištěním je také fakt, že obce jsou v současné době částečně názorově rozděleny v otázce plánované konverze VÚ Brdy pod civilní správu podle své krajské příslušnosti. To může do jisté míry signalizovat chybějící vzájemnou komunikaci mezi těmito obcemi.

Jedním z cílů práce bylo také zjistit, jaké jsou vize aktérů/subjektů v různých stupních veřejné správy na budoucí využití/rozvoj území VÚ Brdy. Tento cíl se nám podařilo naplnit pouze částečně, jelikož byly osloveny pouze vybrané úrovně ve vertikální, ale i horizontální ose této správy. Přesto však zvolený vzorek dotázaných aktérů/subjektů můžeme považovat za dostatečně reprezentativní při snaze o zodpovězení základních otázek týkajících se budoucího využití/rozvoje území VÚ Brdy a obcí v jeho sousedství. Na otázku, zda-li se vize dotázaných aktérů/subjektů shodují nebo jsou protichůdné opět nemůžeme jednoznačně odpovědět. Ačkoliv jsme došli ke zjištění, že názory na budoucí využití/rozvoj území VÚ Brdy se v zásadních otázkách shodují, existují zároveň dílčí názorové rozdíly ve vertikální, ale i horizontální ose veřejné správy. Za příčinu těchto dílčích názorových rozdílů pak můžeme považovat především již zmíněnou nedostatečnou komunikaci mezi obcemi „přes“ krajskou hranici. Naopak dobře můžeme hodnotit komunikaci mezi újezdním úřadem VVP Jince a starosty všech přiléhajících obcí, ale i snahu MO řešit nadcházející konverzi VÚ se všemi zainteresovanými stranami. Nedostatečná komunikace tak zatím přetrvává především mezi MO a vedením obou krajských samospráv. Potenciální názorové rozdíly můžeme očekávat především mezi vedeními příslušných krajských samospráv, pokud dojde na řešení otázky rozdělení katastrů VÚ Brdy mezi přiléhající obce.

Na úrovni krajských samospráv jsme zjišťovali především postoj vedení obou krajů k otázce plánovaného zrušení VÚ Brdy a možnosti budoucího využití tohoto území. Zajímal nás mimo jiné názor vedení krajů na rozvoj obcí v jeho zázemí. Na otázku, jakým způsobem by se vedení příslušných krajů postavilo k budoucímu využití VÚ Brdy však nemůžeme jednoznačně odpovědět. Z řízených rozhovorů vyplynulo, že krajské samosprávy v současné době čekají na vyjádření vlády v této otázce a nemají proto zatím připraveny žádné konkrétní plány na využití tohoto území. Vedení obou krajů navíc považuje krajinu VÚ Brdy za narušenou činností Armády ČR a je pro ně důležitá především otázka odstranění ekologických zátěží, majetková vyrovnání, zabezpečení armádních objektů a pyrotechnický průzkum (včetně zabezpečení nevybuchlé munice) v celé oblasti.

Posledním cílem bylo pokusit se posoudit jednotlivé možné varianty budoucího vývoje VÚ Brdy a variant jeho konverze pod civilní správu podle námi nabízených možností. Na základě výsledků předchozích analýz v našem zájmovém území a kvantitativní i kvalitativní části našeho výzkumu můžeme potvrdit, že pro většinu obcí nepředstavuje

přítomnost VÚ Brdy výraznou překážku v jejich rozvoji. Toto tvrzení můžeme doložit výsledkem kvalitativní části výzkumu, kde starostové těchto obcí jsou v naprosté většině proti jeho úplnému zrušení. Otázkou v případě volby zachování VÚ Brdy v současné podobě a stavu zůstává, jakým způsobem pomoci s rozvojem obcí v jeho zázemí? Podle analýzy rozvojových dokumentů příslušných krajů, můžeme konstatovat, že jako stěžejní se v tomto případě jeví restrukturalizace a modernizace zemědělství, podpora malého a středního podnikání, rozvoj úrovně občanské a technické vybavenosti, zlepšování dopravní dostupnosti center a využití stávajícího potenciálu pro rozvoj vhodných forem cestovního ruchu.

Jako nejvhodnější varianta na základě syntézy obou částí výzkumu, která by pokud možno respektovala názory co nejširšího spektra aktérů/subjektů regionálního rozvoje v daném území, se jeví vyhlášení CHKO (případně jiného stupně velkoplošného zvláště chráněného území), ještě před opuštěním tohoto území Armádou ČR. V současné době se tato varianta konverze jeví jako nejvíce pravděpodobnou. Konkrétní průběh procesu konverze VÚ Brdy však zůstává otázkou, kterou je nezbytné se i nadále intenzivně zabývat.

VÚ Brdy je příkladem území, které by rozhodně nemělo být opomíjeno veřejností a jeho přírodním hodnotám a celkovému potenciálu by se mělo, dle mého názoru, dostat co nejvíce pozornosti. Zodpovědný a šetrný přístup k otázce jeho konverze pod civilní správu by měl být samozřejmostí pro všechny zúčastněné aktéry/subjekty regionálního rozvoje v dané oblasti. Na tomto místě bych rád poznamenal, že je velmi důležité současný proces probíhající konverze VÚ Brdy pod civilní správu nadále pečlivě sledovat, neboť se jedná v podmínkách Česka o naprosto unikátní případ, a vzniká zde jedinečná možnost využít toto marginální území k výzkumným účelům nejen v rámci studia polarizace prostoru, ale i mnoha dalším příbuzným tématům.

Seznam použité literatury a pramenů

- ANDREOLI, M. (1994): Development and marginalization in Liguria region. In: Chang, Chang-Yi D. (ed.): Marginality and development issues in marginal regions. National Taiwan University, Taipei, s. 41–61.
- BARTOŠ, M., KUŠOVÁ, D., TĚŠITEL, J. (1999): „Boundary effect“ and development of marginal areas. *Ekológia (Bratislava)*, 18, (2), p. 47-52.
- BLAŽEK, J. (1999): Teorie regionálního vývoje: Je na obzoru nové paradigma či jde o pohyb v kruhu? *Geografie – Sborník ČGS*, 104, č. 3, ČGS, Praha, s. 141–160.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002): Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, klasifikace. Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha, 212 s.
- BLAŽEK, J., CSANK, P., MACEŠKOVÁ, M., (2006): Model 4 kapitálů – nová metoda pro přípravu rozvojových strategií? *Obec a finance*, 11, č. 5, s. 52–53.
- BIČÍK, I., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., JELEČEK, L., KUPKOVÁ, L., ŠTĚPÁNEK, V., WINKLEROVÁ, J. (2001): Land Use/Land Cover Changes in Czechia Over the Past 150 Years – An Overwiev. In: Himiyama, Y., Mather, A., Bičík, I., Milanova, E.V. (eds.): Land Use/Cover Change in Selected Regions in the World. Vol. I, Part IV, Issued by IGU SG LUCC. IGU–LUCC Research Reports IL-2001-01, Institute of Geography, Hokkaido University of Education, Asahikawa, s. 29–39.
- CÍLEK, V. a kol. (2005): Střední Brdy, MZ-ČR, MŽP-ČR, ČSOP Příbram, Kancelář pro otázky ochrany přírody a krajiny Příbram, Příbram, 2005, 376 s.
- ČÁKA, J. (1998): Střední Brdy-krajina neznámá. *Mladá fronta*, Praha, 1. vyd., 1998, 160 s.
- CUDLÍNOVÁ, E. a kol (1999): Marginální oblasti – prostorový indikátor udržitelného rozvoje České republiky. Závěrečná zpráva. Ústav ekologie krajiny AV ČR, České Budějovice, 32 s.
- DOKOUPIL, J. (2004): Hranice a hraniční efekt. In: Jeřábek, M., Dokoupil, J., Havlíček, T. a kol., *České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování?* Praha, Academia, s. 47–58.
- FRIEDMANN, J. (1966): *Regional Development Policy: a case study of Venezuela*. Cambridge, 279 s.
- GAZENBEEK, A. (2005): LIFE, Natura 2000 and the military. European Commision, Environment DG, Luxembourg, 79 s.
- HÁJEK, F. (2010): Marginální oblasti v Česku: příklad vojenských újezdů. Bakalářská práce, UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 75 s. + přílohy
- HAMPL, M. (1998): *Realita, společnost a geografická organizace: hledání integrálního řádu*. Praha, 110 s.

- HAMPL, M. (2003): Diferenciace a zvraty regionálního vývoje Karlovarska: unikátní případ nebo obecný vzor? *Geografie–Sborník ČGS*, 108, č. 3, Praha, s. 173–190.
- HAMPL, M. a kol. (1996): *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*, Přírodovědecká fakulta UK, Praha, 395 s.
- HAMPL, M. (2001): Teorie regionálního vývoje: principy a/nebo problémy. In: Hampl, M. a kol.: *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. PřF UK v Praze, KSGRR, Praha, s. 275–328.
- HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNEL, K. (1987): *Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR*. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 255 s.
- HAVLÍČEK, T. (2005): *Pohraničí a periferie v regionálním rozvoji: příklad českého pohraničí*. Disertační práce. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 44 s. + přílohy
- HAVLÍČEK, T. (2007): Regionální diferenciace lidského a sociálního kapitálu ve venkovských periferních oblastech Česka. In: *Agrární perspektivy XVI. Evropské trendy v rozvoji zemědělství a venkova*. Sborník prací z mezinárodní vědecké konference, ČZU, Praha, 11 s.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M. (2005): Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí. In: Novotná, M. (ed.): *Problémy periferních oblastí*. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, s. 6-24
- HEINTEL, M. (1998): Einmal Peripherie – immer Peripherie? Szenarien regionaler Entwicklung anhand ausgewählter Fallbeispiele. In: *Abhandlungen zur Geographie und Regionalforschung*, sv. 5, Wien, 266 s.
- HIRSCHMAN, A.O. (1959): *The Strategy of Economic Development*. Yale University Press, New Haven, 217 s.
- CHRISTALLER, W. (1933): *Die zentralen Orte in Süddeutschland. Eine ökonomischgeographische Untersuchung der die Gesetzmässigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen*. Jena, 331 s.
- CHROMÝ, P. (1999): Teorie hranice a pohraničí. In: Jeřábek, M. (ed.): *Geografická analýza pohraničí ČR*, Working papers WP 99:11, Sociologický ústav AV ČR, Praha, s. 16-20
- CHROMÝ, P., JANČÁK, V. (2005): Periferní oblasti Česka jako jeden z pólů polarizovaného prostoru. *Životné prostredie, Ústav krajinné ekologie SAV*, Bratislava, s. 106–108
- CHROMÝ, P., JANŮ, H. (2003): Regional identity, activation of territorial communities and the potential of the development of peripheral regions. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica*, č.1, UK v Praze, PřF, 2003 (vyšlo 2005), Praha, s. 105–117
- ILLNER, M. (1988): K vyrovnání podmínek života ve městě a na venkově. *Územní plánování a urbanismus*, 2/88, s. 90–95

- JANČÁK, V. (2001): Příspěvek ke geografickému výkumu periferních oblastí na mikroregionální úrovni. *Geografie – Sborník ČGS*, 106, č. 1, ČGS, Praha, s. 26-35
- JANČÁK, V., CHROMÝ, P., MARADA, M., HAVLÍČEK, T., VONDRÁČKOVÁ, P. (2010): Sociální kapitál jako faktor rozvoje periferních oblastí: analýza vybraných složek sociálního kapitálu v typově odlišných periferiích Česka. *Geografie*, 115, č. 2, Praha, s. 207–222.
- JEŘÁBEK, M. (ed.): *Geografická analýza pohraničí ČR*, Working papers WP 99:11, Sociologický ústav AV ČR, Praha, 180 s.
- JEŘÁBEK, M., DOKOUPIL, J., HAVLÍČEK, T. a kol. (2004): *České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování?* Academia, Praha, 304 s.
- JOHNSTON, R.J., GREGORY, D., SMITH, D.M, eds. (1994): *The Dictionary of Human Geography*. 3. vyd., Blackwell, Oxford, 724 s.
- JUSSILA, J., LEIMGRUBER, W., MAJORAL, R. eds. (1998): *Perceptions of Marginality: theoretical issues and regional perceptions of marginality in geographical space*, Ashgate, Aldershot, 299 s.
- KOMÁR, A. (1995): Řízení ochrany přírody a životního prostředí ve vojenských újezdech. *Geografické rozhledy*, 5, č.1, ČGS, Praha, s. 27–28.
- KOMÁR, A. (1998): Problematika revitalizace a nového využití bývalých vojenských území ve střední a východní Evropě. *Geografie – Sborník ČGS*, 103, č. 3, ČGS, Praha, s. 216–220.
- KOSTÍČ, M. (2004): *Vnitřní periferie v Česku: příklad středočesko-jihočeského pomezí*. Diplomová práce. PŘF UK v Praze, KSGRR, Praha, 126 s.
- KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2009): *Vztah periferality a vzdělávání: Lze definovat periferní oblasti na základě vývoje sítě základních škol?* Universitatis Carolinae – Geographica, 53, UK v Praze, PŘF, Praha, s. 59–73
- KUBÍNOVÁ, K. (2007): *Vliv administrativních hranic na polarizaci prostoru: příklad vnitřní periferie středočesko-západočeského pomezí*. Diplomová práce. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, 78 s. + přílohy.
- LEIMGRUBER, W. (1994): *Marginality and marginal regions: Problems of definition*. In: Chang-Yi, Chang, D. (eds.): *Marginality and Development Issues in Marginal Regions*. Proceedings of Study Group on Development Issues in Marginal Regions, IGU, Taipei, s. 1–18.
- LEE, R. (1994): *Core-periphery model*. In: Johnston, R. J., Gregory, D., Smith, D. M. (eds.): *The Dictionary of Human Geography*, Third Edition. Blackwell, Oxford, s. 95–96
- LIPSKÝ, Z. (1998): *Krajinná ekologie pro studenty geografických oborů*. Karolinum, Praha, 129 s.

- LIPSKÝ, Z. (2000): Sledování změn v kulturní krajině. Ústav aplikované ekologie ČZU, Kostelec nad Černými Lesy, 71 s. + přílohy
- MARADA, M. (2001): Vymezení periferních oblastí Česka a studium jejich znaků pomocí statistické analýzy. *Geografie – Sborník ČGS*, r. 106, č. 1, ČGS, Praha, s. 12-25
- MARADA, M. (2003): Dopravní infrastruktura a hierarchie středisek v českém pohraničí. *Geografie – Sborník ČGS*, 108, č. 2, ČGS, Praha, s. 130–145.
- Ministerstvo obrany České republiky (2006): Vojenské újezdy Armády České republiky. MO ČR – AVIS, Praha, 285 s.
- Ministerstvo obrany České republiky (2011): Bílá kniha o obraně, MO ČR - odbor komunikace a propagace, Praha, 168 s.
- MUSIL, J. (1988): Nové pohledy na regeneraci našich měst a osídlení. *Územní plánování a urbanismus*, 15, č. 2, Terplan – VÚVA, Praha, s. 67–72.
- MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 44, č. 2, s. 321- 348.
- NOVOTNÁ, M. (ed.) (2005): Problémy periferních oblastí. UK v Praze, PpF, KSGRR, Praha, 184 s.
- PILEČEK, J. (2010): Koncept sociálního kapitálu: pokus o přehled teoretických a metodických východisek a aplikačních přístupů jeho studia. *Geografie*, 115, č. 1, s. 64–77.
- PILEČEK, J. (2005): Příspěvek k metodice vymezení periferních oblastí: modelové území okresu Prachatice. In: Novotná, M. (ed.): *Problémy periferních oblastí. UK v Praze, PpF, KSGRR, Praha s. 81-91.*
- PECHAL, J. (2009): Spolupráce obcí mikroregionu Litavka a analýza jejich vztahů k VVP Jince. Bakalářská práce. ZČU v Plzni, PeF, KG, Plzeň, 61 s. + přílohy
- SEIDL, T. (2008): Proces integrace marginálního území do regionálního systému - příklad Vojenského újezdu Boletice. Diplomová práce. UK v Praze, PpF, KSGRR, Praha, 116 s. + přílohy
- SEIDL, T., CHROMÝ, P. (2010): Problémy integrace marginálního území do regionálního systému: příklad Vojenského újezdu Boletice. *Geografie*, 115, č. 1, Praha, s. 44–63.
- SCHMIDT, M. H. (1998): An integrated systematic approach to marginal regions: from definition to development policies. In: Jussila, H., Leimgruber, W., Majoral, R. (eds.): *Perceptions of marginality*. Ashgate, Aldershot, s. 45–66.
- SCHULER, M., NEF, R. (1983): Räumliche Typologien der schweizerischen Zentren-Peripherien-Musters. *Arbeitsberichte NFP. Regionalprobleme der Schweiz*, č. 35.
- SVOBODA, T. (2009): Problematika rozvoje regionu sousedícího s Vojenským újezdem Brdy. Diplomová práce. UK v Praze, PpF, KSGRR, Praha, 80 s. + přílohy

- SÝKORA, L., MATOUŠEK, R. (2009a): Sociální kapitál a teritorialita sociálních sítí. In: Poštolka, V., Lipský, Z., Popková, K., Šmída, J. (eds.): Geodny – Geodays 2008 – Sborník příspěvků z výroční konference ČGS, TU Liberec, Liberec, s. 50–56.
- ŠAFR, J., SEDLÁČKOVÁ, M. (2006): Sociální kapitál. Koncepty, teorie a metody měření. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 90 s.
- VÁNĚ, P. (2009): Potenciál rozvoje vnitřních periferií Česka: příklad Příbramska. Diplomová práce. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 122 s. + přílohy
- VAN DETH, J. W. (2008): The Handbook of Social Capital, Oxford University Press, Oxford, 707 s.
- VAN DETH, J. W. (2008): Measuring Social Capital. In: Castiglione, D., van Deth, J. W., Wolleb, G.: The Handbook of Social Capital, Oxford University Press, Oxford, s. 150–176
- VAŇKOVÁ, E. (2010): Analýza lidského a sociálního kapitálu v periferii Manětínska. Diplomová práce. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 100 s. + přílohy
- WALLERSTEIN, I. (1979): The Capitalist World-Economy. Cambridge, MA, Cambridge University Press.

Nepublikované práce:

- ŽENÍŠKOVÁ, L. (2006): Analýza vývoje a možnosti rozvoje vojenských výcvikových prostorů v Česku. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta, KSGRR, Praha, 104 s. + přílohy

Použité prameny:

Aktualizace programu rozvoje Plzeňského kraje (2008) (28.6.2011)
Dostupný z: <http://www.kr-plzensky.cz/article.asp?itm=34655>

Aktualizace programu rozvoje Středočeského kraje (2009) (28.6.2011)
Dostupný z: <http://www.kr-stredocesky.cz/>

MATOUŠEK, R., SÝKORA, L. (2009b): Sociální kapitál jako faktor ovlivňující regionální disparity a regionální rozvoj. (22.6.2011)
Dostupný z: <http://www.mmr-vyzkum.cz/INFOBANKA/DownloadFile/38185.aspx>

Program rozvoje Plzeňského kraje (2002). Dostupný z: <http://www.kr-plzensky.cz>

Program rozvoje Středočeského kraje (2006). Dostupný z: <http://www.kr-stredocesky.cz>

Strategie regionálního rozvoje ČR (2006). Dostupný z: <http://www.mmr.cz>

Internetové zdroje:

<http://www.army.cz/>..... Informační servis Ministerstva obrany ČR
(26. 7. 2011)

<http://www.brdy.org/>..... internetové stránky milovníků brdských hvozdů
(8. 7. 2011)

<http://www.brdy-respublica.estranky.cz/>..... Občanské sdružení Brdy – Res Publica
(14. 7. 2011)

<http://www.czso.cz>..... internetové stránky Českého statistického úřadu
(5. 7. 2011)

<http://www.kr-plzensky.cz>..... internetové stránky Krajského úřadu Plzeňského kraje
(9. 7. 2011)

<http://www.kr-stredocesky.cz>..... internetové stránky Krajského úřadu Středočeského kraje
(9. 7. 2011)

<http://mapy.kr-stredocesky.cz>..... Mapové služby Středočeského kraje (8. 7. 2011)

<http://www.mesta.obce.cz>..... Města a obce online – portál územní samosprávy
(3. 7. 2011)

<http://www.mmr.cz>..... internetové stránky Ministerstva pro místní rozvoj ČR
(3. 7. 2011)

<http://www.periphery.cz>..... Geografický výzkum periferních oblastí (17. 5. 2011)

<http://www.plzen.czso.cz>..... Veřejná databáze ČSÚ pro Plzeňský kraj (5. 7. 2011)

<http://www.podbrdsko.net/>..... internetové stránky MAS Podbrdsko (5. 7. 2011)

<http://www.portal.mpsv.cz>..... Integrovaný portál Ministerstva práce a sociálních věcí ČR (5. 7. 2011)

<http://www.risy.cz>..... Portál regionálních informačních servisů (5. 7. 2011)

<http://www.stredocesky.czso.cz>... Veřejná databáze ČSÚ pro Středočeský kraj (5. 7. 2011)

<http://www.tremsin.cz>.....internetové stránky Mikroregionu Třemšín (9. 7. 2011)

<http://www.uur.cz>..... Ústav územního rozvoje. Monitoring mikroregionů
(8.7.2011)

<http://www.vdb.czso.cz>.....Veřejná databáze ČSÚ (7. 7. 2011)

<http://www.volby.cz>.....Volební server ČSÚ (7. 7. 2011)

Další zdroje:

Malý lexikon obcí ČR 2008. ČSÚ, Praha 2008.

staženo z: <http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/1302-08>

Malý lexikon obcí ČR 2010. ČSÚ, Praha 2010.

staženo z: <http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/p/1302-10>

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001. Základní informace o okresech a krajích. Česká republika. ČSÚ, Praha 2003

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – základní informace o obcích. Okres Beroun. ČSÚ, Praha 2003

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – základní informace o obcích. Okres Plzeň-jih. ČSÚ, Praha 2003

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – základní informace o obcích. Okres Příbram. ČSÚ, Praha 2003

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – základní informace o obcích. Okres Rokycany. ČSÚ, Praha 2003

Statistický lexikon obcí České republiky 2008. ČSÚ, Praha, 1352 s.

Databáze LUCC Czechia 2011, UK v Praze, PřF

Mapové podklady ArcČR 500